

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НАВОЛОКІНА АЛЛА СЕРГІЇВНА

УДК 338.465.4:334.021

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ
МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Галузь знань – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Наволокіна А. С.

Науковий керівник – **Гуцалюк Олексій Миколайович**, кандидат економічних наук, доцент

Запоріжжя – 2018

АНОТАЦІЯ

Наволокіна А. С. Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019.

Дисертацію присвячено вирішенню важливої науково-прикладної проблеми – підвищенню конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах економічної взаємодії (партнерства).

У дисертації розвинуто теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти; удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги; удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави; запропоновано концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії; удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти; удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти; удосконалено систему заходів щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти.

Розвинуто тлумачення сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й

соціального ефектів від діяльності закладу освіти. Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти розглянуто на рівні освітньої послуги (продукту ЗВМО), закладу вищої медичної освіти.

Удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх та зовнішніх чинників, визначених за допомогою методу парних порівнянь). На основі встановленого рівня привабливості обирають конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО.

Удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» за рахунок функціонування національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти, бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що дає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти. Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій. Реалізація моделі партнерства дає можливість розглядати заклад вищої освіти як елемент інституту підприємництва.

Удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти з використанням кваліметричного підходу, де як параметри обрано навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність. Основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, яка включає такі критерії оцінювання: кількість університетських клінік, консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року, участь у створенні клінічних протоколів, наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії, технології набуття

практичних навичок. За результатами оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої освіти запропоновано визначати такі рівні: критичний (низький); достатній (середній); високий (вищий від середнього); відмінний (дуже високий).

Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції на фахівців відповідних спеціальностей, низькому відсотку працевлаштованих випускників ЗВО, недосконалості системи інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці. Процес гармонізації розглянуто в контексті зближення реалізації освітніх послуг і зближення системи вищої освіти України та країн ЄС. Основними напрямками процесу узгодження функціонування ринку освітніх послуг та системи вищої освіти інституціями ЄС є гармонізація законодавства; інноваційний розвиток в умовах суспільства знань; забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал; комерціалізація науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти.

Удосконалено концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка передбачає реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій. Модель передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Відносини між сторонами партнерства потрібно формувати на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямі підвищення стандартів якості медичної освіти.

Надано науково-практичні рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної

освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення й упровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти у відповідність до прогнозованих потреб ринку праці; розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; розроблення й затвердження Порядку визначення та відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також розроблення оптимального механізму економічної взаємодії (організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства).

Удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який включає пріоритетні напрями регулювання: економічне (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства, збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти), організаційне (створення освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі; створення умов для підвищення кваліфікації викладачів; підвищення ефективності функціонування системи наукової медичної інформації) та нормативно-правове (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності).

Ключові слова: конкурентоспроможність, привабливість, галузь вищої медичної освіти, державне регулювання, національна економіка, стратегія.

SUMMARY

Navolokina A. S. The formation of the competitiveness of the high medical education on the basis of economic interaction. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2019.

The dissertation is devoted to solving an important scientific and applied problem - increasing the competitiveness of the field of higher medical education and its institutions on the basis of economic cooperation (partnership).

The dissertation developed theoretical approaches to the definition of the essence of the competitiveness of the field of higher education; the approach to assessing the competitiveness of educational services is improved; the model of economic interaction of the institution of higher education, business and the state has been improved; the concept of formation of the competitiveness of the field of higher medical education on the principles of economic interaction is proposed; the scientific-practical approach to improving the state policy of supporting innovative processes in the field of higher medical education has been improved; the approach to determining the competitive position of a higher medical education institution is improved; the system of measures to improve the state regulatory policy of the educational services market in the field of higher medical education has been improved.

The interpretation of the essence of the competitiveness of the higher education sector (a set of institutions) is developed. This is the ability to create and provide quality educational services, where the creation of such services involves the availability of powerful resource potential (experienced teaching staff, material and technical and information base, partnerships with the actors of the labor market) on the use of modern marketing technologies for the promotion of educational services on the market, implementation of large-scale vocational guidance work among entrants, provision of economic and social effects from the activities of educational

institutions. The formation of the competitiveness of the field of higher medical education is considered at the level of educational service (product of DWO), institution of higher medical education.

An approach to assessing the competitiveness of educational services (a product of the institution of higher medical education), which is based on the definition of requirements and requests of consumers of educational services, the labor market and the market of educational services, has been improved. It is built on the group of parameters of the attractiveness of higher medical education institutions (internal and external factors determined by the method of pair comparisons). Based on the established level of attractiveness, they choose the competitive strategy of the institution of higher medical education or develop measures to enhance the competitiveness of the DMO product.

The model of economic interaction between the institution of higher education, business and the state is improved, which is based on the strategy of partner relations «education-business-state» at the expense of functioning of the national, integrated into the international, program of grants «education-business-state». The model involves introducing organizational forms of partnership relations (investment projects, grants, business incubators, technoparks, startups), which enables to provide state support for innovative processes in the field of higher medical education. Each institution interacts, performs its own functions and partly functions of other institutions, thus becoming an important source of innovation. The implementation of the partnership model makes it possible to consider a higher education institution as an element of the Institute of Entrepreneurship.

An approach to determining the competitive position of a higher medical education institution using a qualitative approach is improved. Parameters selected educational and educational work, personnel, scientific work and international activity. The main factor in the educational and educational work parameter is medical work, which includes the following assessment criteria: the number of university clinics, counseling and surgical activity of employees during the year, participation in the establishment of clinical protocols, availability of medical

qualification category teachers, technology of acquiring practical skills. According to the results of the assessment of the competitiveness of institutions of higher education, it is proposed to determine the following levels: critical (low); sufficient (average); high (higher than average); excellent (very high).

The results of the research show that the level of interaction between the educational services market and the labor market of Ukraine is manifested in the imbalance of supply and demand among specialists of the respective specialties, low percentage of employed graduates of the OLA, imperfect information systems and unsatisfactory state of processes of forecasting of the main indicators of functioning and development of the labor market . The process of harmonization is considered in the context of the convergence of the implementation of educational services and the convergence of the higher education system of Ukraine and the EU. The main directions of the process of harmonization of the functioning of the educational services market and the higher education system by the EU institutions are harmonization of legislation; innovative development in a society of knowledge; provision of targeted financing through the creation of funds for the promotion of innovation and investment in human capital; commercialization of research activities of institutions of higher education.

The concept of formation of the competitiveness of the field of higher medical education on the basis of economic cooperation (partnership), which provides for the reform of higher medical education through the functioning of the model of the tripartite partnership «university-state-business», has been improved. It involves creating new organizational forms for implementing innovative processes and methods for choosing competitive strategic positions. The model provides a platform for the formation of institutes, the creation of new organizational forms for the introduction of innovations. The relationship between the parties to the partnership should be formed on the basis of mutual responsibility, which will ensure the harmonization of their interests in the direction of raising the standards of quality of medical education, the level.

The scientific-practical recommendations on improvement of the state regulatory policy concerning the market of educational services in the field of higher medical education are given. It includes a system for forecasting labor market needs in medical workers, the development and implementation of a mechanism for bringing the volume of government orders and accreditation of contract places in medical education institutions to the predicted needs of the labor market; the development of standards for assessing students' knowledge and skills, as well as the development of a clear list of skills to be checked during the implementation of the Unified State Qualification Exam; drafting and approval of the Procedure for determining and reimbursing the cost of training in case of violation of the employment agreement by graduates, as well as the development of an optimal mechanism for economic cooperation (organizational, property and financial issues with the provision of trilateral partnership).

The scientific and practical approach to improving the state policy of supporting innovative processes in the field of higher medical education has been improved, which includes the following priority areas: economic (stimulation of investment activity of private enterprises by providing privileges and preferences for providing investment resources for implementation of educational projects, support of mechanisms of public-private partnership , increase of state financing of the development of information and communication technology training, updating of the material base with accreditation of higher education), organizational (creation of educational innovation infrastructure, ensuring the efficiency of integration processes in the educational sector, creating conditions for the improvement of the skills of teachers, improving the efficiency of the functioning of the system of scientific medical information) and regulatory regulation (strengthening the protection of intellectual property rights for the results of innovation activities) .

Key words: competitiveness, attractiveness, high medical education, state regulation, national economy, strategy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

*Статті в наукових фахових виданнях України та виданні,
яке входить до наукометричних баз даних*

1. Наволокіна А. С. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності вищих медичних навчальних закладів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2012. № 6. С. 313–319. (0,45 д. а.)

2. Наволокіна А. С. Теоретичні підходи до формування конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 3. С. 164–173. (0,47 д. а.)

3. Наволокіна А. С. Партнерство як форма економічної взаємодії на ринку освітніх послуг. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 1. С. 79–86. (0,44 д. а.)

4. Гуцалюк О. М., Наволокіна А. С. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів в контексті економічної взаємодії. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7085>
Особистий внесок здобувача: виявлено особливості формування конкурентоспроможності галузі вищої освіти та її закладів (Index Copernicus) (0,43/0,21 д. а.)

5. Наволокіна А. С. Аналіз економічної взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 1 (66). С. 166–173. (Index Copernicus) (0,45 д. а.)

6. Наволокіна А. С. Концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 3 (08). URL: <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-8>.

Матеріали наукових конференцій

7. Наволокіна А. С. Основні підходи до формування конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. *Перспективи і проблеми*

забезпечення розвитку відкритих конкурентоспроможних економічних систем в умовах глобалізації: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (8–9 грудня 2011 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2011. С. 291–293. (0,11 д. а.)

8. Наволокіна А. С. Формування конкурентоспроможності вищих медичних навчальних закладів. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (24 листопада 2017 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2017. С. 908–911. (0,12 д. а.)*

9. Наволокіна А. С. The developing partnership of the state and research and educational institutions at the level of state innovation support policy (by israel experience). *Розвиток інноваційно-інтегрованих структур у вимірі формування інноваційно-орієнтованої моделі економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 березня 2018 р., м. Кропивницький). Кропивницький, 2018. С. 292–293. (0,11 д. а.)*

10. Гуцалюк О. М., Наволокіна А. С. Взаємозв'язок та формат взаємодії освіти, бізнесу та держави в умовах конкуренції. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 квітня 2018 р., м. Маріуполь). Маріуполь, 2018. С. 40–42. Особистий внесок здобувача: визначено партнерство як основу економічної взаємодії освіти, бізнесу та держави (0,04/0,06 д. а.)*

11. Наволокіна А. С. Модель партнерства університету, бізнесу та держави в умовах конкуренції. *Європейські перспективи сенсу життя: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (11 травня 2018 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2018. С. 168–170. (0,11 д. а.)*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ	
ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ НА ЗАСАДАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	
	21
1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності	
конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів	22
1.2. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності	
закладів вищої медичної освіти.....	39
1.3. Партнерство як форма економічної взаємодії	
на ринку освітніх послуг	50
Висновки до розділу 1	62
Список використаних джерел до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	
ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ	
У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
	69
2.1. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти	
та її закладів у контексті економічної взаємодії.....	69
2.2. Аналіз економічної взаємодії	
ринку медичних освітніх послуг та ринку праці	88
2.3. Гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України	106
Висновки до розділу 2	124
Список використаних джерел до розділу 2.....	125
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	
ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ	
У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
	134
3.1. Концепція формування конкурентоспроможності галузі	
вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства	134

3.2. Науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг в Україні..	149
3.3. Державна політика підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг у контексті економічної взаємодії.....	166
Висновки до розділу 3	183
Список використаних джерел до розділу 3	184
ВИСНОВКИ.....	191
ДОДАТКИ.....	195

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, що, зокрема, спричиняє міграцію потенційних студентів та викладачів закладів вищої медичної освіти (далі – ЗВМО), реалізація стратегічних цілей галузі вищої медичної освіти можлива шляхом адекватної оцінки освітнього конкурентного середовища ЗВМО, а також їх конкурентоспроможності. Залучення галузі вищої системи освіти України в Болонський освітній процес загострило проблему конкурентоспроможності національних закладів вищої медичної освіти на ринку освітніх послуг. Галузь вищої медичної освіти стала функціонувати в динамічному конкурентному середовищі, де запит формує ринок і споживач послуг, а не лише держава. Водночас держава також вступає в конкурентну боротьбу з приватними закладами вищої освіти. Загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, у тому числі через процеси глобалізації, вимагають сьогодні від ЗВМО впровадження принципів і підходів ринкової орієнтації в свою діяльність.

Сьогодні на ринку освітніх послуг конкурентна боротьба набуває специфічного характеру, оскільки місією закладів вищої освіти будь-якої форми власності є формування здорового, соціально відповідального, етично й морально розвинутого, інтелектуально здібного, креативного та стійкого до змін середовища освіченого громадянина, який у подальшому за допомогою своїх знань, умінь і здібностей спроможний створити якісне та корисне благо. Тому класичне суперництво на ринку освітніх послуг значно «програє» здоровій добровільній економічній взаємодії між учасниками цього суперництва. Варто в цьому контексті сконцентрувати ринкові зусилля на формуванні та розвитку довгострокових партнерських відносинах як формі такої взаємодії.

Дослідження конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг стало тематикою праць багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як:

В. Андрущенко, Е. Безгласна, К. Воробйова, О. Гаращук, О. Гальцова, Г. Горелова, В. Казаков, І. Кінаш, К. Корсак, К. Кравченко, В. Кремень, І. Лошенюк, Д. Майсаков, Н. Пащенко, Л. Прус, Н. Різник, І. Романова, В. Сафонова Н. Ушенко та ін.

При цьому більшість науковців приділяє увагу перевагам, недолікам і перспективам подальшого розвитку технологій ранжування закладів галузі вищої освіти, серед яких О. Прядко, І. Тарасов, О. Хижняк, К. Хорощак, К. Чернобай, О. Шуригін та ін.

Втім, існуючі наукові результати щодо формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти залишають невирішеними питання обґрунтування теоретичних і методичних основ, концептуальних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії. Актуальність зазначених проблем зумовила вибір теми дослідження, його мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних робіт Класичного приватного університету: «Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки Придніпровського регіону» (номер державної реєстрації 0114U006322), де здобувачем запропоновано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг; «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (державний реєстраційний номер 0116U000798), де здобувачем запропоновано концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах партнерства.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних основ і розробка концептуальних підходів та практичних рекомендацій щодо формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розглянути теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів;
- провести систематизацію методичних підходів до формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти й оцінювання конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів;
- визначити партнерство як форму економічної взаємодії на ринку освітніх послуг;
- дослідити економічну взаємодію ринку освітніх послуг і ринку праці та процес гармонізації ринку освітніх послуг країн ЄС і України;
- розробити концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства;
- надати науково-практичні рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг в Україні;
- удосконалити державну політику підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг у контексті економічної взаємодії.

Об'єкт дослідження – процес формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти.

Предмет дослідження – теоретико-методичні основи та практичні рекомендації щодо формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні положення та принципи економічної теорії, державного регулювання економіки, стратегічного управління, аналізу господарської діяльності, засади комплексного й системного аналізу. Для реалізації поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів та підходів, такі як: *індукція й дедукція, узагальнення, абстрагування, пояснення, класифікація* – для обґрунтування теоретичних і методичних підходів до формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняння й системний*

підхід – для визначення партнерства як форми економічної взаємодії на ринку освітніх послуг (підрозділ 1.3); *аналіз і синтез, факторний аналіз, побудова рейтингів* – для проведення оцінювання конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти і її закладів у контексті економічної взаємодії (підрозділ 2.1); *суб'єктно-об'єктний підхід та абстрактно-логічний метод* – для виявлення рівня економічної взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці й гармонізації ринку освітніх послуг країн ЄС та України (підрозділи 2.2, 2.3); *системно-структурний метод* – для розробки концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів і рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг в Україні (підрозділи 3.1, 3.2).

Інформаційну базу дослідження становлять дані Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Євростату, законодавчі й нормативно-правові акти та програмні документи державних, регіональних і місцевих органів влади України, монографічні дослідження й наукові статті зарубіжних і українських авторів, а також публікації в спеціальних виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що отримані в процесі дослідження теоретичні й практичні результати в сукупності вирішують важливу наукову проблему формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії. Найбільш важливі наукові результати дослідження, що мають елементи новизни, полягають у такому:

удосконалено:

– концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка, на відміну від існуючих, базується на парадигмі надання якісних медичних послуг і передбачає реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових

організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій, що надає змогу реалізувати стратегію сучасної вищої медичної освіти;

– науково-практичний підхід до посилення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який, на відміну від попередніх, включає пріоритетні напрями: *економічне* (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства), *організаційне* (створення освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі) та *нормативно-правове* регулювання (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності), – що дає можливість підвищити якість вищої медичної освіти та фінансування матеріального переоснащення освітніх установ;

– підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який, на відміну від попередніх, базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх і зовнішніх чинників за методом парних порівнянь), що дає можливість упроваджувати конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти на рівні галузі та заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО;

– модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка, на відміну від попередніх, базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» завдяки функціонуванню національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти, бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що надає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти;

набуло подальшого розвитку:

– трактування сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що, на відміну від існуючих, визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти, що дає можливість підвищити якість освітніх послуг;

– підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти, який, на відміну від існуючих, базується на кваліметричному підході та включає такі параметри: навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність, – де основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, що надасть змогу виявити рівень конкурентоспроможності закладів вищої освіти й підвищити якість освітніх послуг;

– систему заходів щодо вдосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка, на відміну від попередніх, включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення оптимального механізму економічної взаємодії, а саме: організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства, – що надає змогу підвищити результативність стратегії реформування галузі вищої медичної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретико-методичні напрацювання, розробки та положення дисертації доведено до рівня практичних рекомендацій, які в комплексі формують підґрунтя для вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг в Україні.

Практичні рекомендації, зокрема, щодо концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії, використано в практичній діяльності Департаменту економічного розвитку Запорізької міської ради (довідка № 13-548 від 12.09.2018). Наукові результати щодо моделі економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави довели свою практичну цінність у роботі Запорізької торгово-промислової палати (довідка № 1487 від 20.06.2018). Наукові результати щодо моделі партнерства «університет-бізнес-державна» використані в роботі ГО «Академія економічних наук України» (довідка № 012 від 31.10.2018). Пропозиції автора щодо науково-практичного підходу до посилення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти враховано в практичній діяльності депутата Запорізької міської ради (довідка № 59/1 від 14.05.2018).

Результати дисертації використовують у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін: «Теорія галузевих ринків», «Національна економіка», «Регіональна економіка», «Менеджмент європейської інтеграції» (довідка № 964 від 26.03.2018).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням. Визначені та обґрунтовані в ній наукові положення, висновки та пропозиції, одержані практичні результати є особистим внеском здобувача. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, що отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідались та отримали позитивну оцінку на 5 міжнародних і всеукраїнських конференціях та круглих столах, а саме: «Перспективи і проблеми забезпечення розвитку відкритих конкурентоспроможних економічних систем в умовах глобалізації» (м. Кривий Ріг, 2011 р.); «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2017 р.);

«Європейські перспективи сенсу життя» (м. Запоріжжя, 2018 р.); «Розвиток інноваційно-інтегрованих структур у вимірі формування інноваційно-орієнтованої моделі економіки» (м. Кропивницький, 2018 р.); «Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи» (м. Маріуполь, 2018 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки й результати дисертаційної роботи викладено в 11 наукових працях, з них: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, з яких 3 статті у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 5 – матеріали конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 4,07 д. а.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 206 сторінок, з них основний текст – 162 сторінки. Список використаних джерел включає: до розділу 1 – 53 найменувань, до розділу 2 – 75, до розділу 3 – 58. Робота містить 31 таблиць та 21 рисуноків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ НА ЗАСАДАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів

Питання конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) набувають наразі важливого значення з огляду на поширення тенденцій транснаціоналізації навчання, навчання протягом усього життя, створення глобального інформаційного суспільства. Ринок праці висуває нові вимоги до рівня знань і вмінь молодих фахівців, що призводить до суттєвих змін в інтересах і очікуваннях абітурієнтів стосовно якості вищої освіти. Для того, щоб відповідати запитам ринку й займати прийнятну конкурентну позицію на ньому, кожен навчальний заклад у галузі вищої освіти повинен формувати, розвивати й управляти своїм конкурентним потенціалом, використовуючи наявний маркетинговий інструментарій.

Значний внесок у висвітлення проблем формування конкурентоспроможності ЗВО зробили такі вітчизняні й іноземні науковці, як: Л. Безтелесна, І. Бритченко, І. Зубкова, К. Кравченко, В. Лазарев, І. Либак, С. Мохначев, Т. Ольшанцева, Н. Пащенко, І. Романова, Т. Тардаскіна, Р. Фатхутдінов, І. Царенко та ін. Однак існує потреба в уточненні термінології; визначенні чинників, які найбільше впливають на конкурентоспроможність ЗВО; розробці заходів щодо формування конкурентоспроможності.

Сучасні умови господарювання майже в усіх галузях національної економіки ставлять високі вимоги щодо рівня конкурентоспроможності організацій будь-якої форми власності. З метою більш досконалої розробки

підходів до формування конкурентоспроможності ЗВО потрібно розкрити сутність цього поняття.

Огляд літературних джерел свідчить про відсутність загальноприйнятого визначення понять «конкурентоспроможність» загалом і «конкурентоспроможність закладу вищої освіти» зокрема (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Погляди деяких науковців на сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність ЗВО»

Автор	Визначення
1	2
Портер М., 1993	властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин, здатного виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або суб'єктами ринкових відносин, що конкурують
Енциклопедичний словник бізнесу, 1993	рівень ... компетентності щодо інших підприємств-конкурентів за такими параметрами, як: технологія, практичні навички та знання співробітників, рівень стратегічного й поточного планування, якість (систем управління, виробництва, продукції), комунікації
Фатхутдінов Р., 1997	здатність об'єкта, що характеризується мірою реального чи потенційного задоволення ним певної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на певному ринку
Пашенко Н., 1999	потенційні можливості з надання відповідного рівня освітніх послуг, що задовольняють потреби суспільства при підготовці висококваліфікованих спеціалістів, а також необхідність розробки, створення та реалізації науково-методичної й науково-технічної продукції як на сучасному етапі, так і в майбутньому
Голубков Є., 2000	можливість фірми запропонувати товар, який відповідає певним вимогам покупця, тобто певної якості, у потрібній кількості, у необхідні терміни й на більш вигідних умовах поставки, ніж конкуренти
Лазарєв В., Мохначев С., 2003	комплексна характеристика ЗВО за визначений період часу в умовах конкретного ринку, що відображає його перевагу перед конкурентами за низкою визначальних показників: фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових і соціально-політичних, а також здатність ЗВО до безкризового функціонування й своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, що змінюються
Романова І., 2005	властивість закладу вищої освіти, яка визначає частку релевантного ринку освітніх послуг, що належать йому, та можливість протистояти перерозподілу ринку на користь інших суб'єктів
Фатхутдінов Р., 2006	1) підготовка спеціалістів, які спроможні вести конкуренту боротьбу на внутрішньому та зовнішньому ринку праці; 2) спроможність розробляти конкурентні інновації в галузі освіти; 3) вміння вести ефективну політику в усіх сферах своєї діяльності

Продовження табл. 1.1

1	2
Прус Л., 2006	здатність найбільшою мірою з погляду ціни, якості та асортименту задовольняти наявні та формувати майбутні потреби споживачів на конкретному ринку освітніх послуг у певний проміжок часу, забезпечуючи при цьому суспільну спрямованість і власний стійкий розвиток завдяки конкурентним перевагам
Петерсонс А., 2008	такий стан ЗВО як соціально-економічної системи, за якого забезпечуються: а) відповідна якість надаваних освітніх послуг (що підтверджується в ході регулярних державних оцінок), задоволеність споживачів і суспільне визнання освітнього закладу; б) актуальність і практична значущість реалізованих науково-дослідних проектів; в) інтеграція освітнього закладу в академічне співтовариство, в т. ч. міжнародне; г) розвиток матеріально-технічної та інформаційної бази; д) соціальна стабільність колективу, його участь в управлінні закладом вищої освіти
Кравченко К., 2011	здатність пристосовуватись до потреб замовників, постійно розвиваючись у розробленій стратегії та місії, враховуючи тенденції конкретного сегмента освітнього ринку, спираючись на ефективне використання наявних ресурсів та довгострокову співпрацю з партнерами
Довгань Л., Каракай Ю., Артеменко Л., 2011	комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників конкурентів
Ольшанцева Т., Бритченко І., 2013	сукупність процесів, взаємодій та загальної боротьби між існуючими й потенційними суб'єктами ринкових відносин на рику освітніх послуг з метою отримання максимально вигідних позицій відповідно до поставленої мети
Тардаскіна Т., Зубкова І., 2013	здатність (ЗВО) бути виділеним серед інших закладів вищої освіти завдяки якнайкращим соціально-економічним показникам, таким як: якість навчання, ціна, форми й методи навчання, умови, місце розташування, престиж, реклама тощо
Безтелесна Л., Либак І., 2017	здатність задовольнити потреби споживачів, при цьому забезпечити суспільну користь і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг і праці

Примітка: складено автором.

М. Портер характеризує конкурентоспроможність як здатність послуги або суб'єкта ринкових відносин «виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або суб'єктами, що конкурують» [43]. Тобто якщо організація здатна продавати свою продукцію (товари, послуги, роботи), то вона є конкурентоспроможною. Таке визначення було дано автором у 1993 р. За останні 25 років сутність конкурентоспроможності набула більш глибокого змісту, зважаючи на значну кількість чинників, що впливають на її формування.

Зокрема, Р. Фатхутдінов [49], Н. Пащенко [33], Л. Прус [39] вважають, що конкурентоспроможність – це здатність організації задовольняти певну потребу споживачів (покупців) на певному ринку. Такої самої думки дотримуються Л. Безтелесна та І. Либак [9], однак при цьому автори звертають увагу на необхідність забезпечення суспільної корисності та подальшого ефективного розвитку організації.

Значна кількість науковців розглядають конкурентоспроможність як похідну від використання ключових чинників успіху на ринку. Це такі вчені, як: В. Лазарєв і С. Мохначев [24], Л. Прус [39], К. Кравченко [22], Л. Довгань, Ю. Каракай, Л. Артеменко [16]. Серед таких чинників науковці зазначають фінансово-економічні, маркетингові, матеріально-технічні, кадрові й соціально-політичні показники діяльності.

Якість надання освітніх послуг є наріжним каменем визначення сутності конкурентоспроможності в дефініціях А. Петерсона [34], Т. Тардаскіної та І. Зубкової [47]. Такої самої думки й Є. Голубков [14].

Водночас І. Романова [42], Т. Ольшанцева, І. Бритченко [31] розуміють під конкурентоспроможністю здатність організації до зайняття максимально вигідних позицій на ринку та завоювання певної його частки. Здатність організації до швидкої адаптації до ринкових умов, що постійно змінюються, згадується в дефініціях В. Лазарева й С. Мохначева [24], Л. Безтелесної й І. Либак [9].

Таким чином, можна підсумувати, що визначення поняття «конкурентоспроможність» мало тенденцію до розширення та ускладнення, що зумовлено зростанням кількості чинників, які впливають на умови функціонування господарюючих суб'єктів, підвищенням рівня вимог споживачів, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, на нашу думку, конкурентоспроможність – це здатність суб'єкта господарювання задовольняти потреби споживачів за умов якомога повного використання наявного ресурсного потенціалу з метою створення конкурентних переваг у довгостроковому періоді, які забезпечать завоювання й утримання лідерських позицій на ринку [28].

Стосовно сутності конкурентоспроможності ЗВО вважаємо доцільним таке визначення: це здатність створювати й надавати якісні освітні послуги. При цьому створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу: досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці. Надання освітніх послуг, крім уже згадуваного ресурсного потенціалу, повинно передбачати використання сучасних маркетингових технологій просування послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від господарської діяльності.

З метою визначення основних підходів до формування конкурентоспроможності ЗВО необхідно виявити найбільш вагомні чинники, що на неї впливають. Так, на думку І. Царенко, чинниками, які впливають на конкурентоспроможність ЗВО, є такі, як: науково-освітній потенціал; матеріально-технічна база; спектр освітніх послуг; ціна навчання; форми навчання; просування освітніх послуг на ринку; загальна популярність і репутація; швидкість реагування на зміни запитів споживачів (абітурієнтів та роботодавців); інноваційний потенціал і його реалізація; престижність спеціальностей; інтенсивність закордонних зв'язків; фінансова забезпеченість (стійкість) розвитку; конкурентний статус; конкурентоспроможність фахівців, підготовку яких здійснює ЗВО; якість освіти; оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями; внутрішньокорпоративне середовище [51, с. 122].

Л. Безтелесна та І. Либак виділяють дві групи чинників, що впливають на конкурентоспроможність навчальних закладів: керовані й некеровані. До першої групи автори зарахували якість освітніх послуг, працевлаштування випускників, цінову політику, імідж навчального закладу, склад спеціальностей, спеціалізації, умови навчання та проживання, інфраструктуру, вступну кампанію й наукову діяльність. До некерованих – соціально-демографічні, економічні, політично-правові, розвиток ринку освітніх послуг, розвиток ринку праці, технологічні, міжнародні, культурні чинники [9, с. 148].

Враховуючи думки вищезазначених науковців, а також інших авторів наукових праць із цієї тематики [49; 19; 15; 26; 41; 44], ми склали перелік чинників зовнішнього й внутрішнього середовища, що впливають на формування конкурентоспроможності ЗВО (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Чинники, що впливають на формування конкурентоспроможності ЗВО

Чинники зовнішнього середовища	Чинники внутрішнього середовища
Рівень доходів населення	Вартість навчання
Кон'юнктура ринку праці	Якість освіти
Демографічна ситуація	Перелік спеціальностей
Оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями	Масштаб мережі філій
Обсяг державного замовлення	Матеріально-технічна база
Конкуренція з боку іноземних ЗВО	Фінансове забезпечення
Податкова політика держави	Професорсько-викладацький склад
Інфляційні процеси	Форми й методи навчання
Форми конкурентної боротьби	Спектр освітніх послуг
НТП	Міжнародні зв'язки
Імідж і престиж ЗВО	Працевлаштування випускників
Законодавча база	Вступна кампанія
Політична ситуація в країні	Забезпеченість літературою
Державна освітня політика	Якість комп'ютерних комунікацій
Доступність кредитного фінансування	Інтернет-сайт підтримки навчальних програм
Економічний розвиток регіону	Адаптаційні можливості ЗВО
Відносини з регіональною владою	Реклама
Темпи зростання ринку	Профорієнтаційна робота
Ліцензування та акредитація	Система пільг
Інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг	Інноваційна діяльність

Примітка: складено автором.

Кожна з виділених нами груп містить по 20 чинників. Для розробки певних заходів з формування конкурентоспроможності ЗВО така кількість чинників впливу є завеликою. Визначення найбільш вагомих з них можливо за допомогою методу парних порівнянь на основі баговимірного шкалування, який поєднує в собі положення теорії матриць і методів експертної та метричної оцінки. Головним елементом методу є ієрархія. Обмеженням цього методу є розмір матриць парних порівнянь. Цього можна уникнути за допомогою ієрархічної декомпозиції. Перевагою цього методу є його універсальність та гнучкість.

Метод визначення пріоритетів окремих показників, що характеризують стан системи, передбачає три етапи. Перший етап – побудова ієрархії як структури вимог до системи. У нашу випадку – це визначення чинників зовнішнього та внутрішнього середовища ЗВО, які будуть оцінюватись. Другий етап – проведення парних порівнянь у матрицях, що утворилися на кожному рівні ієрархії на основі експертних оцінок. Результатом такого порівняння є глобальні та локальні пріоритети. Числові значення в матрицях парних порівнянь отримують за допомогою спеціалізованої шкали відносної важливості (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Шкала відносної важливості [20, с. 75]

Інтенсивність відносної важливості	Значення відносної важливості	Смислове пояснення
1	Однакова важливість	Однаковий внесок обох елементів
3	Незначна перевага	Практика й роздуми дають легку перевагу одного елемента над іншим
5	Істотна перевага	Практика й роздуми дають сильну перевагу одного елемента над іншим
7	Значна перевага	Одному елементу надається настільки велика перевага, що він стає практично значущим
9	Дуже сильна перевага	Очевидна перевага одного елемента над іншим підтверджується найбільш сильно
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між сусідніми міркуваннями	Застосовують у компромісному випадку
Обернені величини приведених чисел: 1/2, 1/3, 1/4, 1/5, 1/6, 1/7, 1/8, 1/9	Якщо при порівнянні одного елемента з іншим одержано одне з вказаних чисел, то при зворотному порівнянні – обернене значення	Використовують у випадках зворотного перевищення, коли порівнюваний елемент не перевищує, а поступається іншому

Експертами були автори наукових праць з проблем формування й управління конкурентоспроможністю ЗВО, керівники та викладачі вітчизняних вишів.

Розрахунок результатів здійснюється таким чином:

- 1) за кожним рядком обчислюється додаток оцінок парних величин;

2) з одержаних додатків витягується корінь n -го ступеня за числом досліджуваних чинників;

3) набуті значення підсумовуються, і розраховується відношення кожної компоненти до суми. Ці значення і є суб'єктивною оцінкою ступеня впливу кожного чинника.

На підставі проведених розрахунків можна скласти пріоритетний ряд чинників, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО [28]. Отже, до десяти найбільш важливих чинників зовнішнього середовища, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО, належать обсяг державного замовлення, престиж ЗВО, інфляційні процеси, політична ситуація в країні, інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг, рівень доходів населення, демографічна ситуація, темпи зростання ринку, конкуренція з боку іноземних ЗВО, ліцензування та акредитація (табл. 1.4).

Обсяг державного замовлення отримав найвищу оцінку в процесі ранжування з огляду на те, що надає вишам можливість залучити більшу кількість абітурієнтів, отримати відповідне фінансування, а отже, мати нагоду розвивати свою матеріально-технічну базу, підвищувати професійний рівень викладацького складу, запроваджувати інноваційні освітні технології, тим самим підвищуючи свою конкурентоспроможність. Факт надання держзамовлення свідчить про достатній рівень якості освітніх послуг, що надаються навчальним закладом, відповідність чисельності та кваліфікації викладачів, позитивний імідж ЗВО.

Престижність навчального закладу посідає другу позицію в рейтингу та свідчить про певну якість освітніх послуг, високу оцінку роботодавцями рівня підготовки випускників, достатній рівень затребуваності й успішності випускників як спеціалістів, активність ЗВО в проведенні соціальних і публічних акцій, наявність міжнародних та урядових винагород, довготривалу історію існування. Усі ці чинники сприяють формуванню високої конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Таблиця 1.4

Ранжування зовнішніх чинників, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО

№ з/п	Чинники	Чинники																				Додаток за рядком, W	Значення $\sqrt[20]{W}$	Ступінь впливу чинника	РАНГ
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20				
1	Рівень доходів населення	1	7	8	4	0,13	0,25	4	0,33	5	7	0,14	7	0,33	6	7	5	7	0,33	6	4	1266356,217	2,019	0,066	6
2	Кон'юнктура ринку праці	0,14	1	0,25	3	0,11	0,17	5	0,25	0,2	6	0,13	7	0,25	0,2	0,25	0,2	0,33	0,25	0,33	0,17	3,10113E-08	0,421	0,014	16
3	Демографічна ситуація	0,13	4	1	5	0,14	0,5	5	0,2	6	7	0,17	8	0,5	7	6	5	8	5	6	4	1007596,8	1,996	0,065	7
4	Оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями	0,25	0,33	0,2	1	0,13	0,17	5	0,33	3	6	0,14	6	0,25	3	4	5	6	0,33	0,5	0,2	0,027018946	0,835	0,027	11
5	Обсяг державного замовлення	8	9	7	8	1	6	7	4	5	8	3	7	4	8	8	6	7	5	6	5	9,17676E+14	5,599	0,182	1
6	Конкуренція з боку іноземних ЗВО	5	6	2	6	0,17	1	7	0,25	0,5	7	0,2	6	0,2	3	0,5	0,5	4	0,25	0,2	0,17	2,294082	1,042	0,034	9
7	Податкова політика держави	0,25	0,2	0,2	0,2	0,14	0,14	1	0,17	0,2	4	0,13	4	0,25	4	5	6	7	3	2	0,33	0,001152691	0,713	0,023	13
8	Інфляційні процеси	3	4	2	3	0,25	4	6	1	5	7	0,14	5	3	5	6	5	7	3	4	2	800150400	2,787	0,090	3
9	Форми конкурентної боротьби	0,2	5	0,17	0,33	0,2	2	5	0,2	1	5	0,13	4	0,25	2	3	0,5	4	0,25	0,33	0,17	0,002454824	0,740	0,024	12
10	НТП	0,14	0,17	0,14	0,17	0,13	0,14	0,25	0,14	0,2	1	0,17	0,2	0,17	0,2	0,25	0,33	0,5	0,17	0,2	0,14	1,63799E-14	0,205	0,007	20
11	Престиж ЗВО	7	8	6	7	0,33	5	8	7	8	8	1	7	5	7	8	7	8	7	7	7	5,23634E+14	5,444	0,177	2
12	Законодавча база	0,14	0,14	0,13	0,17	0,14	0,17	0,25	0,2	0,25	5	0,14	1	0,2	0,5	0,33	0,25	0,5	0,2	0,25	0,17	3,16283E-12	0,266	0,009	19
13	Політична ситуація в країні	3	4	2	4	0,25	5	4	0,33	4	6	0,2	5	1	3	4	4	5	3	6	3	49268736	2,425	0,079	4
14	Державна освітня політика	0,17	5	0,14	0,33	0,13	0,33	0,25	0,2	0,5	5	0,14	2	0,33	1	4	0,25	3	0,25	0,33	0,2	9,63175E-07	0,500	0,016	15
15	Доступність кредитного фінансування	0,14	4	0,17	0,25	0,13	2	0,2	0,17	0,33	4	0,13	3	0,25	0,25	1	0,2	3	0,17	0,2	0,14	1,93333E-08	0,411	0,013	17
16	Економічний розвиток регіону	0,2	5	0,2	0,2	0,17	2	0,17	0,2	2	3	0,14	4	0,25	4	5	1	6	0,25	0,33	0,17	0,000653704	0,693	0,022	14
17	Відносини з регіональною владою	0,14	3	0,13	0,17	0,14	0,25	0,14	0,14	0,25	2	0,13	2	0,2	0,33	0,33	0,17	1	0,2	0,25	0,14	2,14543E-11	0,293	0,010	18
18	Темпи зростання ринку	3	4	0,2	3	0,2	4	0,33	0,33	4	6	0,14	5	0,33	4	6	4	5	1	5	0,2	1669,224776	1,449	0,047	8
19	Ліцензування та акредитація	0,17	3	0,17	2	0,17	5	0,5	0,25	3	5	0,14	4	0,17	3	5	3	4	0,2	1	0,17	0,161011784	0,913	0,030	10
20	Інтереси споживачів освітніх послуг	0,25	6	0,25	5	0,2	6	3	0,5	6	7	0,14	6	0,33	5	7	6	7	5	6	1	1732825,71	2,051	0,067	5
																						Σ	30,803		

Інфляційні процеси посіли третє місце в рейтингу найбільш важливих у процесі формування конкурентоспроможності ЗВО чинників. Така оцінка, на наш погляд, пов'язана з тим, що інфляція зменшує можливості для коротко- і довгострокового розвитку навчального закладу, навіть за умов значної кількості студентів, державного замовлення на підготовку фахівців та позитивного іміджу ЗВО. Матеріально-технічна база потребує щорічного оновлення, рівень кваліфікації викладацького складу – щорічного підвищення, здійснення наукової роботи пов'язано з певними витратами на матеріали, відрядження, участь у роботі наукових конференцій, публікацію наукових робіт тощо. Саме тому знецінення вітчизняної грошової одиниці в змозі створити певні загрози для розвитку конкурентного потенціалу ЗВО.

Вплив політичної ситуації в країні на формування й розвиток конкурентоспроможності навчального закладу має опосередкований характер. Якщо в країні присутні прояви політичної кризи, то її наслідками завжди є економічна й соціальна нестабільність. А отже, суттєво знижується платоспроможний попит на освітні послуги, зростає безробіття та інфляція. Усі ці чинники негативно впливають на формування конкурентоспроможності ЗВО.

Інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг безпосередньо впливають на діяльність закладів вищої освіти. Саме ці чинники формують попит на певні види освітніх послуг, що спонукає ЗВО відкривати нові спеціальності, запроваджувати нові форми навчання (електронне, мобільне, дистанційне), розробляти гнучкі навчальні плани, запроваджувати індивідуальні підходи до організації навчального процесу тощо. Урахування вимог споживачів створює для навчального закладу певні конкурентні переваги, що в змозі значно підвищити його конкурентоспроможність. З метою вивчення очікувань споживачів ЗВО необхідно здійснювати періодичний моніторинг контактних аудиторій.

Рівень доходів населення, на нашу думку, є визначним чинником зовнішнього середовища будь-якого навчального закладу й особливо ЗВО приватної форми власності. Чим вищий рівень доходів, тим більшою є

платоспроможність населення, і тим більшим може бути попит на освітні послуги. За умов достатнього рівня доходів старші члени родини можуть здобути другу вищу освіту, навчатися на курсах підвищення кваліфікації тощо. Тобто зростання ринку можливе завдяки реалізації принципу «навчання протягом усього життя», навіть за умов несприятливої демографічної ситуації в країні.

Демографічна ситуація є несприятливою для ЗВО, якщо щорічно зменшується чисельність випускників середніх навчальних закладів, які бажають продовжити навчання й здобути вищу освіту. Здебільшого така ситуація зумовлена низьким рівнем народжуваності, однак останніми роками інтенсивність міграційних процесів значно впливає на її погіршення. Конкуренція з боку іноземних ЗВО щорічно посилюється. При цьому основним мотивом обрання абітурієнтом іноземного ЗВО є можливість більш вдалого працевлаштування як в Україні, так і за кордоном.

Процедури ліцензування й акредитації формують асортиментний портфель ЗВО, тобто перелік спеціальностей, за якими може здійснюватися підготовка фахівців. При цьому ЗВО повинен відповідати певним стандартам вищої освіти, а також державним вимогам щодо матеріально-технічного, кадрового та науково-методичного забезпечення навчального процесу. Чим ширшим є перелік спеціальностей, тим вищий рівень конкурентоспроможності має навчальний заклад. Тобто відмова від акредитації спеціальностей може стати суттєвою перешкодою у формуванні конкурентного потенціалу ЗВО.

На підставі результатів дослідження до найбільш вагомих чинників внутрішнього середовища нами зараховано вартість навчання, якість освіти, потенціал професорсько-викладацького складу, працевлаштування випускників, систему пільг, склад спеціальностей, матеріально-технічну базу, рекламу, профорієнтаційну роботу та вступну кампанію (табл. 1.5).

Вартість навчання і якість освіти впливають найбільшою мірою на процес формування конкурентоспроможності ЗВО серед усіх виділених нами чинників внутрішнього середовища.

Таблиця 1.5

Ранжування внутрішніх чинників, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО

№ з/п	Чинники	Чинники																				Додаток за рядком, W	Значення $\sqrt[20]{W}$	Ступінь впливу чинника	РАНГ	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20					
1	Вартість навчання	1	4	6	5	6	7	5	7	7	6	4	5	8	6	7	6	5	6	5	8	3,58467E+14	5,342	0,168	1	
2	Якість освіти	0,25	1	6	7	5	8	4	6	5	6	4	6	8	5	6	5	6	7	5	8	1,46313E+13	4,553	0,143	2	
3	Перелік спеціальностей	0,17	0,17	1	5	0,25	4	0,2	4	5	6	0,2	4	7	6	5	6	5	6	4	7	2936424,96	2,106	0,066	6	
4	Масштаб мережі філій	0,2	0,14	0,2	1	0,25	0,33	0,14	0,2	0,25	3	0,17	0,2	3	0,2	0,25	3	0,2	0,25	0,17	5	6,30873E-09	0,389	0,012	16	
5	Матеріально-технічна база	0,17	0,2	4	4	1	4	0,17	4	5	4	0,2	5	6	3	2	4	2	2	0,5	7	59660,6976	1,733	0,055	7	
6	Фінансове забезпечення	0,14	0,13	0,25	3	0,25	1	0,2	0,25	0,33	4	0,17	0,2	0,25	0,2	0,17	3	0,25	0,33	0,2	5	1,61098E-08	0,408	0,013	15	
7	Професорсько-викладацький склад	0,2	0,25	5	7	6	5	1	6	7	8	4	6	9	7	6	8	5	7	4	7	1,25464E+12	4,026	0,127	3	
8	Форми й методи навчання	0,14	0,17	0,25	5	0,25	4	0,17	1	0,5	4	0,25	0,33	5	0,5	0,33	5	0,25	0,33	0,2	6	0,000340784	0,671	0,021	13	
9	Спектр освітніх послуг	0,14	0,2	0,2	4	0,2	3	0,14	2	1	3	0,2	0,25	6	0,25	0,2	4	0,33	0,5	0,17	5	9,5002E-05	0,629	0,020	14	
10	Міжнародні зв'язки	0,17	0,17	0,17	0,33	0,25	0,25	0,13	0,25	0,33	1	0,17	0,2	2	0,25	0,2	0,33	0,25	0,33	0,17	3	5,13044E-11	0,306	0,010	18	
11	Працевлаштування випускників	0,25	0,25	5	6	5	6	0,25	4	5	6	1	6	8	7	7	8	5	7	5	8	44452800000	3,407	0,107	4	
12	Вступна кампанія	0,2	0,17	0,25	5	0,2	5	0,17	3	4	5	0,17	1	5	2	2	4	0,25	0,33	0,17	6	0,49611474	0,966	0,030	10	
13	Забезпеченість літературою	0,13	0,13	0,14	0,33	0,17	4	0,11	0,2	0,17	0,5	0,13	0,2	1	0,33	0,25	0,5	0,17	0,2	0,17	2	1,23093E-11	0,285	0,009	19	
14	Якість комп'ютерних комунікацій	0,17	0,2	0,17	5	0,33	5	0,14	2	4	4	0,14	0,5	3	1	2	5	0,25	0,33	0,2	4	0,029608952	0,839	0,026	12	
15	Інтернет-сайт підтримки навчальних програм	0,14	0,17	0,2	4	0,5	6	0,17	3	5	5	0,14	0,5	4	0,5	1	5	0,33	0,5	0,25	5	0,105145425	0,893	0,028	11	
16	Адаптаційні можливості ЗВО	0,17	0,2	0,17	0,33	0,25	0,33	0,13	0,2	0,25	3	0,13	0,25	2	0,2	2	1	0,2	0,25	0,17	3	2,03444E-09	0,368	0,012	17	
17	Реклама	0,2	0,17	0,2	5	0,5	4	0,2	4	3	4	0,2	4	6	4	3	5	1	2	0,25	6	564,0192	1,373	0,043	8	
18	Профорієнтаційна робота	0,17	0,14	0,17	4	0,5	3	0,14	3	2	3	0,14	3	5	3	2	4	0,5	1	0,2	7	2,158272346	1,039	0,033	9	
19	Система пільг	0,2	0,2	0,2	6	4	5	0,25	5	6	6	0,2	6	7	5	4	6	4	5	1	8	6967296	2,199	0,069	5	
20	Інноваційна діяльність	0,13	0,13	0,14	0,2	0,14	0,2	0,14	0,17	0,2	0,33	0,13	0,17	0,5	0,25	0,2	0,33	0,17	0,14	0,13	1	1,17406E-14	0,201	0,006	20	
																						Σ	31,732			

Вартість навчання, з огляду на чинний рівень доходів населення, є важливим чинником при виборі ЗВО, однак не єдиним. Співвідношення ціни та якості визначає сукупний корисний ефект від придбання будь-якого товару або послуги. Якість освіти пов'язана з такими чинниками, як потенціал викладацького складу, рівень розвитку матеріально-технічної бази ЗВО, можливість успішного працевлаштування. При цьому перші два чинники забезпечують певний рівень якості освітніх послуг, а останній залежить від якості отриманих студентами під час навчання знань та вмінь.

Позитивний вплив потенціалу професорсько-викладацького складу на формування конкурентоспроможності ЗВО можливий за умов здійснення постійних інвестицій у розвиток людського капіталу, що передбачає фінансування періодичних курсів підвищення кваліфікації, стажування, зокрема в іноземних ЗВО, оплату участі співробітників у роботі міжнародних наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо. Немаловажною в цьому напрямі також є розробка системи нематеріального стимулювання.

Складовими матеріально-технічної бази закладу вищої освіти є аудиторний фонд, наукові лабораторії, комп'ютерна техніка, пакети прикладних комп'ютерних програм, інтернет-ресурс підтримки освітніх програм напрямів навчання, спортивний комплекс, їдальня, буфети, гуртожиток, бібліотека та читальні зали. Ці чинники впливають не лише на якість надання освітніх послуг, а й на формування позитивного зовнішнього іміджу ЗВО.

Однією із суттєвих проблем системи вищої освіти наразі є працевлаштування випускників вітчизняних ЗВО. Кількість вакансій на ринку праці не відповідає ліцензійним обсягам підготовки фахівців, що зумовлює необхідність запровадження договірних форм співробітництва між ЗВО та підприємствами регіону, в якому він розташований, на предмет проходження студентами виробничої практики й працевлаштування випускників. Таке співробітництво надасть змогу суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності навчального закладу.

Система пільг в оплаті за навчання як чинник конкурентоспроможності ЗВО майже не згадується в працях вітчизняних науковців. Однак такі системи працюють і в державних, і в приватних ЗВО. Державні навчальні заклади здебільшого надають пільги соціально незахищеним категоріям населення, а система пільг приватних ЗВО є більш широкою та економічно виваженою. Так, пільги можуть бути надані випускникам загальноосвітніх навчальних закладів, що мають високі успіхи в навчанні, особам, які є випускниками одного загальноосвітнього навчального закладу, особам, які здобувають в університеті ступінь бакалавра за двома спеціальностями одночасно, студентам, що успішно склали іспити та заліки під час заліково-екзаменаційної сесії. Гнучка система пільг може бути суттєвим мотиваційним чинником для студентів та чинником, що відчутно впливає на конкурентоспроможність ЗВО.

Рекламна та профорієнтаційна робота є засобами спонукання абітурієнтів зробити вибір на користь певного ЗВО. Якість цієї роботи залежить від обізнаності відповідальних осіб щодо потреб, інтересів, мотивів і очікувань цільової аудиторії, що зумовлює необхідність досконалого вивчення відповідних сегментів ринку. Також суттєвим чинником, на наш погляд, є час та періодичність реалізації рекламних і профорієнтаційних заходів.

Вступна кампанія є потужним чинником формування конкурентоспроможності ЗВО з огляду на те, що під час її проведення відбувається перший контакт потенційних споживачів з навчальним закладом. Позитивні враження абітурієнтів спроможні поліпшити зовнішній імідж ЗВО. З моменту запровадження вступу до ЗВО за сертифікатами зовнішнього незалежного оцінювання проведення вступної кампанії зведено до роботи з документами. Однак це не виключає особистих контактів представників ЗВО з абітурієнтами, і чим більш продуктивними будуть ці контакти, тим більш потужним буде конкурентний потенціал ЗВО.

Таким чином, відібрані під час парного порівняння чинники зовнішнього й внутрішнього середовища необхідно враховувати під час розробки системи заходів щодо формування конкурентоспроможності ЗВО (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

**Заходи формування конкурентоспроможності закладу вищої освіти
з урахуванням впливу найбільш вагомих чинників зовнішнього
й внутрішнього середовища**

Чинник впливу	Заходи з формування конкурентоспроможності закладу вищої освіти	Структурний підрозділ-виконавець
Обсяг державного замовлення	Забезпечення певного рівня якості освітніх послуг, відповідної чисельності та кваліфікації викладачів, підтримка позитивного іміджу ЗВО для отримання держзамовлення та акредитації спеціальностей	Керівництво навчального закладу, відділ ліцензування й акредитації
Ліцензування та акредитація		
Престиж ЗВО	Забезпечення певного рівня якості освітніх послуг, співпраця з підприємствами регіону щодо працевлаштування випускників, участь у соціальних і публічних акціях, іміджеві реклама в засобах масової інформації	Керівництво навчального закладу, деканати, відділ маркетингу, кафедри
Інфляційні процеси	Створення резервних та страхових фондів	Фінансова служба
Політична ситуація в країні		
Інтереси й вимоги споживачів	Здійснення періодичного моніторингу контактних аудиторій з метою оптимізації продуктового портфеля	Відділ маркетингу, навчальний відділ
Перелік спеціальностей		
Рівень доходів населення	Розробка гнучких систем оплати навчання (щомісячно, щоквартально) та системи пільг	Фінансова служба
Вартість навчання		
Система пільг		
Демографічна ситуація	Розширення асортименту освітніх послуг з метою охоплення нових сегментів ринку (курси підвищення кваліфікації, підготовчі курси, майстер-класи, тренінги тощо)	Навчальний відділ, кафедри
Темпи зростання ринку		
Конкуренція з боку іноземних ЗВО	Розвиток міжнародних зв'язків, програм студентського обміну, стажування за кордоном	Відділ міжнародних зв'язків
Якість освіти	Створення умов для розвитку потенціалу кадрового складу, розвиток матеріально-технічної бази, упровадження інноваційних форм і методів навчання	Керівництво, кадрова служба, навчальний відділ, кафедри
Професорсько-викладацький склад	Інвестиції в розвиток людського капіталу, матеріальне й нематеріальне стимулювання персоналу	Керівництво, кадрова служба, фінансова служба
Працевлаштування випускників	Співробітництво з підприємствами регіону на предмет проходження студентами виробничої практики та працевлаштування випускників	Деканати
Матеріально-технічна база	Періодичне оновлення техніки й обладнання, ремонт приміщень	Керівництво, господарська служба
Реклама	Створення рекламних продуктів та проведення рекламних акцій на основі досконалого вивчення відповідних сегментів ринку	Відділ маркетингу, відділ профорієнтації
Профорієнтаційна робота		
Вступна кампанія	Забезпечення ефективної роботи приймальної комісії	Керівництво, навчальний відділ

Примітка: складено автором.

Отже, враховуючи визначену за допомогою методу парного порівняння ступінь впливовості чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, серед

найбільш важливих заходів з формування конкурентоспроможності ЗВО можна зазначити такі, як: забезпечення певного рівня якості освітніх послуг, відповідної чисельності та кваліфікації викладачів, співпраця з підприємствами регіону щодо працевлаштування випускників, участь у соціальних і публічних акціях, іміджева реклама навчального закладу в засобах масової інформації, створення резервних та страхових фондів, здійснення періодичного моніторингу контактних аудиторій з метою оптимізації продуктового портфеля, розробка гнучких систем оплати навчання (щомісячно, щоквартально) і системи пілґ, інвестиції в розвиток людського капіталу, матеріальне й нематеріальне стимулювання персоналу, розвиток матеріально-технічної бази, упровадження інноваційних форм і методів навчання [28].

Як свідчать дані табл. 1.6, до реалізації заходів з формування конкурентоспроможності ЗВО повинні бути залучені понад десять структурних підрозділів. При цьому лєвова частка роботи входить до компетенції керівництва закладу, навчального відділу, відділу маркетингу, фінансової служби та кафедр (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Участь структурних підрозділів у реалізації заходів з формування конкурентоспроможності ЗВО (розроблено автором на основі даних табл. 1.6)

Таким чином, думка про те, що формування конкурентоспроможності ЗВО є завданням виключно служби маркетингу, є помилковою, зважаючи на різноспрямованість та багатогранність завдань, які постають у процесі такої діяльності.

Конкурентоспроможність ЗВО – це здатність створювати й надавати якісні освітні послуги за наявності потужного ресурсного потенціалу з використанням сучасних маркетингових технологій, здійсненням масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів з метою забезпечення економічного й соціального ефектів від господарської діяльності.

Найбільше впливають на процес формування конкурентоспроможності ЗВО такі чинники зовнішнього середовища, як: обсяг державного замовлення, престиж ЗВО, інфляційні процеси, політична ситуація в країні, інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг. Серед чинників внутрішнього середовища можна зазначити вартість навчання, якість освіти, потенціал професорсько-викладацького складу, працевлаштування випускників, систему пільг.

Відповідно до названих чинників впливу заходи з формування конкурентоспроможності ЗВО повинні передбачати: забезпечення певного рівня якості освітніх послуг, відповідної чисельності та кваліфікації викладачів, співпрацю з підприємствами регіону щодо працевлаштування випускників, участь у соціальних і публічних акціях, іміджеву рекламу навчального закладу в ЗМІ, створення резервних та страхових фондів, здійснення періодичного моніторингу контактних аудиторій, розробку гнучких систем оплати навчання та пільг, інвестиції в розвиток людського капіталу, розвиток матеріально-технічної бази, упровадження інноваційних форм і методів навчання. Левова частка цієї роботи належить до компетенції керівництва закладу, навчального відділу, відділу маркетингу, фінансової служби та кафедр.

Перспективними напрямками подальших розвідок у розрізі обраної тематики можуть бути розробка оптимальної моделі оцінювання конкурентного потенціалу ЗВО та прийомів і методів управління цим потенціалом.

1.2. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти

В умовах високої міжнародної конкуренції на ринку освітніх послуг, що, зокрема, спричиняє міграцію потенційних студентів та викладачів закладів вищої медичної освіти (далі – ЗВМО), реалізація стратегічних цілей національної вищої медичної освіти можлива шляхом адекватної оцінки освітнього конкурентного середовища ЗВМО, а також їх конкурентоспроможності. Залучення вищої системи освіти України у Болонський освітній процес з 19.05.2005 загостило проблему конкурентоспроможності національних закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг. Українські ЗВО стали функціонувати в динамічному конкурентному середовищі, де запит формує ринок і споживач послуг, а не лише держава. Водночас держава також вступає в конкурентну боротьбу з приватними ЗВО.

Загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, зокрема через процеси глобалізації, спонукає сьогодні ЗВМО до впровадження принципів і підходів ринкової орієнтації в свою діяльність. Університети вже не є лише «спокійним місцем для викладання та наукової роботи, ...як у минулі століття. Це великий, складний, вимогливий, конкурентоспроможний бізнес, що вимагає великих поточних інвестицій» [6, с. 5]. Наслідком посилення конкуренції й переведення її на глобальний рівень є необхідність, зокрема для ЗВМО, запроваджувати окремі підходи до формування їх конкурентоспроможності ринково орієнтованого управління та системи партнерських відносин.

Дослідження діяльності закладів вищої освіти, зокрема у сфері медичної освіти, і забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг стало тематикою праць багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: В. Андрущенко, Е. Безгласна, К. Воробйова, О. Гаращук, Г. Горєлова, В. Казаков, К. Корсак, К. Кравченко, В. Кремень, І. Лошенко, Д. Майсаков, Н. Пашенко, Л. Прус, Н. Різник, І. Романова, В. Сафонова та ін.

Для України дослідження проблем конкурентоспроможності у сфері вищої медичної освіти, а саме її детермінант та факторів, що впливають на конкурентні позиції університетів, стають усе більш актуальними, зокрема

Необхідність реформування медичної освіти пов'язана з прагненням не лише поліпшення якості життя населення, а й інтегрування в європейський економічний та освітній простір. Тому, по-перше, система української медичної освіти має відповідати сучасним потребам галузі охорони здоров'я у висококваліфікованих кадрах; по-друге, бути конкурентоспроможною як на національному, так і в європейському соціально-економічному та освітньому просторі.

Реформа медичної освіти стала одним з 25 запропонованих кроків на шляху до побудови системи охорони здоров'я в Україні європейської якості, закріплених Постановою Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему “Про реформу охорони здоров'я України”» від 21.04.2016 № 1338-VIII [38]. Серед низки рекомендованих Урядом заходів – доручити МОЗ спільно з Міністерством освіти і науки України розробити стратегію реформування системи медичної освіти, передбачивши приведення у відповідність з європейською практикою програм до- і післядипломної підготовки лікарів, ланки системи безперервного професійного розвитку медичних працівників, програм підготовки медичних сестер, програм підготовки менеджерів у системі охорони здоров'я.

Концепція забезпечення конкурентоспроможності виходить з необхідності прискореного задоволення вимог ринку, насичення його товарами першочергового або підвищеного попиту, створення умов для гідного виходу на зовнішній ринок і виживання підприємства в умовах жорсткої конкуренції [46]. Варто зауважити, що на рівні медичної освіти та закладів вищої освіти цієї галузі зміст конкурентоспроможності має специфічний характер через складну систему соціально-економічних відносин у вищому медичному навчальному закладі. У ринкових умовах, незважаючи на форму власності ЗВМО, відносини складаються між споживачем-замовником освітніх послуг та продавцем, де метою *споживача* є здобуття якісної освіти, яка вимірюється затребуваними на

ринку праці знаннями та вміннями, а метою *продавця* – одержання прибутку від надання освітніх послуг і формування здорового, соціально відповідального, етично й морально розвинутого, інтелектуально здібного, креативного та стійкого до змін середовища освіченого громадянина й висококваліфікованого спеціаліста в галузі медицини й охорони здоров'я. При цьому головною метою закладу має бути якість освіти та її відповідність вимогам ринку праці, а не одержання прибутку.

Так, стосовно застосування терміна «конкурентоспроможність» щодо складних соціально-економічних систем можна стверджувати, що суперечності в сутнісному наповненні цього поняття пов'язані з визначенням причин і змісту конкуренції [32, с. 162]. Конкуренція в широкому розумінні – це суперництво в будь-якій сфері діяльності між окремими юридичними чи фізичними особами (конкурентами), які зацікавлені в досягненні однакової мети переваги над своїми суперниками (конкурентами). Отже, формування конкурентних переваг та оцінка ключових факторів успіху є основою для формування конкурентоспроможності будь-якої соціально-економічної системи, зокрема закладу вищої освіти.

У сучасних теоріях відсутнє цілісне бачення процесів, на яких ґрунтується забезпечення конкурентоспроможності [32, с. 160]. Конкурентоспроможність є основою ефективного розвитку економіки. Саме вона є вираженням і головним елементом конкуренції, що, у свою чергу, надає змогу економіці рухатися вперед, відкидати все зайве та залишати найефективніше. Економічна конкуренція, а з нею й конкурентоспроможність, знаходить своє яскраве відображення в обох суб'єктах економічних відносин – виробниках і споживачах. Виходячи із цього, досліджувати природу конкурентоспроможності та факторів, що її забезпечують, необхідно в двох аспектах [21]. Через різні підходи до розуміння економічної сутності конкурентоспроможності виникає неоднозначність і варіативність критеріїв оцінювання, а також громіздкість і невпорядкованість бази показників її вимірювання. Як економічна категорія критерії оцінювання (чи вимірювання)

залежать від факторів, які визначають внутрішні та зовнішні конкурентні переваги соціально-економічної системи. Підкреслимо, що соціально-економічну систему розуміють як є «сукупність об'єктів, що називаються елементами, які взаємопов'язані, взаємодіють між собою і утворюють єдине ціле, що набуває властивостей, які не притаманні елементам», а також варто її розглядати як «сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованих на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів і послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до мети суспільства» [25; 17]. Системний підхід передбачає вивчення будь-яких явищ, процесів і проблем як системи, тобто в сукупності її елементів, зв'язків і відносин між ними. Оскільки системність є засобом і формою виразу якісної та кількісної складності досліджуваного об'єкта, її доцільно застосовувати як методичний підхід до формування конкурентоспроможності ЗВМО.

Вищі медичні навчальні заклади, які надають освітні послуги та здійснюють науково-дослідну діяльність на ринку освітніх послуг національної економіки України, можна розглядати як соціально-економічні системи відповідно до вищенаведених визначень. Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [36].

Підкреслимо, що в результаті діяльності ЗВМО (на виході системи) споживаються освітня послуга на ринку освітніх послуг та кваліфікація на ринку праці (рис. 1.2).

На нашу думку, конкурентоспроможність – це сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта господарювання, які в системному поєднанні надають змогу вести ефективну діяльність і створювати продукт (послугу), який би користувався попитом у споживачів.

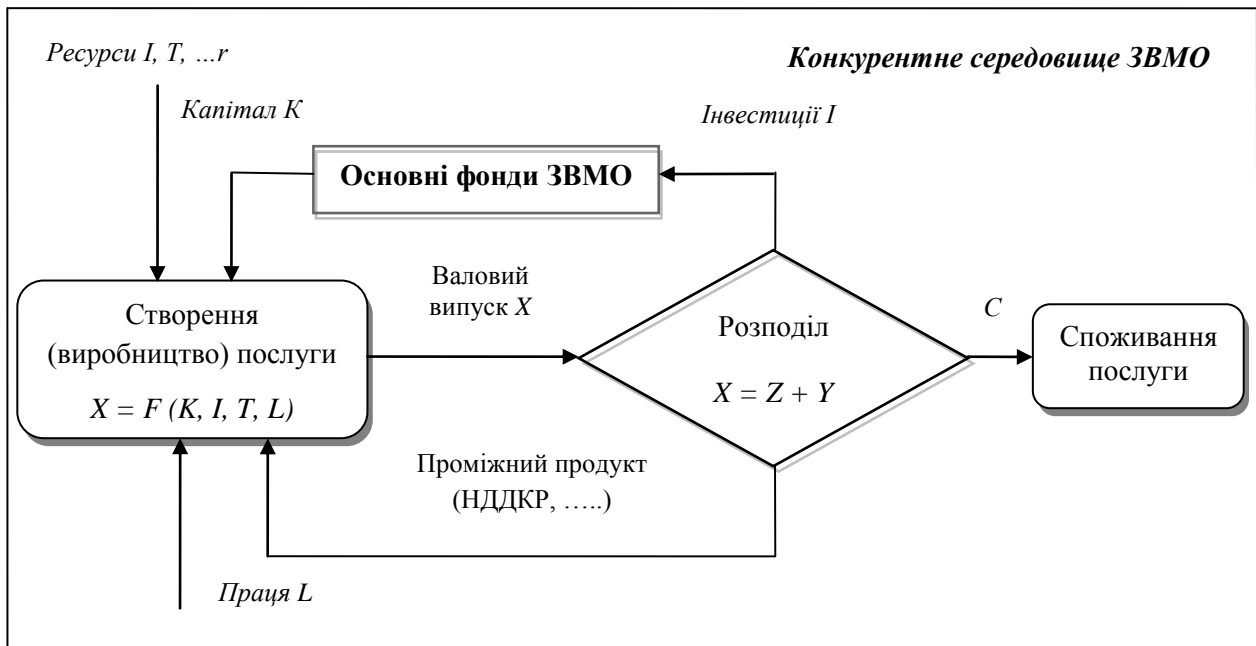

Рис. 1.2. Система діяльності ЗМО зі створення споживчої вартості освітньої послуги

Відповідно до системного підходу конкурентоспроможність у загальному вигляді щодо будь-якої соціально-економічної системи доцільно характеризувати за такими ознаками (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Ознаки (прояви) конкурентоспроможності соціально-економічної системи

Ознака	Зміст прояву
Боротьба й суперництво	Відображає змагальний характер відносин; виникає між системами споріднених видів чи одного виду (відіграють однакову функцію в надсистемі), для яких характерна самостійність у прийнятті рішень
Відмінність/схожість	Характеризує порівняльну ефективність здійснення ринкового обміну системами, що передбачає ситуаційність визначення партнера, умов обміну та взаємовигідність
Обмеженість	Посилюється в умовах обмеженості ресурсів, доступних для систем
Суб'єктність	Оцінюється щодо суб'єкта відносин – соціально-економічної системи, а не продукту її діяльності

У контексті вимірювання конкурентоспроможності соціально-економічної системи, зокрема медичного закладу вищої освіти, конкуренцію формулюють [32] як відносини між економічними системами зі спорідненими потребами, що виникають у процесі здійснення ними ринкового обміну в умовах обмеженості ресурсів; об'єкт конкуренції – як продукт обміну як уречевлений зміст конкурентних відносин; конкурентоспроможність – як спроможність економічної системи до виживання та розвитку порівняно з аналогами через здійснення ситуативних обмінних операцій в умовах обмеженості ресурсів.

Оскільки конкурентоспроможність виявляється в досягненні соціально-економічною системою конкурентних переваг під час суперництва, то при формуванні конкурентоспроможності будь-якої соціально-економічної варто дотримуватися таких основних принципів (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Принципи формування конкурентоспроможності

Принцип	Зміст
Готовність до змін	Здатність відчувати та використати нову основу для конкуренції або знайти нові й більш ефективні засоби для ведення конкуренції по-старому
Створення вартості	Забезпечення створення вартості в загальному ланцюгу вартості від організації, постачальників, посередників та споживачів
Безперервного оновлення	Здатність до технологічного оновлення й слідування за суперником в інноваціях
Тривалості	Здатність системи до подовження життєвого циклу та відтворення конкурентної переваги і її здатності зберігати довгочасну дію (створення бренду, іміджу)

Підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності ЗВМО) подано на рис. 1.3. Відповідно до підходу на основі аналізу вимог і запитів споживачів освітніх послуг, аналізу ринку праці та аналізу ринку освітніх послуг формуються вимоги до освітньої послуги [27]. Застосування системного підходу до оцінювання за групою параметрів (показників), порівнюючи з обраним еталоном (ЗВМО), надає змогу оцінити привабливість конкретного медичного закладу вищої освіти.

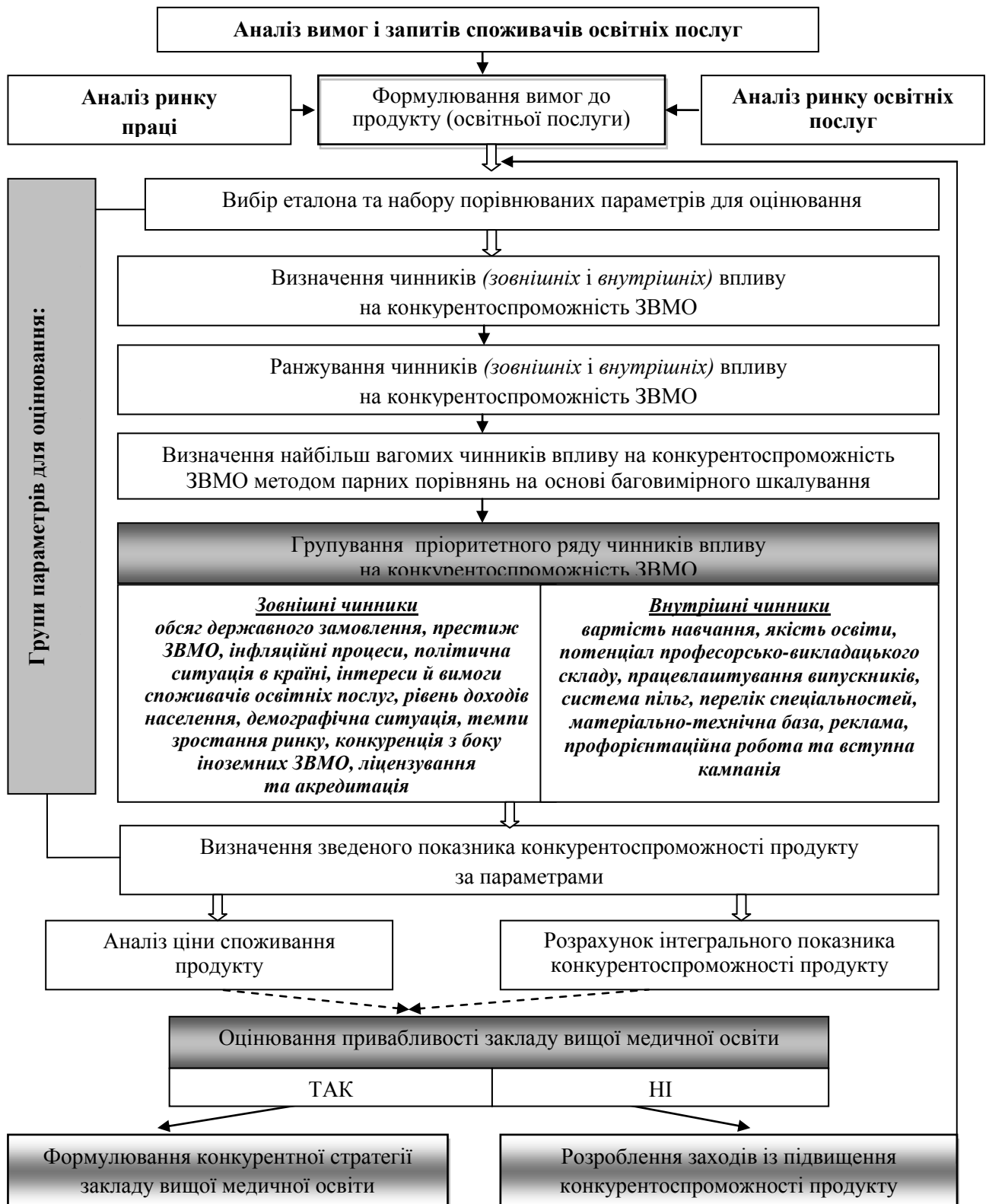

Рис. 1.3. Підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності ЗВМО)

На основі встановленого рівня привабливості визначають конкурентну стратегію вищого медичного навчального закладу або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту.

Основні принципи формування конкурентоспроможності враховують при визначенні показника конкурентоспроможності продукту – товару чи послуги. У загальному вигляді показник конкурентоспроможності (C) визначають як відношення корисного ефекту (E) до сумарних витрат, які пов'язані з витратами на придбання й експлуатацію товару (або створення та забезпечення надання послуги) – ціною споживання (P):

$$C = \frac{E}{P} \rightarrow \max. \quad (1.1)$$

Показник відображає, що чим більше співвідношення, тим вища конкурентоспроможність продукту. Однак, дати адекватну оцінку, чи відповідає створений продукт запитам ринку та умовам конкурентного середовища, можна лише на підставі порівняльного аналізу сукупних характеристик продукту з продуктами конкурентів за рівнем задоволення конкретних потреб споживача і за ціною споживання.

Для того, щоб дати об'єктивну та адекватну оцінку конкурентоспроможності продукту, визначають набір порівняльних параметрів продукту (товару чи послуги). Ці параметри характеризують споживчі властивості. Виділяють «жорсткі» та «м'які» споживчі параметри, які й формують корисний ефект (E).

1. «Жорсткі» параметри характеризують найважливіші функції та основні властивості продукту, їх відповідність нормативам та стандартам якості.

2. «М'які» параметри характеризують індивідуальні властивості продукту: для товару – це естетичні властивості (колір, дизайн тощо), для послуги – це форми і спосіб надання послуги (сервіс, унікальність тощо).

Після систематизації споживчих параметрів визначають оптимальний їх набір та встановлюють їх ієрархію відповідно до рівня найбільшої значущості для споживача. На цій основі розраховують інтегральний показник конкурентоспроможності продукту (IC_p). Розрахунок інтегрального показника ґрунтується на порівнянні його з параметрами існуючого на ринку. При цьому відносний інтегральний показник конкурентоспроможності продукту (IC_p) у відношенні до зразка (IC_p^0) має бути більший за 1.

Після визначення рівня конкурентоспроможності продукту як головного результату діяльності оцінюють рівень конкурентоспроможності організації. Показник конкурентоспроможності ЗВМО відображає, як реалізується потенціал наданих освітніх послуг при ефективному управлінні:

$$IC = IC_p \times M_i, \quad (1.2)$$

де IC_p – інтегральний показник конкурентоспроможності продукту (послуги);

M_i – рівень управління ЗВМО, який визначається швидкістю реагування на зміни попиту на ринку.

При цьому управління ЗВМО також враховує щільність зв'язків між державою та бізнесом у межах формування партнерських відносин.

Отже, конкурентоспроможність закладу вищої освіти можна розуміти як здатність задовольнити потреби споживачів, забезпечуючи суспільну користь, створюючи довгостроковий нематеріальний продукт (послугу) і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг і праці. Для забезпечення своєї конкурентоспроможності ЗВО повинен мати переваги над своїми конкурентами.

При цьому важливим є розуміння сучасного конкурентного середовища та тенденцій розвитку сфери вищої освіти. Дослідження зарубіжних учених [1;

7; 8] свідчать, що основними факторами успіху ЗВО, що забезпечують їхні конкурентні переваги, є:

- концентрація таланту (інтернаціоналізація);
- потужне й диверсифіковане за джерелами фінансування; високоефективне управління;
- багатогранність (поєднання дослідної та навчальної діяльності; пропозиція широкого спектра фахових напрямів і дисциплін; достатньо велика кількість студентів і співробітників);
- концентрація зусиль в освітній діяльності на пропозиції навчальних програм магістерського й докторського (PhD) рівнів;
- підприємницька орієнтація (отримання прибутку від результатів науково-дослідної роботи);
- автономія управління;
- участь у міжнародному науковому співробітництві та зв'язки зі своїми колегами за кордоном.

Виявлено, що соціально-економічна значущість вищої освіти, її роль у науково-технічному прогресі й духовному житті суспільства, у розвитку та якісному вдосконаленні національної економіки України загальновизнані. Конкуренція країн в економіці зводиться в сучасних умовах до конкуренції в галузі науки, техніки і, як наслідок, у галузі підготовки кваліфікованих кадрів. Нові соціально-економічні умови спричинили безліч проблем у системі освіти, вирішення яких пов'язане як з вивченням досвіду функціонування освіти в європейських країнах, так і з розробкою теоретико-методологічних проблем економіки освіти в сучасних умовах. Розробка методичних підходів до формування конкурентоспроможності закладів вищої освіти у сфері медичної освіти є важливою частиною реалізації загальнодержавної стратегії з інтеграції у європейський економічний та освітній простір.

У результаті науково-дослідної та освітньої діяльності вищого медичного навчального закладу як соціально-економічної системи (на виході системи)

споживають освітню послугу на ринку освітніх послуг та кваліфікацію на ринку праці [27].

Конкурентоспроможність, зокрема закладу вищої освіти, визначається сукупністю факторів внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта господарювання. При системному поєднанні вони дають можливість здійснювати ефективну діяльність і створювати продукт (послугу), який би користувався попитом у споживачів. У загальному вигляді конкурентоспроможність закладу вищої освіти можна розуміти як здатність задовольнити потреби споживачів, забезпечуючи суспільну користь, створюючи довгостроковий нематеріальний продукт (послугу), і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг і праці. Для оцінювання рівня конкурентоспроможності ЗВМО на основі параметричного та системного підходів застосовують інтегральні показники продукту діяльності закладу (суспільно корисної освітньої послуги) та закладу вищої освіти як організації, яка продукує суспільно корисний продукт і разом з державою та бізнесом формує здорове й інтелектуальне суспільство.

На основі аналізу теоретичних підходів до конкурентоспроможності набуло подальшого розвитку тлумачення сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти.

1.3. Партнерство як форма економічної взаємодії на ринку освітніх послуг

В умовах реформування системи вищої освіти в Україні, яка прагне таким чином наблизитися до європейського рівня соціального та людського розвитку, виникає необхідність перегляду підходів і методів діяльності суб'єктів ринку освітніх послуг. Тому варто приділити увагу не лише дії економічних законів ринку, а й потребам суспільства. Вагому роль у цьому контексті відіграють держава, соціально відповідальний бізнес і громада, яка представляє публічний сектор національної економіки.

Сьогодні на ринку освітніх послуг конкурентна боротьба набуває специфічного характеру, оскільки місією закладів вищої освіти будь-якої форми власності є формування здорового, соціально відповідального, етично й морально розвинутого, інтелектуально здібного, креативного та стійкого до змін середовища освіченого громадянина, який у подальшому за допомогою своїх знань, умінь та здібностей спроможний створити якісне та корисне благо. Тому класичне суперництво на ринку освітніх послуг значно «програє» здоровій добровільній економічній взаємодії між учасниками цього суперництва. Варто в цьому контексті сконцентрувати ринкові зусилля на формуванні та розвитку довгострокових партнерських відносинах як формі такої взаємодії.

Проблеми партнерських відносин як економічної категорії в умовах конкуренції досліджували такі провідні вчені, як: Н. Бутенко, В. Геєць, О. Гребешкова, В. Заруба, О. Каніщенко, Є. Крикавський, Л. Мороз, М. Портер, Д. Райко, Т. Решетілова, І. Решетнікова, А. Старостіна, О. Телетов, А. Федорченко, Н. Чухрай Л. Шинкарук та ін.

Глобалізація світових ринків, нестабільність ринкового середовища, зміни умов діяльності підприємств, побудова нових політико-економічних систем, «розмивання» національних кордонів і зростання впливу

транснаціональних організацій змушує Україну відшукувати нову економічну модель розвитку. Тому одним з найголовніших завдань, яке постало сьогодні перед нашою державою, є розбудова конкурентоспроможної національної економіки, для якої характерні ринковий динамізм, сучасний технологічний та організаційно-управлінський рівень, структурна збалансованість і добробут населення. Аналізуючи «вектори руху» Стратегії розвитку «Україна – 2020» [37] у контексті глобалізаційних процесів, важливо взяти до уваги основні напрями інтеграції країни до глобального світогосподарського середовища та пріоритети внутрішньої реорганізації структури економіки й економічних інститутів відповідно до вимог постіндустріалізації та глобалізації світогосподарського середовища [12, с. 37].

У цьому розумінні вища освіта та ринок освітніх послуг у ЗВО стоять на щаблі реформ «вектора відповідальності», хоча згідно з декларованою метою стратегії – «впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі», ця галузь національного господарства має реформуватися у всіх зазначених у Стратегії векторах відповідно до їх цілей. Це дасть можливість досягти сталого рівня розвитку держави і її економіки, наблизить її до нових імперативів розвитку країни близьких до провідних країн Європейського Союзу, зокрема інтелектуального та всеосяжного розвитку. Такий стратегічний орієнтир розвитку вищої освіти водночас є причиною й наслідком міжнародної конкурентоспроможності країни в глобальному середовищі взагалі, а не лише в глобалізованому освітньому просторі. За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність [4] Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 81-шу позицію (серед 137 країн), де за рівнем розвитку вищої освіти має 35-ту позицію після Росії (32-ге місце), Тринідад і Тобаго (33-тє місце) й Португалії (34-ге місце).

Очевидно, що в таких умовах ключовим сектором забезпечення національної конкурентоспроможності стане вища освіта, що передбачає створення національної мережі закладів підготовки та перепідготовки фахівців відповідно до потреб і правил ринку. На державному рівні має бути

сформульована стратегія розвитку освіти, що ґрунтується на принципах розвитку та самореалізації творчої особистості, розвитку креативних здібностей людини, постійній спрямованості освіти на потреби інноваційної економіки, забезпечення безперервного навчання, інтеграції науки, освіти й виробництва [18, с. 38].

Підкреслимо, що заклади вищої освіти сьогодні є повноцінними й рівноправними суб'єктами національного господарства та активними акторами на ринку послуг (освітніх, технічних, технологічних, інтелектуальних тощо), тому на них поширюються правила поведінки на ринку, а також стають частиною системи кон'юнктури ринку, де конкуренція та економічна взаємодія заради результату у формі прибутку є визначальними.

Отже, варто зауважити, що національне господарство як сукупність економічних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, які функціонують на національному та міжнародному рівнях, потребує коригування стратегії діяльності суб'єктів підприємницької діяльності щодо взаємоузгодження їх суперечливих економічних інтересів. У контексті посилення конкурентоспроможності національної економіки Н. Бутенко [12, с. 37] підкреслює таке.

По-перше, конкурентоспроможність суб'єктів національної економіки є природним результатом прояву глибинних властивостей ринкового господарства, розвитку його суперечностей, і нове полягає не в застосуванні інноваційних форм та методів економічних процесів як таких, а в монополізації ринку одними суб'єктами за рахунок інших, отриманні певним підприємством додаткової ренти за рахунок інших підприємств, що призводить до посилення нерівностей в економіці, загострення суперечностей.

По-друге, потрібно виокремлювати два аспекти конкурентоспроможності національної економіки – власне партнерство як процес усунення суперечностей у діяльності господарюючих суб'єктів на основі взаємоузгодження інтересів і соціально-економічну форму партнерства, в якій

воно виступає, відображаючи природу відносин, що об'єднують бізнес, державу та суспільство.

У цьому контексті одним з ефективних інструментів підвищення конкурентоспроможності національної економіки є партнерські відносини, які означають не лише новий кількісний вимір міри інтенсивності взаємозв'язків окремих країн та їх економік, а переважно нову якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний (не тотожний простій сумі ефектів діяльності господарських суб'єктів національних економік) рівень загальнонаціональних відносин та взаємозалежностей [12].

Партнерські відносини можна розглядати як економічну категорію розвитку ринкових відносин між суб'єктами (акторами), які завдяки власним конкурентним перевагам та використанню конкурентних переваг інших акторів ринку здатні продукувати економічний і соціальний результат. Партнерські відносини загалом є об'єктом дослідження у сфері підприємницької діяльності, зокрема відносин між підприємствами. Так, вчені Д. Ламберт та Дж. Стік тлумачать партнерство як «спеціально побудовані взаємовідносини в бізнесі, основу яких становлять взаємна довіра, відкритість, загальний ризик і загальна винагорода, що приводить до більш високих результатів у бізнесі, ніж у випадку без утворення партнерства» [5]. Варто підкреслити, що цілями формування партнерських відносин, на думку вчених [13], є підтримка довгострокових зв'язків, що ґрунтуються на чітко узгоджених цілях, спрямованих на досягнення певного рівня діяльності (виробництва або інших форм господарської діяльності); отримання обопільної економічної вигоди сторонами співпраці – споживачем та постачальником.

У контексті розвитку партнерських відносин у сфері нашого предмета дослідження (ринку освітніх послуг) доцільно зауважити, що суб'єктами партнерства в ринкових процесах є не лише продавець і покупець освітніх послуг, а також конкуренти, комерційні та громадські організації й держава.

Аналіз теоретичних підходів [13] до визначення змісту партнерства показує, що його доцільно розглядати як форму «економічної взаємодії», однак

не ототожнювати з нею, оскільки партнерство має на меті довгострокову співпрацю з формуванням тісніших зв'язків та спільної відповідальності на всіх рівнях діяльності сторін. Зокрема, взаємодію розглядають як «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також узгоджена дія між ними» [11].

Учений Р. Дяків зазначає, що партнерство – це «добровільна співпраця двох або декількох фізичних чи юридичних осіб, що беруть участь у спільних справах, проектах, програмах» []. Науковці також тлумачать категорію «партнерство» як «взаємовідносини, що передбачають укладання довгострокових угод та гарантують збереження взаємних вигід у майбутньому, що підтримується спільною інформацією, ризиками і винагородами, які отримуються внаслідок цих взаємовідносин» [52]. У контексті змінного характеру й непередбачуваності ринкового середовища та науково-технологічного розвитку економічних відносин автори Р. Уолборн і В. Кастен пропонують розглядати партнерство як «стратегічний і практичний засіб, за допомогою якого компанії зможуть швидко впроваджувати нововведення, а також як механізм адаптації до постійних змін» [].

З позиції ефективної реалізації ресурсного потенціалу суб'єктів ринку деякі науковці визначають партнерство як «договірні відносини, які дають можливість кожному підприємцю співпраці отримати визначений рівень прибутку за рахунок обміну ресурсами та результатами діяльності» [43]. Інші пропонують розглядати партнерство як «форму організації взаємовідносин з метою оптимального використання власних ресурсів й отримання доступу до ресурсів іншої організації» [2]. Зокрема, М. Смирнова визначає партнерство як «джерело створення цінності, яка може виступати показником ефективності управління відносинами компанії та успішності зусиль щодо інтеграції ресурсів і здібностей залучених сторін» [13].

На рівні вищої освіти варто говорити про те, що партнерство спроможне дати нову якість наданих освітніх та інших супутніх послуг, які є галузевими компонентами інших сфер економіки України та науково-технологічного прогресу, інтенсифікацію інноваційних процесів, інтернаціоналізації капіталу в

галузі освіти, формування зовнішніх ринків освітніх послуг тощо. А в умовах інтенсифікації внутрішньої та зовнішньої конкуренції на ринку освітніх послуг конкуренція як власне одноосібна боротьба за виживання класичними методами втрачає свою актуальність.

Сьогодні доцільним стає перехід від використання суто конкурентних стратегій та стратегій кооперації на рівні співпраці й поєднання конкурентних переваг заради отримання взаємної довгострокової вигоди, синергетичного ефекту. На ринку освітніх послуг також сформувалися об'єктивні передумови переходу від суто конкурентної боротьби та різновекторної мотивації суб'єктів ринку освітніх, заснованої на отриманні короткострокової вигоди від надання чи отримання освітніх послуг, до партнерства як форми економічної взаємодії всіх акторів ринку освітніх послуг (рис. 1.4).

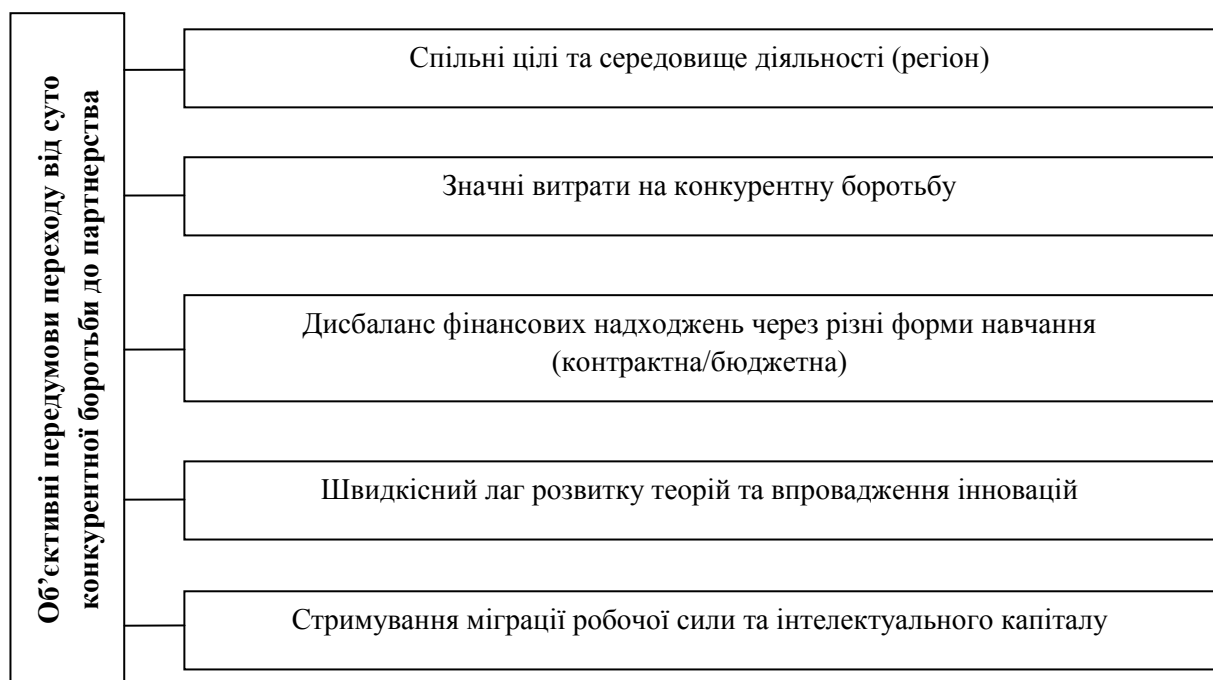

Рис. 1.4. Об'єктивні передумови переходу від конкурентної боротьби до партнерства на ринку освітніх послуг

Відповідно до виявлених передумов можна сформулювати бажаний результат від використання такої форми економічної взаємодії на ринку освітніх послуг, а саме: задоволення потреб регіонального ринку праці

кваліфікованими працівниками; мінімізація ризиків надання освітніх послуг; зниження витрат (на держзамовлення, на формування позитивного іміджу ЗВО, на пошук фахівців); розподіл фінансово-економічної відповідальності; збільшення внутрішнього інвестування та капіталовкладень; підвищення ефективності господарської діяльності; упровадження інновацій відповідно до вимог часу (рівня технологічного розвитку економіки).

Отже, на основі виявлених передумов та їх реалізації доцільно визначити конкурентні переваги та форми їх реалізації в діяльності, які можна отримати від партнерства на ринку освітніх послуг (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

**Конкурентні переваги, пов'язаних із партнерськими відносинами,
та форми їх реалізації у діяльності на ринку освітніх послуг**

Конкурентні переваги, пов'язані із партнерськими відносинами	Форми реалізації та досягнення економічного ефекту
Встановлення тісних економічних, технічних, соціальних зв'язків із партнерами надасть змогу завдяки спільним зусиллям досягти зниження трансакційних витрат	Інвестиційні проекти
Підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, оскільки за рахунок накопичення досвіду співпраці один з одним суб'єкти взаємодії виробляють спільні стратегічні цілі та перспективи	Розробка та впровадження стратегії економічного розвитку галузі освіти й науки (зокрема регіонального розвитку)
Упровадження інновацій, оскільки встановлення партнерських відносин надасть змогу суб'єктам корпоративного сектору спільно прогнозувати ефективність упровадження технологічних нововведень та пов'язані із цим ризики	Функціонування технопарків, технополісів та інших форм науково-дослідної діяльності
Підвищення прозорості спільної діяльності, оскільки із часом партнери все більше дізнаються про стандарти й очікування один одного та можуть отримати переваги здійснення попередніх проектів	Формування інтегрованої системи оцінювання якості освіти та результатів наукових досліджень відповідно до вимог бізнесу. Розробка системи сертифікації продукції бізнесу через науково-практичний підхід. Формування національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава»

Джерело: на основі [13].

Водночас розвиток партнерських відносин на основі формулювання та розвитку конкурентних переваг у системі партнерства матиме якісний

результат. Підкреслимо, що сьогодні актуальним є партнерство за участю держави, бізнесу та закладів вищої освіти.

Ефективну модель такої взаємодії запропонував американський учений Г. Іцковіц, назвавши її моделлю «потрійної спіралі». Потрійна спіраль як синтез елементів – це платформа для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Потрійна спіраль зазвичай починається зі встановлення між університетом, бізнесом та державою взаємних відносин, в яких кожен намагається підвищити ефективність інших [3, с. 8].

Основою моделі «потрійної спіралі» є гіпотеза, що в сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності виступає університет, який співпрацює з виробництвом, виконуючи деякі функції його відділів із досліджень і розвитку (R&D), та концентрує державні зусилля, пов'язані з розвитком інновацій. У процесі потрійної співпраці всі заклади вищої освіти отримують можливість, використовуючи власну матеріальну і фінансову базу, розвивати бізнес-інкубатори, навчальні підприємства з венчурним капіталом, наукові парки, консультаційні компанії тощо. Це забезпечує виконання ними реальних завдань державних чи підприємницьких структур, участь студентів і викладачів у наукових дослідженнях, що фінансуються не лише з боку бізнесу, а й держави. Можливість досягнення таких результатів стимулює університет налагоджувати зв'язки та розвивати співробітництво [44].

Модель реалізації співпраці реалізується за умов дії факторів середовища інноваційно орієнтованого суспільства, де рушійною силою розвитку національної економіки та її окремих галузей є інновації, інформація й знання, а також матеріально уречевлені результати використання інформації та знань. Максимальне задіяння механізму співпраці такої моделі дасть можливість досягти найвищого рівня розвитку країни – суспільство знань. Вважаємо, що основними конкурентними умовами функціонування суб'єктів моделі є боротьба й суперництво, відмінність/схожість, обмеженість, суб'єктність, урахування яких забезпечить конкурентоспроможність соціально-економічної

системи партнерства. Принципами досягнення конкурентоспроможності системи партнерства «ЗВО-держава-бізнес» визначено готовність до змін, створення вартості, безперервне оновлення та тривалість [29].

Модель партнерства університету, бізнесу та держави в умовах конкуренції передбачає визначальну роль освіти у формуванні «економіки знань» через взаємодію університетів з бізнесом і державою. Інноваційний процес відбувається завдяки взаємодії «університет-бізнес-влада» (рис. 1.5).

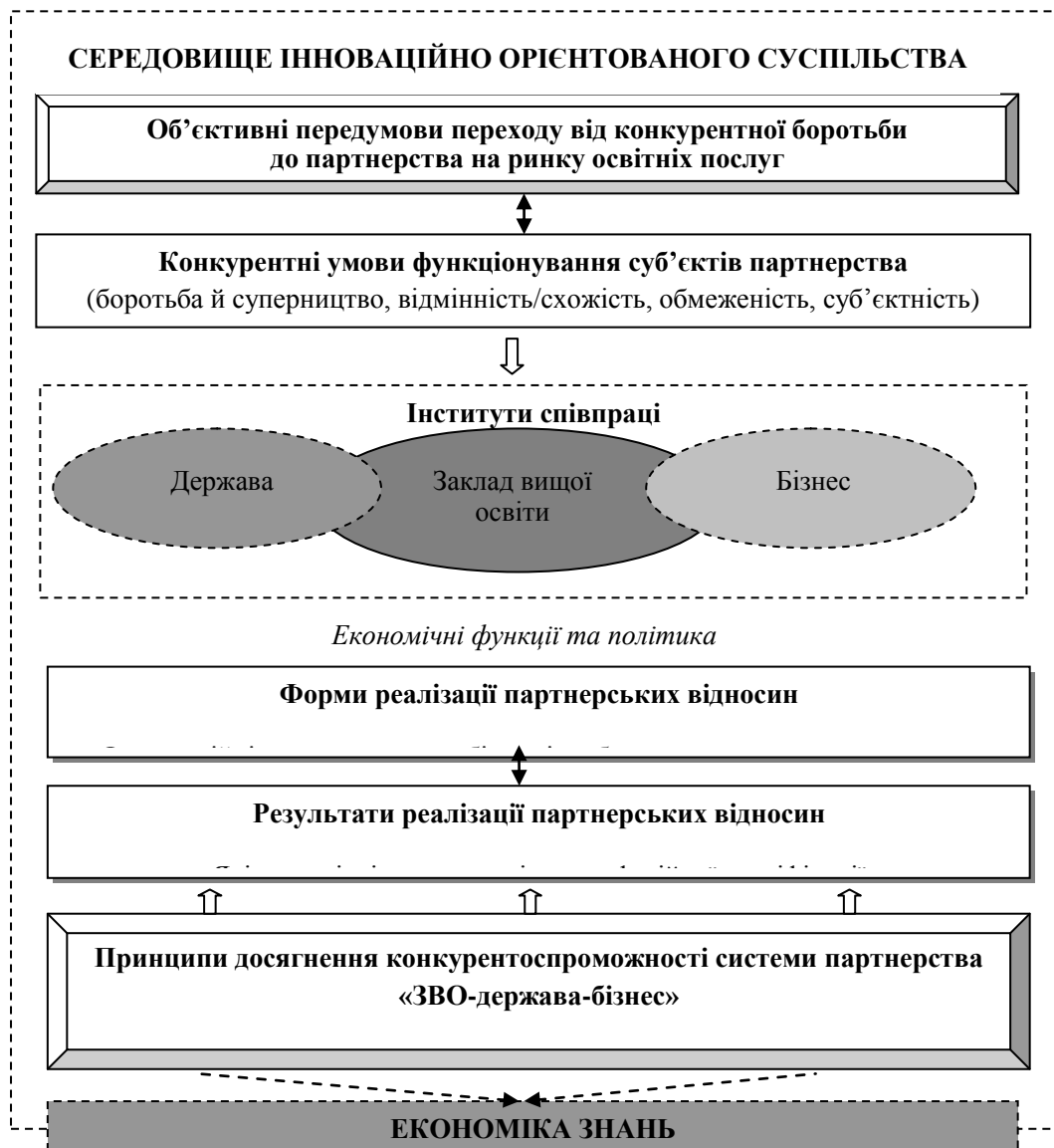

Рис. 1.5. Модель партнерства університету, бізнесу та держави в умовах конкуренції

Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій.

Особливістю ринку освітніх послуг є існування двох форм власності у діяльності закладів вищої освіти: комерційної й державної. Тому запропоновану «спіраль» партнерських відносин суб'єктів ринку освітніх послуг також потрібно розглядати в багатовимірній площині всередині кожного елемента схеми.

Завдяки такій схемі партнерства, де заклад вищої освіти водночас має елементи інституту підприємництва за будь-якої форми власності, можна досягти таких конкурентних переваг:

- продукування та капіталізація нових знань;
- якісне виконання НДДКР із подальшою ефективною комерціалізацією отриманих результатів;
- поширення (трансфер) нових знань, результатів НДДКР і прогресивних технологій;
- розвиток інноваційної діяльності ЗВО;
- розробка, реалізація концепцій і впровадження методів, технологій та прийомів інноваційного економічного й соціального розвитку місцевих громад, регіонів, країни;
- внесок у національне економічне зростання, національний ВВП і конкурентоспроможність економік країн;
- розвиток і поширення нового типу підприємницької діяльності в інтелектуальній сфері – академічного підприємництва у ЗВО;
- ефективне навчання підприємців і розвиток підприємницької освіти; фінансова самодостатності й незалежності ЗВО, підвищення рівня матеріального забезпечення професорсько-викладацького складу та інших співробітників ЗВО.

**Переваги партнерських відносин між університетами, бізнесом
та державою**

Суб'єкт відносин	Переваги від участі у відносинах
Університет	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення інвестицій у фундаментальні та прикладні дослідження; – створення науково-дослідних інститутів, лабораторій, технопарків, інкубаторів, оновлення матеріально-технічної бази, налагодження каналів для трансферу технологій у виробництво; – створення на базі університету структурних підрозділів, які займаються підприємницькою діяльністю; – збільшення автономності та фінансової незалежності; – розширення можливостей у сфері наукових досліджень та працевлаштування студентів; – отримання прав інтелектуальної власності та патентів на винаходи, комерціалізація знань; – підвищення престижу університету та науки загалом
Бізнес	<ul style="list-style-type: none"> – зростання інноваційності виробництва, перетворення його на високотехнологічне; – підвищення конкурентоспроможності на ринку завдяки використанню унікальних технологій; – створення на базі підприємства структурних підрозділів, які займаються науковими дослідженнями; – збільшення прибутку за рахунок збільшення доданої вартості; – залучення висококваліфікованих кадрів; – розширення функцій бізнесу, участь у створенні спільних венчурних фондів та в освітньому процесі закладів вищої освіти; – підвищення репутації, визнання, лояльність з боку держави та схвалення суспільством
Держава	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток пріоритетних сфер наукових досліджень, реалізація наукового потенціалу країни; – активізація ділової активності (шляхом надання пільг, звільнення від податків бізнес-структур, які співпрацюють з університетами), заснування нових типів підприємств; – підвищення рівня інноваційності економіки, зростання людського та інтелектуального капіталу, зменшення залежності від фізичних ресурсів; – адаптація професійної підготовки до сучасних потреб ринку праці; – соціально-економічний розвиток регіонів, розбудова регіональних науково-технологічних центрів; – інтеграція до міжнародного наукового простору, налагодження міжнародної комерціалізації знань і трансфер технологій; – зростання конкурентоспроможності країни

Джерело: [18].

Результатом реалізації цих переваги від участі у партнерських відносинах можуть бути обмін кваліфікованими кадрами, створення тісних професійних

зв'язків і поява взаємної довіри між інститутами, зближення освіти, науки, бізнесу й держави. Найвищої результативності такої інтеграції відносин можна досягти завдяки використанню синергетичного ефекту [30].

Виявлено, що спонукальним мотивом переходу на партнерські відносини як форми економічної взаємодії суб'єктів ринку є отримання довгострокового прибутку та тісної співпраці на основі довіри та спільної відповідальності сторонами відносин. На ринку освітніх послуг виявлено, що об'єктивними передумовами переходу від конкурентної боротьби до партнерства є спільні цілі та середовище діяльності (регіон); значні витрати на конкурентну боротьбу; дисбаланс фінансових надходжень через різні форми навчання (контрактна/бюджетна); швидкісний лаг розвитку теорій та впровадження інновацій; стримування міграції робочої сили та інтелектуального капіталу.

Встановлено, що переорієнтація на партнерські відносини в ринкових умовах надання, замовлення та користування освітніми послугами може забезпечити економічний успіх, подальший науково-технічний розвиток та підвищити національну конкурентоспроможність у глобальному бізнес-середовищі. Кошти та інші виявлені економічні результати від використання конкурентних переваг партнерства «університет-бізнес-держави», отримані від довгострокових партнерських відносин, можуть бути реінвестованими у поліпшення і вдосконалення всіх напрямів роботи ЗВО.

Одним із стратегічних завдань сучасної вищої школи як учасника ринкових відносин є підтримка постійного зв'язку вироблених ЗВО нових знань, науки, техніки, технологій з місцевим (регіональним і національним) співтовариством, бізнесом, державними інституціями, економікою регіону та країни, а також із світовим розвитком науково-технічного прогресу.

Для подальшого розвитку партнерських відносин на ринку освітніх послуг вищої школи доцільно сформулювати підходи та механізми використання державно-приватного та публічно-приватного партнерства, а також розробити модель партнерства акторів ринку освітніх послуг на основі

спіралі взаємодії. Це дасть можливість підвищити загальний рівень конкурентоспроможності України.

Висновки до розділу 1

1. Розвинуто трактування сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти. Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти розглянуто на рівні освітньої послуги (продукту ЗВМО), закладу вищої медичної освіти.

2. Удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх і зовнішніх чинників за методом парних порівнянь). На основі встановленого рівня привабливості визначають конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО.

3. Удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» завдяки функціонуванню національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження

організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти, бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що надає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти. Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій. Реалізація моделі партнерства дає можливість розглядати заклад вищої освіти як елемент інституту підприємництва.

Список використаних джерел до розділу 1

1. World Class Worldwide: Transforming Research Universities in Asia and Latin America / P. Altbach, J. Balan (eds.). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2007. p.
2. Clifford D., Warner R. Form a Partnership: The Complete Legal Guide. NOLO, 2012. 288 p.
3. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge, 2010, 176 p.
4. Global Competitiveness Report. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report> (date of request: 15.10.2018).
5. How companies manage sustainability: McKinsey Global Survey results, The McKinsey Quarterly. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability-and-resource-productivity/our-insights/how-companies-manage-sustainability-mckinsey-global-survey-results> (date of request: 15.10.2018).
6. On the Edge: Securing a Sustainable Future for Higher Education. *OECD Education Working Papers*. 2007. № 7. P.
7. The World-class University as Part of a New Higher Education Paradigm / J. Sadlak, Liu Nian Cai (eds.). Bucharest: CEPES, 2009. p.

8. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. Washington: World Bank, 2009. p.
9. Безтелесна Л. І., Либак І. А. Суть та чинники впливу на конкурентоспроможність закладів вищої освіти. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 145–151.
10. Булах І. В., Надтока Т. Б. Оцінка конкурентоспроможності підприємства сфери телекомунікацій: монографія. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. 244 с.
11. Булеев И. П. Опыт структурирования промышленности развитых стран и возможность его использования в Украине. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*: зб. наук. пр. Донецьк, 2012. С. 3–29.
12. Бутенко Н. В. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки на засадах партнерства. *Економічний аналіз*: зб. наук. пр. / Тернопільський нац. економ. ун-т; редкол.: В. А. Дерій (гол. ред.) та ін. 2014. Т. 15. № 1. С. 36–42.
13. Бутенко Н. В. Розвиток партнерства в національній економіці: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2015. 358 с.
14. Голубков Е. П. Маркетинг: словарь-справочник. Москва: Дело, 2000. 440 с.
15. Горинь Я. О., Сенишин О. С., Горинь М. О. Фактори конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг. *Молодіжний економічний дайджест*. 2014. № 1 (1). С. 123–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/med_2014_1\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/med_2014_1(1)_25) (дата звернення: 13.10.2018).
16. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 440 с.
17. Економічна енциклопедія: у 3 т. / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

18. Захарін С. В., Левчук Н. І., Чаленко Н. В. Фінансово-економічні моделі інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20/1. С. 38–47.

19. Заярная И. А. Теория и методология формирования эффективной системы управления конкурентоспособностью ВУЗа: монография. 2-е изд., доп. и перераб. Тверь: ООО «Тверский печатник», 2015. 231 с.

20. Зиновьев И. Ф., Черемисина С. Г. Методика экономических исследований: монография. Симферополь: Таврия, 2005. 176 с.

21. Зінчик С. М., Момот О. М. Поняття конкурентоспроможності як економічної категорії суспільного розвитку. *Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях: I Междунар. науч.-практ. Интернет-конф.* (Полтава, 14–15 февраля 2013 г.). URL: http://www.confcontact.com/20130214_econ/-1_zinchik.htm (дата звернення: 17.10.2018).

22. Кравченко К. В. Управління конкурентоспроможністю закладу вищої освіти. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 3 (15). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11kkvvnz.pdf> (дата звернення: 17.10.2018).

23. Кращі медичні навчальні заклади України. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 17.10.2018).

24. Лазарев В. А., Мохначев С. А. Конкурентоспособность вуза как объект управления: монография. Екатеринбург: Пригородные вести, 2003. 160 с.

25. Ляшенко В. І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути. Донецьк : ДонНТУ, 2006. 668 с.

26. Малихіна Я. А. Конкурентоспроможність як показник зовнішньої ефективності діяльності ЗВО. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2014. Вип. 1. С. 104–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptr_2014_1_38 (дата звернення: 17.10.2018).

27. Наволокіна А. С. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності вищих медичних навчальних закладів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2012. № 6. С. 313–319.

28. Наволокіна А. С. Теоретичні підходи до формування конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 3. С. 164–173.

29. Наволокіна А. С. Партнерство як форма економічної взаємодії на ринку освітніх послуг. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 1. С. 79–86.

30. Наволокіна А. С. Модель партнерства університету, бізнесу та держави в умовах конкуренції. *Європейські перспективи сенсу життя: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (11 травня 2018 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя, 2018. С. 168–170.

31. Ольшанцева Т. О., Бритченко І. Г. Методи підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг закладів вищої освіти. *Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях: I Междунар. науч.-практ. Интернет-конф. (Полтава, 14–15 февраля 2013 г.)*. URL: http://www.confcontact.com/20130214_econ/2_olshantseva.htm (дата звернення: 17.10.2018).

32. Павленко І. М. Конкурентоспроможність економічних систем: сутність і специфіка. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 159–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_6_21 (дата звернення: 17.10.2018).

33. Пащенко Н. И. Конкурентоспособность вузов и стратегии их деятельности в условиях региональной конкуренции: дис. ... канд. экон. наук. Уфа, 1999. 20 с.

34. Петерсонс А. Корпоративная культура негосударственного вуза как фактор обеспечения устойчивого развития. *Труд и социальные отношения*. 2008. № 3. С. 79–84.

35. Портер М. Международная конкуренция. Москва: Международные отношения, 1993. 895 с.
36. Про вищу освіту. *Закон України* від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 17.10.2018).
37. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 17.10.2018).
38. Про рекомендації парламентських слухань на тему «Про реформу охорони здоров'я України»: Постанова Верховної Ради України від 21.04.2016 № 1338-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1338-19> (дата звернення: 17.10.2018).
39. Прус Л. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю закладів вищої освіти. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. № 2. С. 114–123.
40. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Медична освіта в Україні: погляд у майбутнє». URL: http://kmu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/Project_recomend2017.pdf (дата звернення: 17.10.2018).
41. Різник Н. М., Бачинська О. М. Підходи до оцінювання конкурентоспроможності ЗВО. *Економіка і регіон*. 2013. № 4 (41). С. 64–69.
42. Романова И. Б. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения. Ульяновск: Средневож. науч. центр, 2005. 140 с.
43. Савельев Є. Економічна співпраця чи економічні війни?: слово головного редактора. *Журнал європейської економіки*. 2006. № 1. С. 3–5.
44. Вацик В. І. Ключові фактори становлення конкурентоспроможних університетів. *Економіка України*. 2013. № 5 (618). С. 75–90.
45. Семенець Ю. Партнерство бізнесу, держави та університетів як стратегічний ресурс інноваційного розвитку України. URL: www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4798 (дата звернення: 17.10.2018).

46. Снігир Л. П. Конкуентоспроможність закладів вищої освіти як механізм забезпечення економічної безпеки освіти. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 4. Т. 2. С. 157–162.

47. Тардаскіна Т. М., Зубкова І. Г. Складові конкурентоспроможності ЗВО та визначення методів її оцінки. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=68072> (дата звернення: 17.10.2018).

48. Теловата М. Т. Класифікація факторів, що впливають на конкурентоспроможність закладів вищої освіти України. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41592/2/2017n862_Telovata_M_T-Classification_of_factors_319-323.pdf (дата звернення: 17.10.2018).

49. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент: учеб. пособ. Москва: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 304 с.

50. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью вуза. *Высш. образование в России*. 2006. № 9. С. 37–38.

51. Царенко І. О. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17) лютий. С. 122–125.

52. Чухрай Н., Хотей Н., Патора Р. Партнерський маркетинг у постачанні: світовий і вітчизняний досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2004. № 499. С. 339–346.

53. Энциклопедический словарь бизнеса. Менеджмент, маркетинг, информатика / под ред. М. И. Молдованова. Москва: Техника, 1993. 856 с.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів у контексті економічної взаємодії

Відповідно до проекту Стратегії розвитку медичної освіти в Україні, яка передбачає «побудову якісної системи медичної освіти ... для забезпечення сфери охорони здоров'я медичними працівниками з високим рівнем підготовки» [49], питання методичного забезпечення процесу оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти набувають певної актуальності. У зазначеній Стратегії одним з напрямів розв'язання проблем галузі визначено інтернаціоналізацію медичної освіти, що передбачає активізацію міжнародної діяльності ЗВМО, забезпечення академічної мобільності студентів, залучення до співпраці іноземних викладачів. Якісні характеристики цих процесів залежать від конкурентної позиції певного навчального медичного закладу й одночасно впливають на його конкурентоспроможність.

Проблеми та напрями формування конкурентоспроможності закладів вищої освіти є об'єктом наукових пошуків багатьох вітчизняних і іноземних науковців. При цьому більшість з них приділяє увагу перевагам, недолікам та перспективам подальшого розвитку технологій ранжування навчальних закладів, серед яких О. Прядко, І. Тарасов, О. Шуригін [50], О. Хижняк [59], К. Хорощак [60], К. Чернобай [61] та ін. Досвід упровадження рейтингового оцінювання результатів діяльності викладачів та окремих підрозділів навчальних закладів висвітлено в публікаціях Т. Бойчука, І. Геруша, Є. Ткач, В. Ходорковського [10; 11]. Питання підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти та освітніх послуг розглянуто в наукових працях Я. Горинь, О. Сенишин [16; 17], Н. Константюк [25] та ін. Системний підхід до оцінювання

конкурентоспроможності медичного ЗВО на основі аналізу впливу зовнішніх і внутрішніх чинників висвітлено в публікації російських учених І. Артюхова, А. Шульміна, І. Аверченка, Є. Козлова [9]. Однак наразі існує потреба в розробці комплексної методики оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти, яка містила б індикатори оцінювання конкурентної позиції ЗВО як на національному, так і на міжнародному рівні на основі досягнень окремих викладачів, кафедр та факультетів.

Під конкурентоспроможністю закладів вищої освіти потрібно розуміти їхню здатність успішно продавати освітні послуги та результати науково-дослідних робіт і, таким чином, залучати кошти іноземних та вітчизняних студентів, замовників НДДКР, покупців патентів, надавачів грантів, а також кошти державного фінансування у вигляді державного замовлення на підготовку фахівців у певній галузі знань. Без достатнього фінансування діяльності навчального закладу, зважаючи на швидкість технологічних змін і постійне зростання вимог до якості освітніх послуг, його розвиток наразі стає неможливим. Одним з підходів до оцінювання конкурентоспроможності ЗВО є складання міжнародних, національних і регіональних рейтингів.

Історія міжнародних рейтингів освітніх установ налічує понад 150 років. У 1863 р. Карел Коржистка (Karel František Edvard Rytíř Kořistka) – геодезист, географ та інженер – опублікував працю «Вище політехнічне навчання в Німеччині, Швейцарії, Франції, Бельгії та Англії», у якій була реалізована одна з перших спроб складання рейтингу закладів вищої освіти [3]. Наприкінці ХХ ст. все більше країн і організацій стало залучатися до цього процесу. Національні, регіональні й міжнародні рейтинги складають сьогодні в США, Великій Британії, Канаді, Польщі, Німеччині, Франції, Україні, низці країн Азії.

Найбільш авторитетними на сьогодні є такі глобальні рейтинги: Всесвітній рейтинг університетів (World Universities Rankings), Рейтинг найкращих університетів світу (QS World University Rankings), Академічний рейтинг університетів світу (Academic Ranking World Universities), Best Global

Universities Rankings та Ranking Web or Webometrics, основні характеристики яких наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристики провідних міжнародних рейтингів закладів вищої освіти

Назва рейтингу	Укладачі (країна)	Опис, основна мета	Тематичні групи	Показники оцінювання, вагові коефіцієнти
1	2	3	4	5
The World University Rankings	Британське видавництво Times Higher Education (THE)	Надає докладну інформацію щодо продуктивності університетської діяльності за всіма основними напрямками, а також надає змогу порівнювати заклади вищої освіти з іншими установами за регіонами, предметами та іншими ключовими критеріями	<ol style="list-style-type: none"> 1. Науки про життя (<i>Life sciences</i>). 2. Клінічна, доклінічна медицина та охорона здоров'я (<i>Clinical, pre-clinical & health</i>). 3. Фізичні науки (<i>Physical sciences</i>) 4. Психологія (<i>Psychology</i>). 5. Інженерні науки та технології (<i>Engineering & technology</i>). 6. Комп'ютерні науки (<i>Computer Science</i>). 7. Правознавство (<i>Law</i>). 8. Мистецтво та гуманітарні науки (<i>Arts & humanities</i>). 9. Бізнес та економіка (<i>Business & Economics</i>). 10. Соціальні науки (<i>Social sciences</i>). 11. Освіта (<i>Education</i>) 	Навчання (Teaching) – 30%, дослідження (Research) – 30%, цитування (Citations) – 30%, міжнародна спрямованість (International outlook) – 7,5%, доходи від досліджень для промисловості (Industry income) – 2,5%
Academic Ranking of World Universities	Центр університетів світового рівня (CWCU), Вища школа освіти (до того Інститут вищої освіти) Шанхайського університету Цзяо Тонг, Китай	Рейтинг оцінює наукову й академічну діяльність закладів вищої освіти з метою зменшення впливу особливостей національних систем освіти на підсумкову оцінку. У дослідженні беруть участь понад 1200 ЗВО і лише 500 потрапляють до списку найкращих університетів світу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Природничі науки і математика (SCI), зокрема математика, фізика, хімія, метеорологія, науки про Землю, планетарні науки. 2. Техніка/технологія та інформатика (ENG), зокрема механізми, електричні науки, загально будівельна наука, хімічна промисловість, наука про матеріали, інформатика тощо. 3. Життя та сільськогосподарські науки (LIFE), зокрема біологія, біомедицина, агрономія й наука про навколишнє середовище. 4. Клінічна медицина та фармація (MED), зокрема клінічна медицина, стоматологія, наука догляду за хворими, суспільна охорона здоров'я, ветеринарія, фармакологія тощо. 5. Соціальні науки (SOC), зокрема економіка, соціологія, політологія, правознавство, освіта, управління тощо 	Випускники – лауреати Нобелівської або Філдсівської премії – 10%, співробітники-лауреати Нобелівської або Філдсовської премії – 20%, частота цитування дослідників у 21 категорії – 20%, статті, опубліковані в журналах Nature або Science – 20%, індекси цитування для природничих і гуманітарних наук Інституту наукової інформації, Science Citation Index і Social Sciences Citation Index, а також індекси провідних журналів Arts and Humanities Citation Index – 20%, сукупний результат попередніх показників по відношенню до чисельності персоналу ЗВО – 10%

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
QS World University Rankings	Британська консалтингова компанія Quacquarelli Symonds (QS)	Комбінування статистичного аналізу діяльності навчальних закладів, аудійованих даних, даних глобального експертного опитування представників міжнародної академічної спільноти і роботодавців. Оцінюють понад 2500 навчальних закладів світу, з яких 500 потрапляють до рейтингу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Природничі науки. 2. Соціальні науки. 3. Гуманітарні науки та мистецтво. 4. Науки про життя. 5. Інженерні науки та технології 	Репутація в академічному середовищі – 40%, цитування наукових публікацій представників університету – 20%, співвідношення кількості викладачів і студентів – 20%, ставлення роботодавців до випускників – 10%, відносна чисельність іноземних викладачів і студентів – по 5%
Best Global Universities Rankings	U.S. News & World Report – американський журнал новин, м. Вашингтон	Рейтинг побудований на основі 13 показників, які вимірюють результати наукових досліджень освітніх закладів та їх глобальну й регіональну репутацію	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сільськогосподарські науки. 2. Біологія і біохімія. 3. Хімія. 4. Клінічна медицина. 5. Навколишнє середовище /екологія. 6. Науки про землю. 7. Імунологія. 8. Матеріалознавство. 9. Мікробіологія. 10. Молекулярна біологія і генетика 	Глобальна науково-дослідна репутація – 12,5%, регіональна науково-дослідна репутація – 12,5%, кількість публікацій – 10%, кількість книг – 2,5%, конференції – 2,5%, нормований рівень цитування – 10%, усього цитувань – 7,5%, кількість публікацій, що входять до 10% найбільш цитованих, – 12,5%
Best Global Universities Rankings	U.S. News & World Report – американський журнал новин, м. Вашингтон	Абітурієнти можуть використовувати ці рейтинги для вивчення варіантів здобуття вищої освіти, що існують за межами їх власних країн, і для порівняння ключових аспектів дослідницьких місій шкіл	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неврологія і поведінкові науки. 2. Фармакологія і токсикологія. 3. Фізика. 4. Ботаніка і зоологія. 5. Психіатрія / психологія. 6. Науки про космос. 7. Інформатика. 8. Економіка і бізнес. 9. Математика. 10. Інженерні науки. 11. Соціальні (суспільні) науки і науки, пов'язані з охороною здоров'я. 12. Мистецтво і гуманітарні науки 	частка публікацій, що входять до 10% найбільш цитованих, – 10%, міжнародна співпраця в публікаціях – 5%, кількість високо цитованих публікацій за 10-річний період – 5%, відношення числа високо цитованих публікацій до загальної кількості публікацій університету – 5%, частка публікацій з іноземними співавторами – 5%
Ranking Web or Webometrics	Cybermetrics Lab (Іспанська національна дослідницька рада, CSIC)	Навчальні заклади порівнюють за ступенем наповнення їх офіційних інтернет-сайтів. При цьому підсумовують не кількісні значення показників, а рангові (місця конкретного ЗВО в ранжируванні за кожним із чотирьох показників рейтингу)	–	Size (S) – кількість сторінок сайту, що покриваються пошуковими системами, – 25%. Visibility (V) – кількість унікальних зовнішніх посилань на сторінки сайту – 50%. Rich Files (R) – кількість «цінних» файлів, розміщених на сайті, – 12,5%. Scholar (Sc) – кількість сторінок і посилань на сайт навчального закладу – 12,5%

Примітка: складено автором з використанням [1; 2; 4; 5; 47].

Відповідно до методики World University Rankings, рейтинг визначають за 13 параметрами (індикаторами), кожен з яких має свою вагу (відсоток від загального балу). Індикатори згруповані в п'ять категорій. Участь у рейтингу для навчальних закладів є добровільною та безкоштовною. Для участі навчальний заклад повинен завчасно надати відповідальним укладачам заяву й необхідну інформацію [51]. На думку експертів, у рейтингу Times Higher Education оцінюють лише ті університети, що займаються наукою [60].

Академічний рейтинг університетів світу (ARWU) уперше був опублікований у червні 2003 р. Центром дослідження університетів світового класу (CWCU) Академії вищої освіти (колишній Інститут вищої освіти) Шанхайського університету Цзяо Тун, Китай. ARWU визначений на основі шести об'єктивних показників, а саме: кількість випускників і співробітників, нагороджених Нобелівською або Філдсівською премією, чисельність високо цитованих дослідників, статей, опублікованих у журналах Nature і Science, статей, проіндексованих у Science Citation Index – Expanded і Social Sciences Citation Index, продуктивність університету в розрахунку на душу населення. Значний вплив ARWU зумовлений науково обґрунтованою, стабільною та прозорою методикою, що використовують під час ранжування [1]. Так само, як і в попередньому рейтингу, більшість його критеріїв оцінюють наукову діяльність університетів.

При складанні рейтингу World University Rankings QS використовують шість простих показників, які достатньою мірою характеризують продуктивність діяльності університетів, серед яких: академічна репутація, репутація серед працедавців, співвідношення студентів і викладачів, цитування, співвідношення міжнародних факультетів, співвідношення іноземних студентів [4]. Отже, рейтинг надає докладний огляд навчальних закладів, на основі якого абітурієнти мають можливість визначити, які саме університети є найкращими за певними освітніми програми, умовами навчання, можливістю подальшого працевлаштування, соціальною відповідальністю, інклюзивністю тощо.

Best Global Universities Rankings складають для позиціювання університетів США серед провідних навчальних закладів у світовому масштабі. Результати ранжування можуть бути використані не лише абітурієнтами, а й університетами для визначення власної конкурентної позиції в межах своєї країни або регіону, а також для пошуку партнерів з міжнародного співробітництва [2]. Саме з метою подальшого зміцнення міжнародної співпраці між університетами в 2018 р. методика оцінювання зазнала певних змін: вищі бали отримали школи, що публікували статті в співавторстві з дослідниками з різних країн.

Web or Webometrics є найбільшим академічним рейтингом закладів вищої освіти. З 2004 р. і кожні шість місяців лабораторія кіберметрії (Іспанська національна дослідницька рада, CSIC) проводить незалежний, об'єктивний, безкоштовний відкритий науковий захід для надання надійної, багатовимірної, оновленої й корисної інформації про роботу університетів з усього світу, заснований на їх веб-присутності. При цьому Webometrics використовує аналіз посилань для оцінювання якості, оскільки це більш потужний інструмент, ніж аналіз цитування або глобальні опитування [5].

Результати ранжування навчальних закладів мають на сьогодні широке застосування. Їх використовують, насамперед, потенційні студенти при прийнятті рішення про вибір навчального закладу для здобуття певного освітнього рівня (бакалавр, магістр, аспірант, докторант). З огляду на постійне зростання попиту на отримання освітніх послуг у зв'язку зі збільшенням потреби в додатковій освіті, підвищенні кваліфікації та перепідготовці, можна прогнозувати подальше зростання популярності рейтингів як орієнтирів для більш інформованого вибору. Крім цього, ранжирування надає кожному університету певні орієнтири власного розвитку, сприяє встановленню конкуренції між закладами вищої освіти, що, у свою чергу, сприяє підвищенню якості освітніх програм.

Зацікавленість працевдавців результатами рейтингування обґрунтована, з одного боку, рівнем і якістю освіти потенційних співробітників, а з іншого – можливістю взаємодії з освітньою організацією у сфері прикладних досліджень

і розробок, яка характеризується її відносним дослідницьким та інноваційним потенціалом. Численні фундації розвитку й підтримки використовують результати рейтингування під час визначення переможців у різних конкурсах.

Отже, популярність рейтингів невинно зростає, при цьому також збільшується кількість зауважень стосовно показників, що використовують у рейтингах, та методів їх визначення. У 2004 р. для розробки системи принципів складання рейтингів було створено Міжнародну експертну групу з рейтингів (IREG). Метою процесу схвалення рейтингу IREG, що проводять незалежні експерти, є перевірка й підтвердження того, що рейтинг складений професійно, з прозорою методологією, дотриманням передового досвіду та відповідає потребі в інформації різних зацікавлених сторін: студентів, закладів вищої освіти, працедавців тощо.

Серед переваг рейтингування навчальних закладів науковці зазначають: спрощення й прояснення складного середовища вищої освіти для потенційних студентів і зацікавлених сторін; забезпечення університетам реклами й сприяння їх популярності; надання стимулів для підвищення якості навчання та результативності наукових досліджень; покращення якості збирання даних у галузі вищої освіти. Недоліками діяльності зі складання рейтингів є надання недостовірної інформації щодо якості освіти у зв'язку з обмеженням доступу до внутрішніх даних навчальних закладів; надання спотвореної картини про зміни в часі (незіставність даних за різні періоди внаслідок того, що показники й методи їх обробки змінюються); неврахування універсальними рейтингами особливостей різних типів освітніх установ [22, с. 208].

На сьогодні вітчизняні заклади вищої медичної освіти в міжнародних рейтингах відсутні або посідають низькі позиції. Так, Львівський національний медичний університет у рейтингу Web or Webometrics на 3755-му місці [6], що є найкращим результатом серед вітчизняних медичних ЗВО. Протягом шести місяців 2016 р. Національний медичний університет імені О. О. Богомольця проходив незалежний зовнішній аудит міжнародної рейтингової системи QS Stars University Rankings (Лондон, Велика Британія), за результатами якого отримав три

зірки QS Stars з п'яти можливих, ставши першим і єдиним освітнім медичним закладом в Україні, який отримав таку високу оцінку [32]. В інших міжнародних рейтингах вітчизняні заклади вищої медичної освіти відсутні.

На думку експертів, причинами відсутності українських медичних університетів в міжнародних рейтингах є незадовільний рівень та обсяги наукової роботи, академічна недоброчесність, низький рівень або повна відсутність міжнародної співпраці, недостатній показник цитування наукових праць, недостатній обсяг публікацій у міжнародних наукових виданнях, скорочення чисельності іноземних студентів, низький рівень академічної мобільності, брак міжнародного досвіду серед викладачів, відсутність освітніх програм, дисципліни яких у повному обсязі викладаються англійською мовою [40].

Орієнтиром вибору вітчизняного медичного ЗВО для абітурієнтів можуть слугувати національні рейтинги освітніх закладів. Серед таких можна зазначити рейтинг університетів України «Топ-200 Україна», рейтинг «Scopus», рейтинг «Бал ЗНО на контракт» (табл. 2.2) і консолідований рейтинг закладів вищої освіти України.

Таблиця 2.2

Характеристики вітчизняних рейтингів закладів вищої освіти

Назва рейтингу	Укладачі, розробники	Критерії оцінювання	Індикатори оцінювання	Вагові коефіцієнти, %
1	2	3	4	5
Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна»	Кафедра ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика»	Якість науково-педагогічного потенціалу (50%)	Кількість штатних співробітників, обраних академіками НАН України	27,5
			Кількість штатних співробітників, обраних членами-кореспондентами НАН України	13,5
			Кількість професорів серед штатних співробітників ЗВО	2,5
			Кількість доцентів серед штатних співробітників ЗВО	0,6
			Кількість докторів наук серед штатних співробітників ЗВО	2,5
			Кількість кандидатів наук серед штатних співробітників ЗВО	0,5
			Кількість штатних співробітників, нагороджених Державною премією в галузі науки і техніки або Державною премією ім. Т. Шевченка	2,8

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5
		Якість навчання (30%)	Кількість студентів – переможців та призерів міжнародних олімпіад (конкурсів)	7,5
			Кількість студентів – переможців та призерів загальноукраїнських олімпіад (конкурсів)	1,5
			Співвідношення кількості магістрів до кількості бакалаврів	7,0
			Масштаб ЗВО	14,0
		Міжнародне визнання (20%)	Кількість іноземних студентів	1,0
			Членство навчального закладу в Європейській асоціації університетів	7,0
			Членство навчального закладу у Великій хартії університетів	6,0
			Членство навчального закладу в Євразійській асоціації університетів	3,0
			Членство навчального закладу в мережі університетів країн Чорноморського регіону	3,0
		Рейтинг «Scopus»	ТОВ «Видавнича служба URAN (Ukrainian Research and Academic Network)»	Показники бази даних Scopus, яка є інструментом для відстеження цитування наукової статті, опублікованої навчальним закладом або його працівниками в наукових виданнях. Заклади вищої освіти оцінено за індексом Хірша – показником, що заснований на кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій
Рейтинг «Бал ЗНО на контракт»	Інформаційна система «Вступ.ОСВІТА.UA»	Середній бал сертифікатів ЗНО, розрахований серед усіх осіб, що зараховані на навчання за власні кошти (контракт) на перший курс для здобуття ступеня бакалавра на основі повної загальної середньої освіти	–	

Примітка: складено автором з використанням [14; 30; 52].

«Топ-200 Україна» позиціонує себе як єдиний рейтинг, акредитований Міжнародною експертною групою з ранжування (IREG), який складають на основі універсальної системи критеріїв, що містить три комплексних індекси: індекс якості науково-педагогічного потенціалу, індекс якості навчання та індекс міжнародного визнання. Продуктивність діяльності закладів вищої освіти визначають за допомогою загального індексу рейтингової оцінки, який є інтегральним і розрахованим на основі названих вище комплексних індексів. Крім загальної рейтингової таблиці, для найкращих 200 ЗВО визначають рейтинги за групами університетів: класичні, технічні, технологічні, педагогічні, медичні, юридичні, заклади економіки, управління й торгівлі, аграрні, будівельні та транспортні, заклади недержавної форми власності [30].

Результати наступного рейтингу закладів вищої освіти базуються на показниках бази даних Scopus, яка є інструментом для відстеження цитування наукових статей, що опубліковані освітнім закладом або його співробітниками. У рейтинговій таблиці вітчизняні ЗВО ранжирують за індексом Хірша – кількісним показником, заснованим на кількості наукових публікацій і кількості їх цитувань. Найкращий результат за цим показником у 2018 р. серед закладів вищої медичної освіти мав Донецький національний медичний університет – сьоме місце в загальному рейтингу [52].

Під час складання рейтингу «Бал ЗНО на контракт» використовують дані вступної кампанії, що отримані інформаційною системою з Єдиної державної бази з питань освіти. До рейтингу не включено заклади вищої освіти, до яких зараховано менше ніж 20 осіб на контракт, а також окремі структурні підрозділи навчальних закладів. Середній бал сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання розрахований серед усіх осіб, які зараховані на перший курс за кошти фізичних та юридичних осіб (контракт). Третю сходинку рейтингу 2018 р. посідає Українська медична стоматологічна академія (найкращий результат серед медичних освітніх закладів), Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця на п'ятому місці [14].

Консолідований рейтинг ЗВО складає інформаційний ресурс «Освіта.ua» на основі рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus» і «Бал ЗНО на контракт»: кожному ЗВО привласнюють бал, що дорівнює сумі його місць в кожному з трьох рейтингів. Якщо навчальний заклад не був представлений у будь-якому з рейтингів, то йому привласнюють місце, наступне за останнім у цьому рейтингу (201, 163, 201 відповідно). За результатами 2018 р. серед медичних ЗВО сьоме (найвище) місце в консолідованому рейтингу належить Національному медичному університету ім. О. О. Богомольця [28].

На наш погляд, цікавим досвідом рейтингування вітчизняних медичних ЗВО був аналіз рейтингових показників діяльності дванадцяти закладів вищої медичної освіти та трьох закладів післядипломної освіти, який проводили відповідно до наказу МОЗ України «Про рейтингове оцінювання діяльності

закладів вищої освіти IV рівня акредитації та закладів післядипломної освіти МОЗ України» від 22.11.2013 № 1000 [49] з метою належного узагальнення результатів оцінювання різних аспектів їхньої діяльності у 2014 р.

Результати оцінювання наведено в Галузевому довіднику [15] у вигляді узагальненої інформації щодо моніторингу діяльності вищезазначених навчальних закладів за сорока основними показниками. Усі показники згруповані у вісім окремих розділів: навчально-методична робота; наукова діяльність; кадрова політика; міжнародне, державне та галузеве визнання роботи; виховна робота; лікувальна робота; матеріально-технічне забезпечення, фінансова і господарська діяльність. Методика аналізу передбачала складання рейтингових матриць закладів за кожним показником, групою показників і в цілому щодо діяльності закладу з наданням оцінок: «успішна», «достатньо успішна», «частково успішна» та «потребує покращення». На жаль, укладачі довідника під час загальної оцінки не побудували підсумкового рейтингу, а розроблені пропозиції передбачали рекомендації керівникам навчальних закладів та організаторам вищої медичної освіти щодо необхідності покращення окремих показників, які отримали найнижчу оцінку.

Показником конкурентоспроможності галузі вищої освіти України є позиції закладів вищої медичної освіти в міжнародних та вітчизняних рейтингах. У 2017 р. вітчизняні ЗВМО в міжнародних рейтингах відсутні або посідають низькі позиції (табл. 2.3). Так, Львівський національний медичний університет у рейтингу Web or Webometrics на 3755-му місці. За даними міжнародної рейтингової системи QS Stars University Rankings, Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця отримав три зірки з п'яти можливих QS Stars. Отже, узагальнюючи вищенаведене, можна підсумувати, що основними критеріями оцінювання під час складання міжнародних і національних рейтингів закладів вищої освіти є рівень навчальної й виховної роботи, наукова діяльність, кадрова політика та міжнародна спрямованість діяльності.

Таблиця 2.3

Рейтинг закладів вищої медичної освіти України у 2015–2017 рр.

Місце	Назва закладу вищої освіти	Місце в загальному рейтингу		Топ 200 Україна		Webometrics		Scopus		Підсумковий бал		Зміни балу у 2017 р.
		2015	2017	2015	2017	2015	2017	2015	2017	2015	2017	
1	Донецький національний медичний університет	13	34–35	30	85	15	41	7	7	52	133	155,8
2	Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця	26	25	8	7	99	79	18	15	125	101	-19,2
3	Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького	27	20–21	56	48	61	21	12	12	129	81	-37,2
4	Буковинський державний медичний університет	30–31	34–35	64	52	22	34	46	47	122	133	9,0
5	Дніпропетровська медична академія	50–51	46	51	53	121	100	25	21	197	174	-11,7
6	Одеський національний медичний університет	50–51	69	46	45	116	163	32	34	197	242	22,8
7	Тернопільський державний медичний університет ім. І. Горабчевського	54	54–55	101	87	30	37	86	78	217	202	-6,9
8	Запорізький державний медичний університет	55–56	78–79	84	61	73	159	61	46	218	266	22,0
9	Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова	63	56	29	26	138	94	79	83	246	203	-17,5
10	Українська медична стоматологічна академія	65	85	53	50	114	148	82	85	249	283	13,7

Джерело: складено автором за даними міжнародних та вітчизняних рейтингових агенцій.

З метою створення передумов для розвитку зазначених сфер діяльності українських медичних університетів вважаємо за доцільне впровадження уніфікованої системи визначення конкурентної позиції кожного окремого ЗВО на основі проведення самооцінки комбінації чинників конкурентоспроможності навчальним закладом та оцінок експертів, що виставляються під час моніторингових візитів. Підрахунок результатів можна проводити з використанням кваліметричного підходу [40].

Для подальшого використання в національному та міжнародному рейтингуванні результатів оцінювання конкурентної позиції певного ЗВО як параметрів оцінювання можна обрати навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність. Кваліметричний підхід передбачає встановлення вагового коефіцієнта для кожного параметра, що відображає його важливість у досягненні конкурентних переваг на ринку освітніх послуг. З огляду на орієнтацію освітніх закладів, насамперед, на споживачів послуг, що надаються, розподіл вагових коефіцієнтів може бути таким: навчальна та

виховна робота – 0,35, кадри – 0,25, наукова робота – 0,20, міжнародна діяльність – 0,20. Зміст параметрів оцінювання конкретизовано декількома факторами, які, у свою чергу, містять по п'ять критеріїв. Для кожного фактора та критерію також встановлюють ваговий коефіцієнт. Вагові коефіцієнти параметрів, факторів у межах одного параметра та критеріїв у межах одного фактора становлять одиницю (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Кваліметричний підхід до оцінювання конкурентоспроможності
закладу вищої медичної освіти**

Параметри 1	К _{ваг.п} 2	Фактори 3	К _{ваг.ф} 4	Критерії 5	К _{ваг.к} 6
Навчальна та виховна робота	0,35				
		Навчання та його результати	0,25		
				Співвідношення співробітників і студентів	0,25
				Наявність англomовних освітніх програм	0,20
				Наявність програм з обміну студентів	0,15
				Результати складання ліцензійних іспитів	0,30
				Чисельність студентів-призерів студентських предметних олімпіад	0,10
				Разом	1,00
		Навчально-методична робота	0,20		
				Видання навчальної літератури	0,25
				Видання методичної літератури	0,25
				Упровадження в освітній процес інноваційних методів навчання	0,20
				Участь у медичних і фармацевтичних виставках	0,15
				Публікація науково-методичних статей та тез	0,15
				Разом	1,00
		Лікувальна робота	0,25		
				Кількість університетських клінік	0,25
				Консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року	0,2
				Участь у створенні клінічних протоколів	0,15
				Наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії	0,15
				Технології набуття практичних навичок	0,25
				Разом	1,00
		Виховна робота	0,10		
				Чисельність студентів-призерів мистецьких та творчих конкурсів	0,20
				Чисельність студентів – призерів спортивних змагань	0,20

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6						
				Участь студентів у волонтерському русі	0,15						
				Кількість проведених заходів, присвячених знаменним подіям, національно-культурним традиціям, провідним ученим тощо	0,25						
				Кількість пропущених без поважних причин занять на 100 студентів	0,20						
				Разом	1,00						
		Матеріально-технічне забезпечення	0,20								
		Кількість навчальних місць у навчально-тренінгових центрах	0,20					Кількість навчальних місць у навчально-тренінгових центрах	0,20		
								Забезпеченість гуртожитками іногородніх суб'єктів навчання на 100 іногородніх осіб	0,20		
								Забезпеченість комп'ютерами, підключеними до мережі Інтернет на 100 осіб	0,25		
								Забезпечення сучасними підручниками, виданими за останні 5 років, на 1 суб'єкта навчання	0,15		
								Кількість місць в електронних читальних залах з вільним безпроводним інтернет-доступом на 100 осіб	0,20		
								Разом	1,00		
		Разом	1,00								
		Кадри	0,25								
				Рівень кваліфікації	0,40						
Чисельність професорів, які працюють за основним місцем роботи, на 100 осіб професорсько-викладацького складу	0,20										
Чисельність доцентів, які працюють за основним місцем роботи, на 100 осіб професорсько-викладацького складу	0,20										
Питома вага кандидатів та докторів наук, які не досягли пенсійного віку	0,25										
Питома вага викладачів без наукового ступеня, які працюють більше трьох років	0,20										
Кількість викладачів, які працюють позаштатними спеціалістами МОЗ України та структурних підрозділів з питань охорони здоров'я міських державних адміністрацій, на 100 посад	0,15										
Разом	1,00										
Підвищення кваліфікації	0,35										
										Тематичне вдосконалення, стажування на робочому місці	0,10
										Курси з англійської мови	0,25
		Передатестаційні цикли	0,20								
		Виїзні курси підвищення кваліфікації	0,25								
		Курси спеціалізації	0,20								
		Разом	1,00								
Кадрова політика	0,25										
						Наявність кадрового резерву	0,15				
						Залучення викладачів до прийняття рішень	0,25				
						Наявність практики проведення відкритих конкурсів на зайняття посад	0,20				
						Наявність ефективних контрактів	0,25				
						Наявність довічних контрактів	0,15				
						Разом	1,00				
Разом	1,00										
Наукова робота	0,20										

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	
	Публікації	0,35		Кількість публікацій у міжнародних наукових виданнях на 100 посад	0,25	
				Індекс Хірша за показниками наукометричної бази даних Scopus	0,25	
				Кількість опублікованих монографій на 100 посад	0,15	
				Участь у роботі міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій	0,10	
				Наявність університетського наукового журналу, зареєстрованого в наукометричних базах	0,25	
				Разом	1,00	
	Результати досліджень	0,30			Кількість госпрозрахункових наукових тем на 100 посад	0,20
					Кількість отриманих патентів на винахід на 100 посад	0,20
					Кількість отриманих грантів на 100 посад	0,20
					Питома вага доходів від упровадження результатів досліджень в загальній сумі доходів навчального закладу	0,15
					Кількість затверджених кандидатських та докторських дисертацій на 100 посад	0,25
					Разом	1,00
	Репутація	0,35			Кількість присвоєних протягом року почесних звань державного рівня на 100 посад	0,2
					Кількість присуджених державних і міжнародних премій протягом року на 100 посад	0,25
					Просування навчального закладу у глобальних порталах, присвячених вищій освіті	0,15
					Академічна доброчесність	0,25
					Іміджеві згадування у ЗМІ	0,15
					Разом	1,00
	Разом	1,00				
	Міжнародна діяльність	0,20				
		Міжнародна наукова співпраця	0,40		Участь у міжнародних наукових мегапроектах	0,15
Наявність спільних наукових лабораторій під керівництвом іноземного науковця					0,15	
Виконання міжнародних дослідницьких грантів					0,25	
				Публікація наукових статей у співавторстві з іноземними дослідниками	0,25	
				Кількість іноземних закладів-партнерів, з якими укладено офіційні угоди про наукову співпрацю, на 100 посад	0,20	
				Разом	1,00	
	Міжнародне спрямування	0,60			Чисельність працівників, студентів та аспірантів, направлених за кордон на навчання або стажування, на 100 осіб	0,20
					Питома вага іноземних студентів у загальній кількості осіб, що навчаються	0,30
					Питома вага іноземних викладачів у загальній кількості працівників	0,25
					Наявність англomовного веб-сайту та ступінь його наповнення	0,15
					Участь у міжнародних освітянських виставках	0,10
					Разом	1,00
	Разом	1,00				

Примітка: складено автором.

Для визначення рівня конкурентоспроможності певного навчального закладу запропоновано використовувати п'ятибальну шкалу оцінювання: 0–1,9 – недопустимий рівень; 2,0–3,0 – критичний (низький) рівень; 3,1–3,9 – достатній (середній) рівень; 4,0–4,5 – високий (вище середнього) рівень; 4,6–5,0 – відмінний (дуже високий) рівень.

Оцінку кожного фактора визначають як суму добутків оцінок за кожний критерій і відповідних коефіцієнтів вагомості:

$$\Phi_i = \sum_{i=1}^N K_i \times K_{\text{ваг.к.}i} ,$$

де Φ_i – зважена оцінка i -го фактора;
 K_i – бальна оцінка i -го критерію;
 $K_{\text{ваг.к.}i}$ – ваговий коефіцієнт i -го критерію;
 N – кількість критеріїв.

Оцінку кожного параметра визначають як суму добутків оцінок за кожний фактор і відповідного коефіцієнта вагомості:

$$\Pi_i = \sum_{i=1}^N \Phi_i \times K_{\text{ваг.ф.}i} ,$$

де Π_i – зважена оцінка i -го параметра;
 Φ_i – зважена оцінка i -го фактора;
 $K_{\text{ваг.ф.}i}$ – ваговий коефіцієнт i -го фактора;
 N – кількість факторів.

Оцінку рівня конкурентоспроможності навчального закладу визначають як суму добутків оцінок за параметри й відповідного коефіцієнта вагомості:

$$PKСП = \sum_{i=1}^N \Pi_i \times K_{\text{ваг.п.}i} ,$$

де РКСП – рівень конкурентоспроможності навчального закладу;
 Π_i – зважена оцінка i -го параметра;

$K_{\text{ваг.п.}i}$ – ваговий коефіцієнт i -го параметра;

N – кількість параметрів.

Як еталонні показники для порівняння можна використовувати показники провідного національного медичного ЗВО, нормативні вимоги МОЗ України, експертні оцінки фахівців, що беруть участь у моніторингових вимірюваннях.

Інформаційною базою даних для визначення конкурентоспроможності закладу вищої медичної освіти можуть слугувати дані електронної системи внутрішнього рейтингування діяльності кафедр, структурних підрозділів університету та його професорсько-викладацького складу. Багаторічний досвід проведення такого рейтингування має Запорізький державний медичний університет (ЗДМУ) [38].

Рейтингова система оцінювання діяльності структурних підрозділів і викладачів ЗДМУ спрямована на узагальнення результатів різних аспектів діяльності та визначення шляхів удосконалення роботи структурних підрозділів, підвищення творчої активності викладачів, формування пріоритетних напрямів розвитку в навчальній, методичній і науковій сферах. Крім того, рейтингова оцінка діяльності кожного викладача є об'єктивним підґрунтям роботи атестаційної комісії в період продовження особистого контракту та матеріального стимулювання праці співробітників. Відповідне «Положення» розроблено згідно з вимогами наказу МОЗ України «Про рейтингове оцінювання діяльності закладів вищої освіти IV рівня акредитації та закладів післядипломної освіти МОЗ України» [48].

Таким чином, для забезпечення комплексного використання запропонованого кваліметричного підходу до оцінювання конкурентоспроможності закладу вищої медичної освіти необхідно (рис. 2.1):

– переглянути критерії оцінювання результатів роботи кафедр, структурних підрозділів та викладачів навчальних закладів з метою їх приведення до єдиної системи показників, прикладом якої може бути перелік критеріїв, наведених у табл. 2.3;

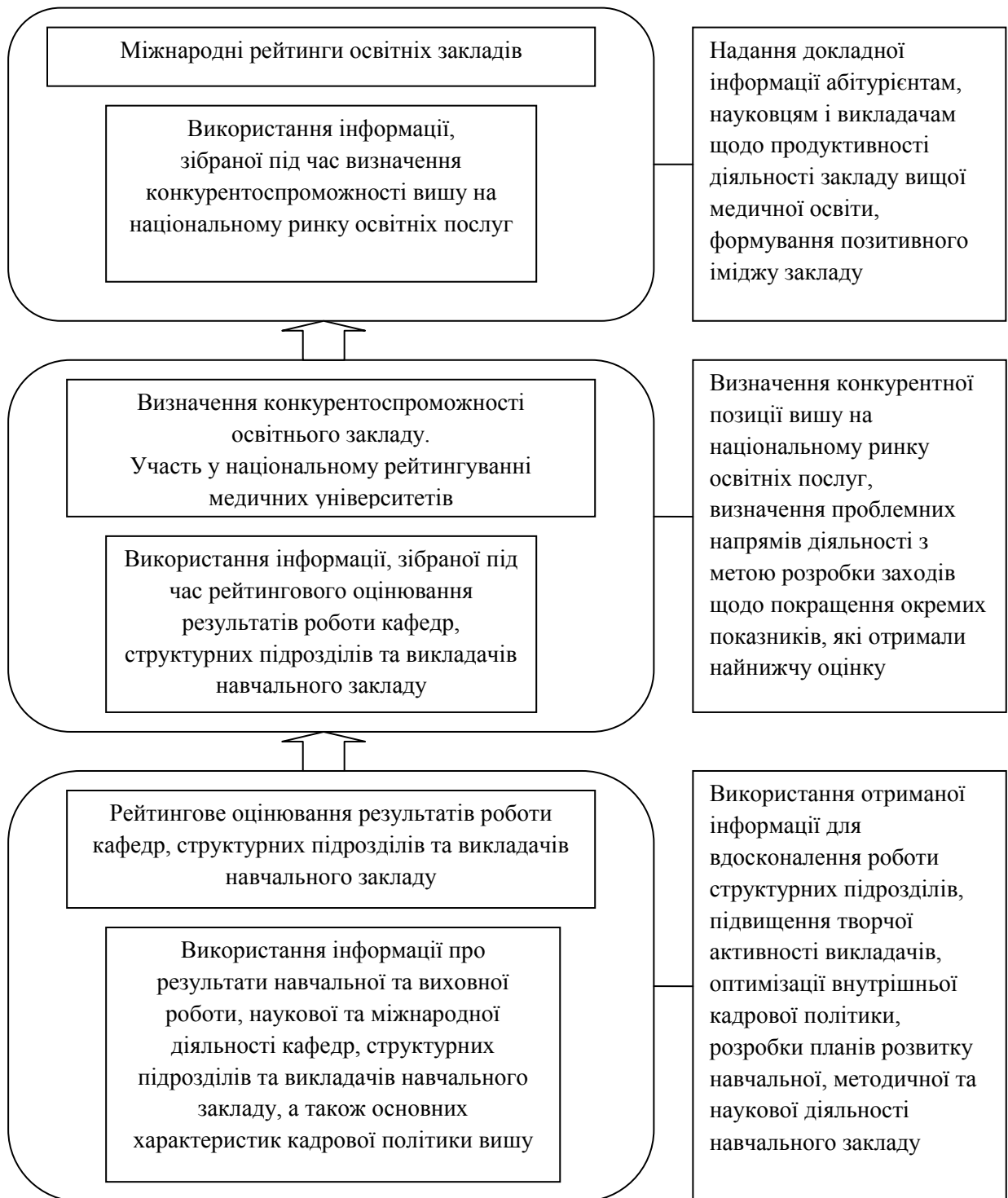

Рис. 2.1. Рівні та практична цінність використання комплексної методики визначення конкурентоспроможності закладу вищої медичної освіти (складено автором)

- запровадити регулярне здійснення внутрішньоуніверситетського рейтингування кафедр, структурних підрозділів і викладачів закладів вищої медичної освіти;

- встановити оптимальні часові межі збирання й обробки інформації з метою створення умов подальшого її використання в національному та міжнародному рейтингуванні вітчизняних закладів вищої медичної освіти.

Практична цінність приведення методик рейтингового оцінювання результатів роботи навчальних закладів до єдиної системи, яку можна застосовувати на локальному, національному та міжнародному рівнях, полягатиме в такому:

- використання інформації, отриманої під час внутрішньоуніверситетського рейтингового оцінювання результатів роботи кафедр, структурних підрозділів і викладачів для вдосконалення роботи структурних підрозділів, підвищення творчої активності викладачів, оптимізації внутрішньої кадрової політики, розробки планів розвитку навчальної, методичної та наукової діяльності навчального закладу;

- визначення конкурентної позиції ЗВО на національному ринку освітніх послуг;

- визначення проблемних напрямів діяльності навчального закладу з метою розробки заходів щодо покращення окремих її показників, що отримали незадовільну оцінку;

- надання докладної інформації абітурієнтам, науковцям і викладачам щодо продуктивності діяльності закладу вищої медичної освіти;

- формування позитивного іміджу закладу на міжнародному рівні.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що вітчизняні заклади вищої медичної освіти не представлені в провідних міжнародних рейтингах освітніх закладів та посідають задовільні позиції в національних рейтингах, що відображає їх недостатню конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг. З метою підвищення конкурентоспроможності українських медичних ЗВО

запропоновано використання комплексної методики оцінювання конкурентної позиції навчального закладу.

Результати такого оцінювання нададуть змогу створити базу даних для подальшої участі в національному та міжнародному рейтингуванні й виявити проблемні напрями діяльності навчального закладу, розробити заходи з удосконалення роботи структурних підрозділів ЗВО, підвищення творчої активності викладачів, оптимізації внутрішньоорганізаційної кадрової політики, складання планів розвитку навчальної, методичної та наукової діяльності навчального закладу. Напрямом подальших досліджень може бути розробка єдиної системи нормативних показників діяльності навчальних закладів і прийомів вимірювання результатів навчальної, виховної, наукової, міжнародної та кадрової роботи медичних ЗВО.

2.2. Аналіз економічної взаємодії ринку медичних освітніх послуг та ринку праці

Для функціонування вітчизняної економічної системи характерні низька продуктивність праці, наявність на ринку праці дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили, невідповідність якості отриманих випускниками навчальних закладів знань та навичок вимогам і очікуванням роботодавців. Усе це призводить до зростання частки безробітних з вищою й професійно-технічною освітою, некупності інвестицій у навчання, трудової міграції. З метою якісного кадрового забезпечення економіки необхідно залучити всі зацікавлені сторони до ефективної взаємодії, забезпечити гнучкість систем вищої та професійної освіти шляхом наближення підготовки робочої сили до потреб роботодавців.

Вагомий внесок у розвиток теорії та методології регулювання ринків праці та освіти зробили такі вчені, як: О. Амбражей, Л. Ільїн, М. Карпенко,

Л. Лавриненко, Е. Лібанова, О. Мартякова, О. Чумак, Т. Шестаковська та ін. Однак більш пильної уваги заслуговує процес прогнозування параметрів ринку праці з огляду на те, що результати діяльності освітніх закладів відстрочені в часі.

Відповідно до визначення, наданого в Українській Радянській енциклопедії, взаємодія – це «одна із загальних форм взаємозв'язку між явищами, суть якої полягає в зворотному діянні одного предмета чи явища на інше» [15]. Взаємодія – це форма руху, розвитку, що визначає існування й структурну організацію будь-якої системи. У вузькому розумінні взаємодія – це «взаємопов'язана, узгоджена діяльність різних суб'єктів» [74, с. 39].

Таким чином, взаємодією ринків праці та освітніх послуг можна вважати узгоджену поведінку суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність на зазначених ринках, з метою збалансування попиту та пропозиції на кваліфіковану робочу силу, створення умов для соціально-економічного зростання національної економіки шляхом відтворення людського капіталу й підвищення конкурентоспроможності робочої сили [42].

Суб'єктами ринку освітніх послуг виступають держава, навчальні заклади, абітурієнти та випускники. Суб'єктами ринку праці є роботодавці, державні й приватні посередники, випускники. Механізм взаємодії всіх зазначених суб'єктів подано на рис. 2.2.

Отже, на ринку освітніх послуг створюють нематеріальні блага у вигляді знань, навичок та здібностей випускників навчальних закладів. Вибір спеціальностей відбувається під впливом багатьох чинників, серед яких варто зазначити можливість навчатися за кошти державного бюджету, вартість навчання, особисті уподобання абітурієнтів та їх батьків, моду (престижність) на певні спеціальності тощо [41].

На ринку праці випускники навчальних закладів формують певну пропозицію людського капіталу, а роботодавці забезпечують функцію попиту на цей капітал. З метою задоволення попиту й пропозиції можливі як прямі зв'язки між випускниками та роботодавцями, так і опосередковані – через систему державних і приватних посередників.

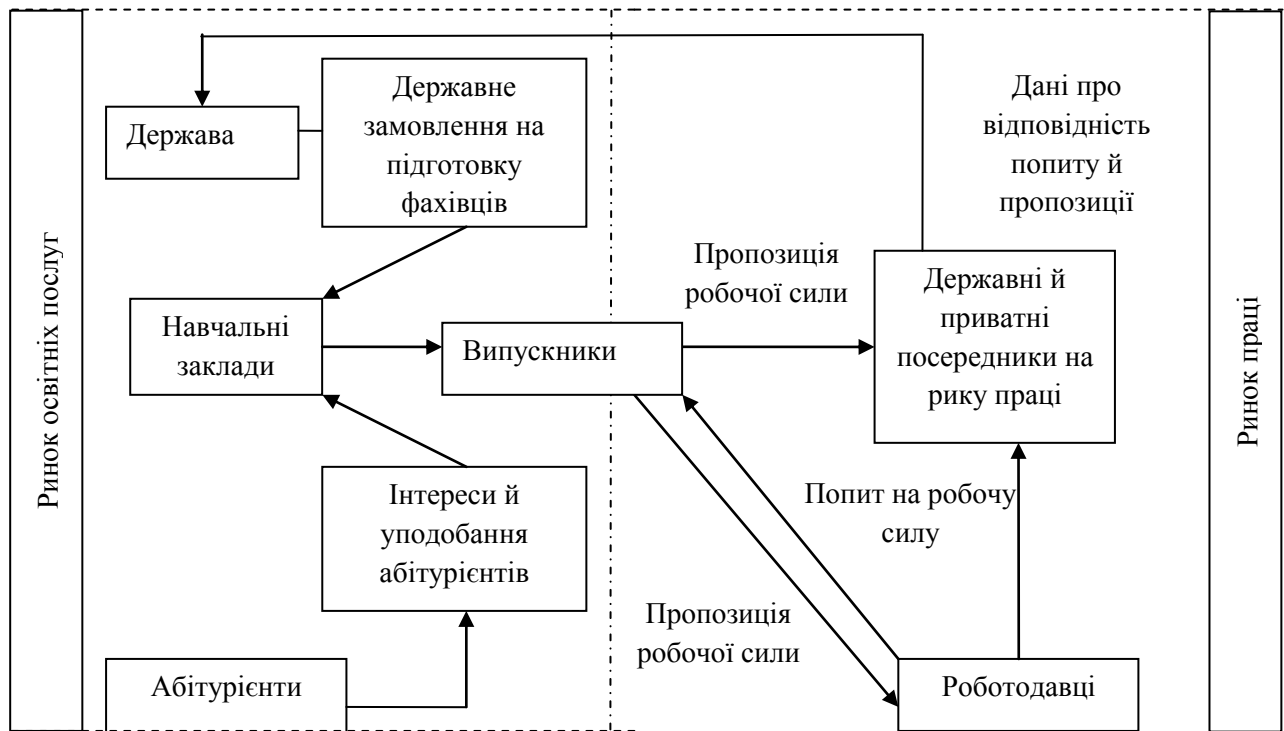

Рис. 2.2. Механізм взаємодії суб'єктів ринку освітніх послуг та ринку праці (складено автором)

Важелем взаємодії між ринками освітніх послуг і праці є зворотний зв'язок у вигляді інформації щодо балансу попиту й пропозиції робочої сили, яка повинна в подальшому бути врахована при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців певних спеціальностей.

Однак, це в теорії, а на практиці протягом усього періоду незалежності на українському ринку праці спостерігається незбалансованість попиту та пропозиції робочої сили. Так, упродовж 2014–2018 рр. співвідношення кількості випускників вишів та кількості наявних вакансій на ринку праці становило від 8 до 17 осіб на одну вакансію (табл. 2.5).

Для більшості професій, що передбачають здобуття вищої освіти, був характерний дефіцит вакансій (Додатки А, Б). Ситуація на ринку праці щодо збалансування попиту й пропозиції робочої сили суттєво не змінюється, незважаючи на те, що протягом останнього десятиріччя за кошти державного й місцевих бюджетів навчалося понад половини студентів (Додатки В, Г).

Таблиця 2.5

**Співвідношення обсягу підготовки фахівців з потребами підприємств
у працівниках за період 2014–2018 рр.
(на початок навчального року, тис. осіб)**

Роки	Кількість осіб, випущених із ЗВО		Разом	Кількість вакансій на кінець звітного періоду	Навантаження на одну вакансію, осіб
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації			
2014	79,1	405,4	484,5	35,3	14
2015	73,4	374,0	447,4	25,9	17
2016	68,0	318,7	386,7	36,0	11
2017	61,2	359,9	421,1	50,4	8
2018	55,5	357,4	412,9	58,4	6

Примітка: складено автором за даними [23; 28].

Стосовно ринку медичних освітніх послуг варто зазначити таке: у підпорядкуванні МОЗ України як головного державного замовника на підготовку медичних і фармацевтичних кадрів перебуває сімнадцять державних закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (зокрема дванадцять медичних університетів та академій, фармацевтичний університет, стоматологічна академія, три академії післядипломної освіти), у яких здобувають освіту близько 65 тис. студентів, з них 25 тис. – за державним замовленням.

У 100 медичних (фармацевтичних) навчальних закладах I–II рівнів акредитації здійснюється підготовка молодших спеціалістів (молодших бакалаврів) з медичною та фармацевтичною освітою, бакалаврів з медсестринства, фармації, лабораторної діагностики й магістрів з медсестринства, в яких навчається понад 56 тис. студентів. Щорічно заклади випускають близько 20 тис. спеціалістів (табл. 2.6).

Підготовка медичних кадрів здійснюється також в 11 навчальних закладах недержавної форми власності (4 заклади III–IV рівнів акредитації та 7 закладів I–II рівнів акредитації). Збройні сили України на сьогодні мають власну систему медичної освіти, яка розподіляється за рівнями з відповідними обсягами та завданнями.

Таблиця 2.6

**Кількість студентів, прийом та випуск закладами вищої медичної освіти
I–II та III–IV рівнів акредитації, тис. осіб**

Показники	По роках					Відхилення 2018 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Заклади вищої медичної освіти III–IV рівнів акредитації з підготовки лікарів та провізорів						
Прийнято студентів на I курс	11,7	12,8	12,3	12,2	10,4	-10,7
зокрема за рахунок державного бюджету	4,4	4,9	4,6	4,3	3,9	-10,3
Випущено спеціалістів	9,1	10,2	10,3	10,3	11,5	+26,1
зокрема за рахунок державного бюджету	2,9	3,2	3,4	3,6	3,6	+25,4
Навчається студентів	61,3	65,7	67,4	67,6	64,9	+5,9
зокрема за рахунок державного бюджету	21,4	24,3	24,9	25,4	25,0	+17,1
Заклади вищої медичної освіти I–II рівнів акредитації						
Прийнято всього	21,6	20,1	18,4	17,2	15,0	-30,6
Всього навчається	75,6	70,4	64,7	61,2	56,8	-24,9
Випущено всього	21,5	22,2	21,0	19,0	17,7	-17,6

Примітка: складено автором за даними [35–38].

Характеристиками ринку праці галузі охорони здоров'я є таке: на кінець 2018 р. зареєстровано 191 905 штатних лікарських посад. Укомплектованість штатних лікарських посад фізичними особами лікарями в цілому становила 81,7 %, як і в 2017 р.

Укомплектованість штатних посад лікарями (фізичними особами) в лікувально-профілактичних закладах становила 78,0% (2017 р. – 78,2%). В окремих типах закладів укомплектованість фізичними особами становила: в обласних лікарнях – 85,7%, міських лікарнях – 78,9%, ЦРЛ – 75,7%, дільничних лікарнях – 72,9%; у сільських лікарських амбулаторіях – 67,6%.

Розрив між штатними й зайнятими посадами (тобто кількість вакантних посад) становив 23 644 од. (табл. 2.7).

Забезпеченість медичними кадрами в Україні за 2000–2017 рр. наведено в Додатку Д.

Таблиця 2.7

Дані про лікарські кадри системи МОЗ України

Показники	По роках					Відхилення 2018 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Штатні лікарські посади, всього, тис. осіб	194,9	196,8	195,7	195,3	191,9	-1,5
Забезпеченість штатними посадами, всього на 10000 населення	45,6	46,2	46,1	46,26	45,71	+0,2
Зайняті лікарські посади, всього, тис. осіб	174,2	175,1	173,8	172,7	168,3	-3,4
Число лікарів фізичних, тис. осіб	159,9	161,6	160,9	159,6	156,9	-1,9
Розрив між штатними і зайнятими посадами, тис. осіб	20,7	21,7	21,8	22,6	23,6	+14,3
Розрив між штатними посадами і лікарями-фізичними особами, тис. осіб	34,9	35,2	34,8	35,7	35,0	+0,3
% укомплектованості штатних посад з урахуванням сумісництва	89,4	88,9	88,8	88,4	87,7	-1,7
% укомплектованості штатних посад фізичними особами	82,1	82,1	82,2	81,7	81,7	-0,4
Забезпеченість лікарями на 10000 населення	37,4	37,9	37,9	37,8	37,4	0,0

Примітка: складено автором за даними [35–38].

Забезпеченість молодшими спеціалістами з медичною освітою в Україні становить 74,7 на 10 тисяч населення (2017 р. – 78,3). Нижчі за середній показники в Миколаївській області – 68,8; у м. Києві – 69,6; Одеській області – 69,8. Укомплектованість лікарських посад в поліклініках системи МОЗ України станом на 2018 р. становила 74%, при цьому тенденцію до скорочення за останні п'ять років мала забезпеченість поліклінік дільничними терапевтами та педіатрами (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Укомплектованість лікарських посад
у поліклініках (система МОЗ України), %**

Показники	На 31.12.2014	На 31.12.2015	На 31.12.2016	На 31.12.2017	На 31.12.2018	Відхилення 2018 р. до 2014 р., %
Терапевти	73,5	74,3	74,0	74,2	73,5	0,0
в т.ч. терапевти дільничні	74,9	75,4	75,4	74,9	73,9	-1,3
Терапевти підліткові	69,9	70,2	71,6	73,5	73,7	+5,4
Педіатри	75,2	75,4	74,8	74,8	75,4	+0,3
в т.ч. педіатри дільничні	80,8	81,3	80,5	79,8	80,5	-0,4
Загальної практики – сімейні лікарі	73,1	73,8	73,2	72,1	73,7	+0,8
Всього	73,6	74,2	73,7	73,1	74,0	+0,5

Примітка: складено автором за даними [35–38].

Частка осіб пенсійного віку серед лікарів становила у 2018 р. 24,6%, або 38 566 лікарів (2017 р. – 24,5%). Кількість осіб пенсійного віку серед молодших спеціалістів з медичною освітою становила 397 99, або 12,7% (2017 р. – 12,9%).

Кількість лікарів у лікувально-профілактичних закладах (без керівників та їх заступників, стоматологів, статистиків, методистів) у 2018 р. становила 103 783 осіб, або 24,7 на 10 тисяч населення (2017 р. – 24,9) (рис. 2.3). Показники забезпеченості лікарями-лікувальниками вищі за середні у м. Києві – 33,9; Івано-Франківській області – 33,7; Львівській – 31,8; Чернівецькій – 31,7. Нижчі показники забезпеченості в областях: Миколаївській – 20,8; Херсонській – 22,2; Кіровоградській – 24,1. За даними Європейського регіонального бюро ВООЗ, забезпеченість лікарями на 10 тис. населення в Європейському регіоні становить 32,2 (2014 р.).

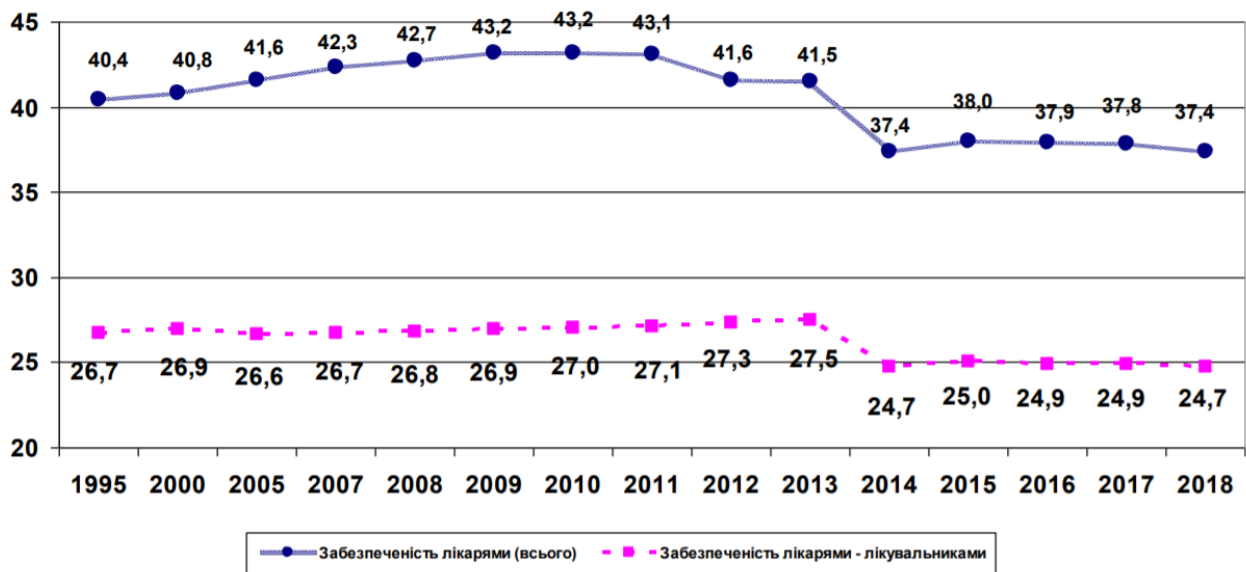

Рис. 2.3. Забезпеченість лікарями на 10 тис. населення [35]

Таким чином можна узагальнити, що щорічний випуск спеціалістів закладами вищої освіти системи МОЗ України I–IV рівнів акредитації протягом останніх п'яти років перевищував потреби ринку праці на 23,7–47,8%. Пропозиція робочої сили у 2018 р. порівняно з 2014 р. скоротилася на 4,6%,

кількість вакансій зросла на 14%, що призвело до скорочення перевищення пропозиції над попитом на 24,1% (табл. 2.9). Однак, рівноваги не досягнуто.

Таблиця 2.9

**Співвідношення пропозиції та попиту на ринку праці
галузі охорони здоров'я**

Показники	По роках					Відхилення 2018 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Пропозиція робочої сили, тис. осіб	30,6	32,4	31,3	29,3	29,2	-4,6
Кількість вакансій, тис. од.	20,7	21,7	21,8	22,6	23,6	+14,0
Співвідношення пропозиції та попиту на робочу силу, %	147,8	149,3	143,6	129,6	123,7	-24,1

Примітка: складено автором.

Отже, незважаючи на завеликий обсяг підготовки медичних фахівців, кадрова укомплектованість медичних закладів є неповною. Один з напрямів вирішення цієї проблеми – скорочення кількості лікарняних ліжок на 100 тисяч населення з 78,5 (2014 р.) до 60, відповідно до наказу МОЗ України від 01.02.2016 № 51 [54]. Оскільки штат лікарів зумовлений кількістю лікарняних ліжок [60], то це спричиняє скорочення штатних розкладів лікарняних закладів, а отже, скорочення вакансій і навіть вивільнення лікарів, які вже працюють. В умовах скорочення досвідчених лікарів працевлаштування випускників вишів за спеціальністю стає вельми проблематичним, що призводить до зростання кількості безробітних, працевлаштування не за спеціальністю або виїзду фахівців за кордон.

Збалансування попиту й пропозиції робочої сили на ринку праці можливо завдяки розміщенню державного замовлення на підготовку певної кількості фахівців у кожній з галузей знань. Однак, незважаючи на те, що протягом останнього десятиріччя за кошти державного й місцевих бюджетів навчалося понад половини студентів, ситуація на ринку праці суттєво не змінюється. Навіть серед випускників, які здобули вищу освіту за бюджетні кошти, відсоток працевлаштованих спеціалістів у галузі охорони здоров'я становив у 2017 р. 31,5%, що є замалим (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Кількість випускників, які отримали направлення на роботу у 2017 р.,
за сферою управління міністерств (відомств), в якій перебувають ЗВО [16]**

Найменування міністерств та відомств	Кількість випускників, які отримали направлення на роботу		З них навчалися за рахунок коштів бюджету, осіб	
	усього, осіб	у % до загальної кількості випускників	державного	місцевих
Міністерство аграрної політики та продовольства України	1723	22,0	1516	–
Міністерство освіти і науки України	35989	12,6	32035	504
Міністерство оборони України	866	56,6	866	–
Державне агентство лісових ресурсів України	33	63,5	32	–
Міністерство культури України	325	5,9	14	283
Українська державна будівельна корпорація «УКРБУД»	482	63,2	478	–
Міністерство охорони здоров'я України	5059	31,5	3151	1550
Міністерство інфраструктури України	95	28,3	95	–
Міністерство внутрішніх справ України	3375	24,5	2948	–
Приватні вищі навчальні заклади	1356	3,2	–	–

На 01.08.2018 кількість безробітних з вищою освітою становила 49%, з професійно-технічною освітою – 34% від загальної чисельності зареєстрованих осіб у Державній службі зайнятості. При цьому 32% становили особи віком до 35 років, 1% – випускники навчальних закладів. За даними Державної служби зайнятості України, у 2018 р. найбільшим попитом будуть користуватися професії, що не потребують здобуття вищої освіти.

Аналіз інформації, розміщеної на сайтах з пошуку роботи Work.ua, Jobs.ua, кадрових порталах rabota.ua, Head Hunter, HR-провайдера Smart Solution, консалтингової компанії Ernst & Young в Україні, міжнародної біржі фріланса Proffstore, свідчить про те, що попит буде зростати на медиків вузької спеціалізації [46].

Отже, оцінки Державної служби зайнятості та недержавних кадрових агенцій і посередників щодо найбільш затребуваних фахівців суттєво різняться, що свідчить про недосконалість системи інформаційного забезпечення процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці.

Економічна доцільність функціонування будь-якої системи характеризується зіставленням витрат і результатів. З огляду на те, що певна сума витрат на освіту повинна забезпечувати відповідну якість отриманих під час навчання знань та навичок, які, у свою чергу, забезпечують певний рівень продуктивності праці, для оцінювання результативності взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці як показники для зіставлення можна використати суму витрат на освіту та продуктивність праці робітників. Продуктивність праці визначають як відношення обсягу валового внутрішнього продукту до кількості зайнятого населення (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Видатки на освіту та продуктивність праці за період 2013–2017 рр.

Показники	Роки					Відхилення 2018/2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту, млн грн	28 341	30 982	35 234	38 681	37 000	+30,6
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту у цінах 2010 р., млн грн	19 038	15 038	14 531	13 064	12 497	-34,4
Населення, зайняте економічною діяльністю, тис. осіб	18 073	16 443	16 277	16 156	16 035	-11,3
Валовий внутрішній продукт:						
- у фактичних цінах, млн грн	1 586 915	1 979 458	2 383 182	2 982 920	3 558 706	+124,3
- у цінах 2010 р., млн грн.	1 066 001	960 789	982 887	1 007 459	1 201 926	+12,8
Продуктивність праці (одного зайнятого):						
- у фактичних цінах, млн грн/особу	87,8	120,4	146,4	184,6	221,9	+152,8
- у цінах 2010 р., млн. грн/особу	58,9	58,4	60,4	62,4	74,9	+27,1

Примітка: складено автором з використанням даних [14; 16; 64].

Дані табл. 2.11 свідчать про скорочення видатків зведеного бюджету на вищу освіту у 2018 р. порівняно з 2014 р. у постійних цінах на 34%. Зростання продуктивності праці за той самий період становить 27%. Причиною цього є скорочення кількості працюючих на 11% за умов зростання ВВП у постійних цінах на 13%. Таким чином, скорочення видатків на вищу освіту не вплинуло на рівень продуктивності праці. Тобто ці два показники ніяк між собою не пов'язані через відсутність прямого зв'язку між сумою витрат на освіту та якістю освітніх послуг. Збільшення або скорочення витрат пов'язано зі збільшенням або зменшенням кількості бюджетних місць у національних вишах.

Невідповідність якості здобутої освіти вимогам і очікуванням роботодавців є суттєвим чинником безробіття серед випускників навчальних закладів. Питання підвищення якості вищої освіти неодноразово було порушено в публікаціях вітчизняних науковців. У розрізі реформування системи освіти України передбачалося створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО).

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» [53], НАЗЯВО мало розпочати свою діяльність у вересні 2015 р. Безпосередні повноваження цього органу щодо контролю якості вищої освіти передбачають акредитацію незалежних недержавних організацій (установ, агенцій, бюро тощо) для здійснення оцінювання освітніх програм, результатів навчання та/або закладів вищої освіти (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги навчальним закладам. При цьому участь закладу вищої освіти у проведенні процедури оцінювання незалежною установою є добровільною [53, ст. 24]. Проте в зазначеному законі не прописано, які саме організації можуть виступати в ролі незалежних установ оцінювання якості вищої освіти, яким чином роботодавці можуть бути залученими до процесів оцінювання, за якими критеріями буде здійснюватись таке оцінювання. Крім цього, діяльність самого НАЗЯВО й досі не розпочато.

Наразі як одну з альтернатив підвищення якості отриманих під час навчання у виші знань та вмінь випускників розглядають можливість запровадження дуальної освіти, яка передбачає відведення в навчальному плані певної частки часу для навчання студента на робочому місці з виконанням посадових обов'язків відповідно до трудового договору [30].

Така форма освіти спроможна вирішити більшість проблем, пов'язаних з усуненням невідповідностей між отриманими знаннями, навичками випускників та очікуваннями роботодавців. Однак її впровадження передбачає внесення суттєвих змін до законодавства, створення кожним ЗВО бази підприємств, які погодяться на участь у таких освітніх програмах, а також проведення реінжинірингу бізнес-процесів вітчизняних вишів. Усе це потребує певного часу, тому створення кластерів дуальної освіти на базі спроможних закладів освіти та зацікавлених суб'єктів господарювання, відповідно до Концепції, передбачено у 2020–2023 рр.

Однією з основних причин неефективної взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці є незбалансованість попиту й пропозиції робочої сили, що свідчить про незадовільний стан прогнозування параметрів ринку праці. Забезпечення певної якості таких прогнозів потребує врахування багатьох чинників (рис. 2.4).

Протягом останніх років в Україні було прийнято декілька нормативних актів, що регулюють процеси прогнозування попиту й пропозиції робочої сили. Серед них варто зазначити такі: Постанову Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» [58], План пріоритетних дій Уряду на 2017 р. і Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 р. [56], План заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016–2020 рр. [55]. Крім цього, прийнято закони України та постанови Кабінету Міністрів України, що регулюють діяльність Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України, які є державними установами, що відповідають за розвиток системи прогнозування на ринку праці України.

Попри це, 80% експертів, які брали участь у дослідженні проблем прогнозування ринку праці [66], вважають нормативно-правове забезпечення системи прогнозування та планування незадовільним.

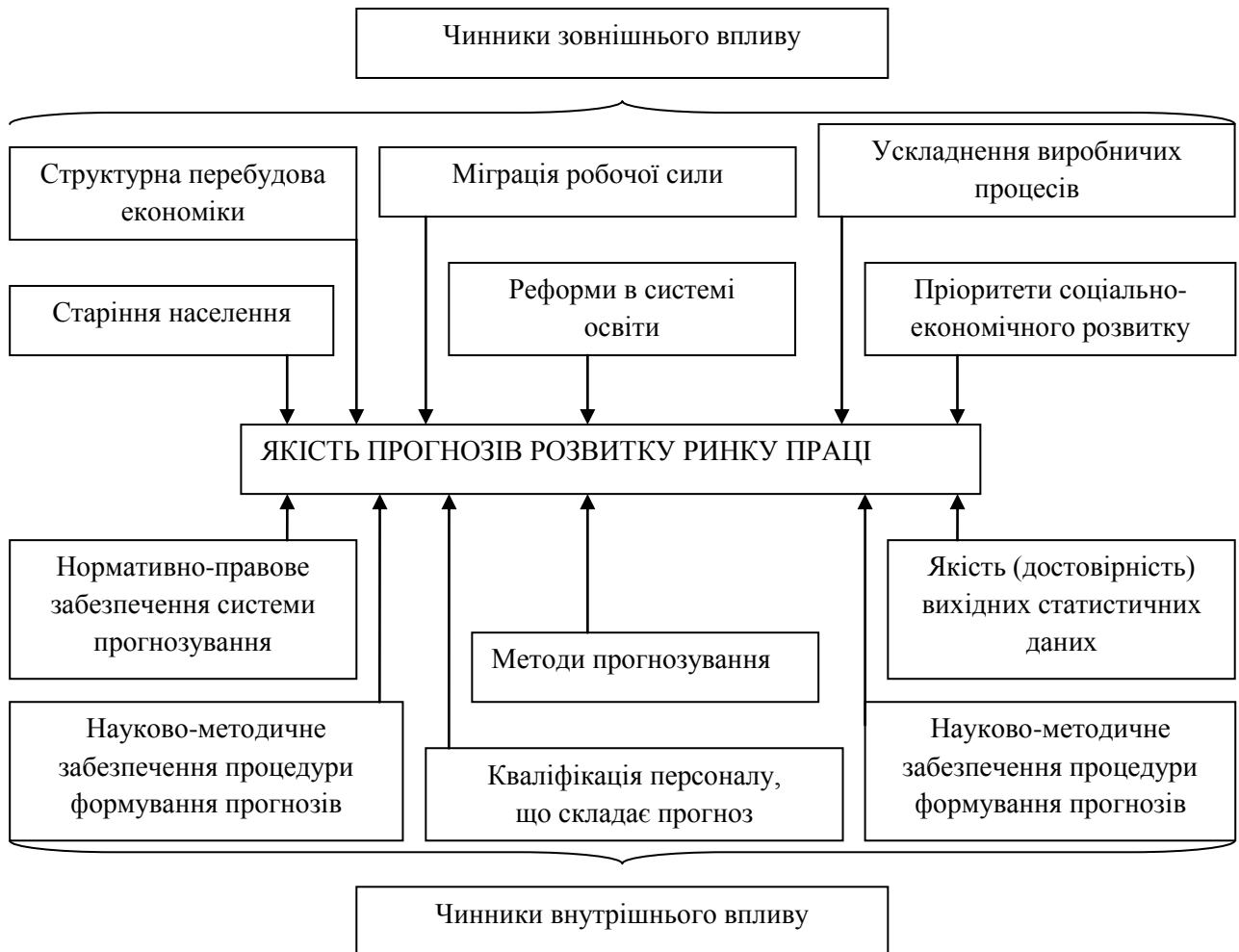

Рис. 2.4. Чинники, що впливають на якість прогнозів розвитку ринку праці (складено автором)

Використання окремих індикаторів або частин прогнозів, незадовільне методичне забезпечення процедури формування прогнозів, відсутність координації між органами, які збирають дані, та підрозділами, які здійснюють їх обробку, низька кваліфікація персоналу, незадовільна якість програмного забезпечення та комп'ютерної техніки, низька якість (достовірність) статистичних даних – усе це свідчить про практичну відсутність системи прогнозування ринку праці. Незважаючи на те, що дослідження проведено в 2013 р., його результати є актуальними досі [41].

Серед найбільш часто згадуваних причин низької ефективності системи прогнозування параметрів ринку праці 34% експертів зазначили низьку достовірність статистичних даних, які надають суб'єкти ринку. Ступінь достовірності статистичної (звітної) інформації залежить від рівня тонізації певного бізнесу. Однак, у цьому випадку йдеться про те, що чинним законодавством не передбачено звітної форми щодо надання інформації про коротко- та довгострокові перспективні потреби підприємства у фахівцях певних спеціальностей. Тобто дані про потенційні обсяги попиту на робочу силу визначають на основі прогнозів економічного розвитку національної економіки, тому їх достовірність вельми сумнівна.

Суттєвою проблемою також є розподіл відповідальності за складання прогнозів розвитку ринку праці між міністерствами. Наразі розробку прогнозів розвитку ринку праці віднесено до повноважень Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку). При цьому аналіз ринку праці здійснюється Міністерством освіти і науки та Міністерством соціальної політики України з метою розробки пропозицій щодо його регулювання, а статистичну інформацію збирає Державна служба статистики України (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Повноваження центральних органів виконавчої влади
щодо прогнозування розвитку ринку праці**

Найменування міністерства	Повноваження
1	2
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення формування та реалізація державного замовлення на підготовку фахівців; – здійснення державного прогнозування економічного й соціального розвитку України та підготовка відповідних планів і програм, розробка структури прогнозних та програмних документів економічного й соціального розвитку, методичних рекомендацій щодо їх підготовки, упровадження в практику сучасних технологій прогнозування соціально-економічних процесів; – розробка прогнозів заробітної плати та ринку праці; – формування державного замовлення на підготовку фахівців, здійснення координації робіт державних замовників щодо його розміщення та виконання [48]
Міністерство соціальної політики України	<ul style="list-style-type: none"> – аналіз стану ринку праці, підготовка пропозицій щодо регулювання ринку праці та зайнятості населення; – участь у формуванні державного замовлення на підготовку кадрів [50]

Продовження табл. 2.12

1	2
Міністерство освіти і науки України	<ul style="list-style-type: none"> – систематичне відстеження та аналіз потреби вітчизняного ринку праці, внесення пропозицій щодо обсягів і напрямів державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою; – формування щороку пропозиції та доведення до підпорядкованих навчальних закладів державного замовлення на підготовку фахівців з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці в порядку, встановленому законодавством; – сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів [49]
Державна служба статистики України	– формування інформаційної бази для прогнозування та аналізу тенденцій і закономірностей соціально-економічного розвитку [48]

Примітка: складено автором.

Розробку прогнозів кон'юнктури ринку праці здійснює Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування, який є структурним підрозділом Міністерства економічного розвитку України, державне замовлення на підготовку спеціалістів у ЗВО готує Департамент регулювання публічних закупівель. На офіційному сайті Мінекономрозвитку розміщено два види прогнозів: консенсус-прогнози та прогнози економічного й соціального розвитку України. «Консенсус-прогноз – це усереднені значення основних прогнозних показників економічного розвитку України, які розраховані як медіана на основі експертних оцінок учасників опитування провідних фахівців у сфері макроаналізу та прогнозування» [67].

Інформаційною базою для розробки консенсус-прогнозу є матеріали, надані експертами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, ДННУ «Академія фінансового управління», ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інституту еволюційної економіки, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України, Інституту економічних досліджень та політичних

консультацій, CASE Україна, The Bleyzer Foundation, Dragon Capital. Окремо в документі наголошено, що «всі прогнозні показники, надані учасниками опитування, не є офіційними прогнозами установ, а лише експертними оцінками фахівців» [67]. Стосовно ринку праці в консенсус-прогнозі зазначений тільки показник рівня безробіття.

При розробленні Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019–2021 рр. враховано положення Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р., Експортної стратегії: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017–2021 рр., Стратегії подолання бідності, Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 р. тощо [67]. У розділі «Ринок праці» інформація щодо попиту на робочу силу в професійному розрізі відсутня.

Отже, для розробки прогнозів використано переважно метод експертних думок. Водночас вітчизняні й іноземні наукові організації розробили й успішно використовують різноманітні економетричні методи, що надають змогу оцінювати еластичність зайнятості в короткостроковому та довгостроковому періоді, управляти даними статистичного аналізу, скласти варіанти прогнозу параметрів ринку праці залежно від макроекономічних сценаріїв.

Механізм й критерії визначення потреби в спеціалістах певної галузі також є не чітко встановленими. Обсяги державного замовлення на підготовку фахівців розраховують, виходячи з бюджетних асигнувань, затверджених головним розпорядником коштів у державному бюджеті на зазначену мету на відповідний рік. При цьому враховують такі обставини: необхідність збільшення освітнього потенціалу України; збалансування потреб населення в освітянських послугах з бюджетними можливостями держави за напрямками підготовки і спеціальностями згідно з постановами Кабінету Міністрів України.

Ще однією характерною рисою процесу прогнозування соціально-економічного розвитку й, зокрема, розвитку ринку праці є його суттєва заполітизованість, яка виявляється в тому, що вище керівництво державних органів зацікавлено лише в тих прогнозах, які підтверджують його точку зору

або політичну позицію. За таких обставин розуміння сутності прогнозу як технічного інструменту, що надає змогу розробляти плани розвитку й діяльності суб'єктів певного ринку, повністю спотворюється.

Таким чином, можна підсумувати, що науково-методичне забезпечення процедури формування прогнозів розвитку ринку праці не відповідає вимогам сьогодення, інформаційна база розробки прогнозів не містить даних про дійсну потребу підприємств у робочій силі, діяльність міністерств, що беруть участь у розробці прогнозів ринку праці, потребує координації, процес прогнозування є занадто заполітизованим.

З метою вдосконалення процесу прогнозування параметрів розвитку ринку праці необхідно:

- запровадити окрему форму статистичної звітності підприємств щодо перспективної потреби у фахівцях за певними спеціальностями та освітніми рівнями з періодом подання один раз на три-п'ять років до установи, що складає прогнози;
- розширити науково-методичний інструментарій прогнозування за допомогою прийомів моделювання з використанням сучасного програмного забезпечення;
- передати функції щодо формування прогнозів параметрів ринку праці від Мінекономрозвитку до наукових установ, наприклад Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України.

Реалізація запропонованих заходів надасть змогу:

1) отримувати більш конкретизовану інформацію щодо перспективних потреб вітчизняних підприємств у робочій силі, уникнути формалізму під час збирання статистичних даних, забезпечити надходження інформації до цільових користувачів, залучити роботодавців до участі в системі прогнозування ринку праці;

2) складати прогнози зайнятості за галузями та видами професійної діяльності, отримувати кількісні дані робочої сили, відстежувати зміни питомої ваги певних професій із часом, що дозволить підвищити ефективність

профорієнтаційних заходів, враховувати вплив чисельності робочої сили, вікового та статевого складу населення, продуктивності праці на показники зайнятості населення;

3) значно знизити політизацію процесу прогнозування ринку праці, залучити до процесу приватні дослідницькі компанії та навчальні заклади, використовувати кращий міжнародний досвід у галузі макроекономічного прогнозування, значно підвищити реалістичність прогнозів, формувати економічно доцільний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців певних спеціальностей.

Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку медичних освітніх послуг та ринку праці галузі охорони здоров'я України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції робочої сили, низькому відсотку працевлаштованих випускників вишів, високій частці безробітних з вищою освітою, відсутності прямого зв'язку між сумою витрат на освіту та якістю освітніх послуг, недосконалістю системи інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці.

Серед основних недоліків системи прогнозування параметрів ринку праці зазначено: невідповідність науково-методичного забезпечення процедури формування прогнозів розвитку ринку праці вимогам сьогодення, відсутність в інформаційній базі розробки прогнозів даних про дійсну потребу підприємств у робочій силі, недостатню координацію діяльності міністерств, що беруть участь у розробці прогнозів ринку праці, заполітизованість процесу прогнозування.

З метою вдосконалення процесу прогнозування параметрів розвитку ринку праці запропоновано: запровадити окрему форму статистичної звітності підприємств щодо перспективної потреби у фахівцях за певними спеціальностями та освітніми рівнями з періодом подання один раз на три-п'ять років до установи, що складає прогнози; розширити науково-методичний інструментарій прогнозування прийомами моделювання з використанням сучасного програмного забезпечення; передати функції щодо формування

прогнозів параметрів ринку праці від Мінекономрозвитку до наукових установ, наприклад Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України.

Напрями подальших наукових пошуків за цією тематикою можуть бути такі: розробка форми статистичної звітності підприємств щодо перспективної потреби у фахівцях за певними спеціальностями й освітніми рівнями; обрання найбільш оптимального методу прогнозування та визначення необхідного технічного й організаційного забезпечення його використання; розробка нормативних документів щодо передання функції з формування прогнозів параметрів ринку праці від Мінекономрозвитку до наукової установи.

2.3. Гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України

На сучасному етапі суспільного прогресу однією з головних ознак цивілізованої, індустріальної країни є високорозвинений ефективний ринок освітніх послуг [9]. Ринок освітніх послуг в Україні тривалий час зазнає негативного впливу як внутрішніх факторів (усередині власне ринку), так і зовнішніх (нестабільність та негативні зрушення національної економіки, політико-правової, демографічної й соціально-культурної систем). Неузгодженість законодавства також ускладнює реформування та наближення освіти, зокрема вищої, до міжнародних та європейських умов освітнього простору; сучасні демографічні тенденції спричиняють негативну динаміку показників місткості ринку освітніх послуг та підвищення рівня конкуренції серед закладів й організацій, які їх пропонують.

Зниження рівня доходів населення та зростання рівня інфляції в країні впливають на скорочення платоспроможного попиту на послуги ринку. Знецінення знань в ієрархії потреб молоді та переконаність у неможливості знайти робоче місце за фахом занижують цінність і престижність навчання в

очах молодого покоління. Ці фактори вимагають постійних корегувань стратегій закладів освіти та організаційних змін з метою пристосування до мінливого зовнішнього середовища й розвитку попиту [69, с. 44].

Підкреслимо, що такі стратегії розвитку ринку освітніх послуг в Україні мають враховувати інтеграцію ринку освітніх послуг та власне системи освіти на ринок освітніх послуг Європейського Союзу. Євроінтеграційні процеси в політичній та економічній сферах Української держави активно впливають на освітній процес. Інтеграція української системи освіти всіх рівнів у Болонську освітню систему з травня 2005 р. стала початком узгодження та вдосконалення системи ринкових відносин щодо освітніх послуг із системою європейського освітнього середовища.

З розвитком економічних процесів посилюється роль знань та вмінь. Знання та вміння водночас стають товаром на ринку освітніх послуг і ринку праці. Зауважимо, що високий рівень конкурентоспроможності економіки країни сьогодні визначається інноваційним та інтелектуальним потенціалом і здатністю сприймати нові знання, а основними факторами конкурентоспроможності країни в умовах формування економіки знань є швидкий розвиток ринку знань; використання інновацій; активний розвиток соціальної сфери.

Тому вдосконалення ринку освітніх послуг є необхідною передумовою практичної реалізації мети держави із соціально орієнтованою економікою до зростання життєвого рівня населення [34, с. 617].

Варто наголосити, що ринок освітніх послуг в Україні являє собою систему відносин в ринкових умовах з приводу купівлі-продажу освітньої послуги, яка на підставі цього стає товаром. Важливо розуміти, що на цьому ринку об'єктом купівлі-продажу є не сама освіта як процес набуття знань, а освітня послуга, що включає в себе комплекс матеріальних і нематеріальних ресурсів, необхідних для процесу навчання. При цьому ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці [43].

Також сучасний ринок освітніх послуг визначають як середовище й сферу виробництва, просування, реалізації та споживання освітніх послуг. Під ринком освітніх послуг також розуміють матеріальні відносини між учасниками навчального процесу: тими, хто навчається, організаціями, які надають освітні послуги, а також фізичними і юридичними особами, які їх оплачують і якимось чином регламентують [25, с. 45]. На наш погляд, доцільно розглядати ринок освітніх послуг з позиції системного підходу, який визначає його як «складну соціально-економічну систему, що складається з певних елементів: виробників та споживачів освітньої послуги» [10, с. 256]. Зважаючи на цей факт, ринок освітніх послуг України характеризують як цілісну соціально-економічну систему взаємопов'язаних елементів, суб'єктів і об'єктів ринкових відносин, яка володіє специфічними властивостями й виконує спеціальні функції (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Ринок освітніх послуг
як соціально-економічна система**

Ознака	Зміст прояву
1	2
Елементи	<p><i>Об'єкти</i> Освітня послуга – особисте й суспільне благо (товар), яке має споживчу вартість та сприяє нагромадженню людського й соціального капіталу суспільства, регіону, особистості.</p> <p><i>Суб'єкти</i> Виробники – науково-педагогічний колектив навчальних закладів усіх рівнів освіти. Споживачі – держава, регіон, домогосподарство, фізичні та юридичні особи</p>
Властивості	<p>Цілісність – внутрішня єдність елементів ринку освітніх послуг. Ієрархічність – підпорядкованість елементів нижчих рівнів ринку освітніх послуг вищим. Емерджентність – сукупне функціонування взаємопов'язаних елементів системи, що створює якісно нові функціональні властивості ринку освітніх послуг, виражені в кумулятивному ефекті споживання освітньої послуги в часі. Відкритість – доступність освітніх послуг та доступ у галузь. Цільовий характер – надання освітніх послуг відповідно до цілей розвитку галузі освіти та науки, визначених у програмних національних документах і законодавчих актах</p>

Продовження табл. 2.13

1	2
Функції	<p>Освітня – забезпечення отримання повноти знань та вмінь відповідно до вимог ринку праці.</p> <p>Наукова – забезпечення умов здійснення науково-дослідної діяльності суб'єктами ринку.</p> <p>Інтеграційна – залучення всіх суб'єктів ринку до створення та реалізації (споживання) якісного товару (освітньої послуги).</p> <p>Соціальна – створення суспільно корисного блага (освітньої послуги).</p> <p>Підприємницька – забезпечення умов для здійснення ініціативно самостійної господарсько-комерційної діяльності суб'єктами ринку освітніх послуг для отримання прибутку та створення суспільно корисного блага.</p> <p>Мотиваційна – розробка й використання стимулів до ефективної взаємодії суб'єктів ринку освітніх послуг.</p> <p>Інформаційна – отримання системою та її елементами інформації, необхідної для здійснення узгодженої й цілеспрямованої діяльності для досягнення поставленої мети</p>

Так, за даними Державного комітету статистики України щодо обсягів реалізованих освітніх послуг у період з 2015–2017 рр., лідером залишається вища освіта порівняно з професійно-технічною – 1330,0 тис. осіб у 2017 р., що у 5 разів вище (269,4 студентів). Однак, кількість закладів порівнюваних освітніх рівнів має протилежне значення: 756 тис. проти 289 тис.

Підкреслимо, що впродовж 2015–2017 рр. у дошкільних та середніх навчальних закладах кількість учнів (споживачів послуг) збільшується, водночас кількість студентів у вищих та професійно-технічних навчальних закладах освіти – **зменшується**. Це пояснюється від'ємними демографічними зрушеннями минулих років, а також еміграційними процесами сучасної молоді, яка прагне здобути якісну європейську вищу освіту та бути затребуваною на ринку праці країн ЄС.

На ринку освітніх послуг України представлені такі головні виробники освітніх послуг різних освітніх рівнів, як: дошкільні заклади освіти, середні навчальні, професійно-технічні навчальні заклади та заклади вищої освіти (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Кількість навчальних закладів України за освітніми рівнями, що надають освітні послуги, у період 2013, 2015–2017 рр.

Показники	Роки				Темп приросту (до 2013), у %
	2013	2015	2016	2017	
Дошкільні заклади освіти (мережа, тис.)	16,7	14,8	14,9	14,9	-10,8
Дошкільні заклади освіти (чисельність дітей, тис. осіб)	1471	1291	1300	1304	-11,4
Середні навчальні заклади (мережа, тис.)	19,3	17,3	16,9	16,2	-16,1
Середні навчальні заклади чисельність учнів (тис. осіб)	4204	3783	3846	3922	-6,7
Професійно-технічні навчальні заклади (мережа, тис.)	968	798	787	756	-21,9
Професійно-технічні навчальні заклади (чисельність студентів, тис. осіб.)	391,2	304,1	285,8	269,4	-31,1
Вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації (мережа, тис.)	325	288	287	289	-11,1
Вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації (чисельність студентів, тис. осіб)	1723,7	1375,2	1369,4	1330,0	-22,8

Джерело: сформовано автором за даними [22].

Сьогодні в Україні гостро постали проблеми, пов'язані з недосконалістю механізмів взаємодії освіти та ринку праці. Потребує змін і доповнень нормативно-правова база, що регулює це питання. Партнерство між навчальними закладами, представниками бізнесу та державою перебуває на досить низькому рівні. У діяльності центральних і регіональних органів влади, які мали б сприяти взаємодії освіти та ринку праці, координувати роботу, бракує узгоджених дій. Вони зараз не несуть відповідальності за невиконання завдань, покладених на них відповідними нормативно-правовими актами.

Це далеко не повний перелік проблем, розв'язання яких покращало б взаємодію освіти та ринку праці. У зв'язку із цим потребують удосконалення всі складові механізму регулювання взаємодії освіти та ринку праці (законодавчі, організаційно-управлінські, структурні, фінансові, програмно-

цільові тощо). Одним із джерел цього процесу є вивчення та впровадження європейського досвіду стосовно регулювання взаємодії освіти й ринку праці. Це, у свою чергу, допоможе виробити ефективну освітню політику та політику зайнятості, які відповідатимуть кращим європейським стандартам [31].

Питання гармонізації ринку освітніх послуг ЄС та України є актуальним, насамперед, з причин усунення еміграційних потоків потенційних студентів закладів вищої освіти України та узгодження якості освіти відповідно до стандартів і вимог Європейського освітнього простору.

Розглядатимемо гармонізацію з точки зору зближення реалізації освітніх послуг і системи вищої освіти України та країн ЄС, а також наближення до єдиних норм, створених у країнах ЄС щодо функціонування ринків освітніх послуг. Так, у напрямі створення гармонійних систем вищої освіти в Україні відповідно до норм вищої освіти у країнах ЄС варто дотримуватися освітньої концепції Болонського процесу: формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Напрями узгодження та вдосконалення національної системи
вищої освіти з фундаментальними принципами
загальноєвропейської системи вищої освіти**

Фундаментальні принципи загальноєвропейської системи вищої освіти	Напрями узгодження та вдосконалення національної системи вищої освіти з фундаментальними принципами
1	2
Двоциклове навчання	Навчання для здобуття ступеня «бакалавр» протягом 3 років (на першому циклі) та ступеня «магістр» (через 1–2 роки навчання після одержання I ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7–8 років)
Кредитна система	Упровадження нагромадження кредитів (залікових одиниць трудомісткості) на всіх циклах навчання, у т.ч. здобуття докторського ступеня

Продовження табл. 2.15

1	2
Контроль якості освіти	Функціонування незалежних акредитаційних агентств, які встановлюватимуть рівень якості освіти ЗВО на основі знань, умінь і навичок, що отримали випускники. Встановлення стандартів транснаціональної освіти
Мобільність	Розширення двосторонньої мобільності студентів і науково-педагогічного колективу українських ЗВО та навчальних закладів з метою обміну досвідом і підвищення кваліфікації
Працевлаштування випускників	Відповідність наданих знань та вмінь, набутих у ЗВО, вимогам ринку праці, спрощення професійного визнання кваліфікацій та узгодження найменування предметів у комплексі освітньої програми з предметами освітніх програм європейських ЗВО
Привабливість європейської системи освіти	Здобуття європейської системи освіти як елемент отримання додаткових знань та вмінь

Європеїзація вищої освіти в Україні сьогодні має спиратися на принципи, а радше ідеологію високої якості доступної вищої освіти, яка формує цілісну особистість, яка прихильна до загальних ідеалів європейських цінностей життя. Інституціями ЄС ідеологією цього курсу визначено ідею спільності таких цінностей, як демократія, соціальна справедливість, права людини. Саме вони мають бути фундаментом сучасної вищої освіти (навчання й виховання) молодих європейців.

Принципами вищої освіти в Україні як європейської держави в контексті європейської ідеології мають стати такі:

По-перше, вища освіта повинна бути висококваліфікованою та забезпечувати майбутню успішну самореалізацію громадянина.

По-друге, узаконення на рівні державних і регіональних стратегій розвитку освіти етичної, релігійної, культурної та регіональної складових особистості й громадянина, зокрема їх різноманітності.

По-третє, у вищій освіті потрібно чітко розрізняти та підтримувати зовнішню (власне забезпечення закладів вищої освіти (ЗВО) навчального процесу) і внутрішню (забезпечення гармонійного розвитку особистості) сторони навчального процесу.

По-четверте, формування уявлення про необхідність професійної освіти на основі вищої освіти, яка більше не є остаточною. Запровадження навчання у вищій школі програм, які передбачають отримання знань та навичок саморозвитку.

По-п'яте, відповідність дисциплін вищої освіти та науково-дослідної діяльності в ЗВО потребам сучасної науки й техніки. Активізація інноваційності навчального процесу та заохочення, зокрема фінансового, викладачів до сучасних досліджень.

По-шосте, використання комп'ютерів, аудіовізуального обладнання, що відкриває нові можливості використання їх у навчальному процесі.

Національні системи вищої освіти в країнах ЄС є оригінальними утвореннями з власними організаційними структурами, формами, змістом тощо, які зумовлені специфічними рисами їх історичного розвитку й сучасного стану, своєрідністю та пріоритетами насущних проблем. Як духовне історичне явище вони збагачуються надбаннями інших культур, засвоюючи з них цінності, що додають нове до їх власних скарбів. В умовах бурхливих інтеграційних процесів на Європейському континенті відбувається цілеспрямоване формування єдиного освітнього простору – сукупності спільних ціннісних орієнтацій, елементів змісту, методів, засобів навчання та виховання, які характеризують процес передачі новому поколінню досвіду попередників з метою забезпечення спадкоємності й відтворення соціокультурного досвіду (традиційне навчання), а також відкриття нового досвіду, стимулювання змін в існуючій культурі (інноваційне навчання) [32]. У 2000 р. Лісабонською стратегією Європейського Союзу визначено спільні цілі та пріоритетні напрями формування єдиного освітнього простору: освіта впродовж життя, важливість ключових компетентностей та кваліфікацій, важливість навчання, підготовки й перепідготовки молоді відповідно до сучасних освітніх вимог тощо [21]. В основу Лісабонської стратегії покладено першочерговість знань, інновацій та оптимізації людського капіталу.

Варто підкреслити, що в освітній політиці ЄС одним з пріоритетних напрямів стало підвищення якості медичної освіти. У цьому контексті створено Європейську Раду з акредитації медичної освіти (European Accreditation Council for Continuing Medical Education (EACCME)) (2000 р.). Рада розробила європейську систему акредитації лікарів усіх спеціальностей у процесі навчання впродовж життя. До системи акредитації приєдналися європейські країни. Для Австрії, Болгарії, Франції, Німеччини, Угорщини, Ірландії, Італії, Польщі, Словаччини, Великобританії, Швейцарії система є обов'язковою умовою безперервного розвитку лікаря. Акредитацію проводять кожні 4 роки, упродовж яких лікар має набрати 50 кредитів у рік за певний вид діяльності (практична робота, стажування, відвідування навчальних заходів з отриманням сертифікатів успішності тощо) [8].

У 2004 р. створено Міжнародну раду акредитації медичної освіти (Task Force on Accreditation in Medical Education), яка спільно з Європейською радою з акредитації медичної освіти розробила стандарти оцінювання медичних навчальних закладів. Визначено, що акредитація медичної галузі має проводитись на основі трьох основних показників оцінювання: освіта, обслуговування та стан здоров'я населення, наукові дослідження.

Провідними чинниками формування передумов гармонізації вищої освіти та ринку освітніх послуг ЄС і України можна вважати такі, як:

- відновлення та кристалізація історичних, політичних і соціальних контекстів;
- формування й підтримка особливостей культурно-національних традицій, переконань і поглядів викладача, його статусу, ролі, компетентності та професійних функцій;
- упровадження сучасних міжнародних педагогічних ідей: інтеграція, професіоналізація, універсалізація тощо.

Зазначені передумови практично реалізуватимуться Україною не лише як партнера, а і як майбутнього члена Союзу з урахуванням досвіду країн ЄС щодо гармонізації ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти. Підкреслимо, що

як основні напрями щодо цього процесу узгодження функціонування ринку освітніх та системи вищої освіти інституціями ЄС виокремлено такі:

- 1) гармонізацію законодавства;
- 2) інноваційний розвиток в умовах постіндустріального суспільства;
- 3) забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал;
- 4) комерціалізацію науково-дослідної діяльності ЗВО.

Сьогодні національні системи вищої освіти в країнах – членах ЄС залишаються в тому вигляді, в якому вони були сформовані до об'єднання в єдиний союз держав, і суттєво відрізняються між собою. У межах ЄС Європейська комісія (ЄК) розробляє й видає рекомендації щодо вищої освіти, але вони є необов'язковими до виконання, а ЄК виступає в ролі помічника в ознайомленні з політикою в секторі освіти, не здійснюючи при цьому значного впливу на національні структури. Винятком із ситуації, що склалася, є Болонський процес, програма якого реалізується в усіх країнах – членах ЄС і гармонізує структуру вищої освіти, надає змогу студентам вільно обирати країну навчання. Іншими словами, Болонський процес сприяє інтернаціоналізації та інтеграції вищої освіти ЄС [24].

Так, у межах узгодження функціонування ринку освітніх та системи вищої освіти в напрямі *гармонізації законодавства* законодавство кожної з країн – членів ЄС щодо освітньої діяльності має реалізувати прийняту Лісабонську стратегію, метою якої визначено формування ЄС як «найбільш конкурентоспроможної, динамічної й наукомісткої економіки в світі, здатної на стаке економічне зростання, з наявністю кращих робочих місць і з великою соціальною згуртованістю» []. Провідну роль у досягненні цієї мети мають відіграти саме заклади вищої освіти, діяльність яких сфокусована на створенні структурних фондів фінансування для науково-дослідної інфраструктури, підготовки кадрів і людського капіталу, науково-дослідної діяльності, співпраці між університетами та промисловістю з метою сприяння інноваційній

діяльності й конкурентоспроможності малих і середніх підприємств, подальшої комерціалізації науково-технічних розробок та інновацій тощо.

Наведені в табл. 2.16 окремі норми законодавчої бази країн – членів ЄС щодо освітньої діяльності відповідно до основної стратегії розвитку ЄС мають розвиватися у відповідних профільних нормативно-правових актах України.

Таблиця 2.16

**Організаційно-правова база підтримки
науково-дослідної та освітньої діяльності країн – членів ЄС**

Назва нормативно-правового акту країни – члена ЄС	Мета прийняття акту
Закон про інновації й дослідження (1999 р.) (Франція)	<ul style="list-style-type: none"> – надання правової основи відносинам між державним сектором наукових досліджень та бізнес-сектором шляхом створення підприємств; – сприяння мобільності людських ресурсів між науково-дослідним сектором і бізнес-структурами; – заохочення науковців до участі в здійсненні досліджень на підприємствах та проведення оцінювання їх результатів
Закон про науково-технологічні інновації (2004 р.) (Угорщина)	<ul style="list-style-type: none"> – встановлення основних принципів державної підтримки науково-дослідної та інноваційної діяльності; – сприяння застосуванню результатів науково-дослідної діяльності в комерційних цілях; – посилення захисту прав інтелектуальної власності; – сприяння виникненню послуг, пов'язаних з проведенням досліджень і розробок, технологічних інновацій; – поліпшення соціального сприйняття й правильного розуміння досліджень, розробок і технологічних інновацій
Закон про наукову діяльність (2005 р.) (Латвія)	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення правової основи для дослідницької системи держави; – встановлення єдності наукової діяльності та вищої освіти, прав та обов'язків, незалежності й академічної свободи вчених; – визначення компетенцій та обов'язків органів державної влади в забезпеченні науково-дослідної діяльності
Угода об'єднаних земель про ініціативи досконалості федерального й обласних урядів з підтримки та досліджень у німецьких університетах (2005 р.) (Німеччина)	<ul style="list-style-type: none"> – співпраця з питань підтримки та досліджень у німецьких університетах між центральним і федеральним рівнями; – сприяння конкуренції між ЗВО у зазначеній сфері; – сприяння налагодженню тісних відносин між ЗВО і науково-дослідними не університетськими інститутами
Закон про наукові дослідження (2006 р.) (Франція)	<ul style="list-style-type: none"> – заохочення співробітництва між державними науково-дослідними установами і ЗВО; – встановлення критеріїв оцінювання наукових досліджень і ефективності вищої освіти в контексті такої співпраці

Джерело: сформовано за матеріалами [24].

Стратегічні сфери мають бути визначені в Законі України «Про вищу освіту», зокрема, норма щодо першочергового суб'єкта, який впливає на конкурентоспроможність національної економіки та її інноваційний розвиток.

Так, у межах узгодження функціонування ринку освітніх послуг і системи вищої освіти в напрямі *інноваційного розвитку в умовах постіндустріального суспільства* визначено діяльність Європейської комісії в документі «Реалізація знань на практиці: широкоформатна інноваційна стратегія для ЄС» [1]. У відповідному документі встановлено стратегічне значення освіти, навичок, мобільності дослідників, транснаціонального співробітництва, обміну знаннями, політики єдності, фінансування інновацій тощо, а також розподілено компетенції та відповідальність за реалізацію конкретних запропонованих заходів. Розподіл компетенцій між співтовариством і країнами – членами ЄС у заходах, запропонованих у Повідомленні Європейської комісії «Реалізація знань на практиці: широкоформатна інноваційна стратегія для ЄС», подано в Додатку Е.

Отже, метою ЄК у напрямі інноваційної стратегії для ЄС визначено спробу виявити теоретичні підстави для розподілу відповідальності за сфери політики між європейським, національним та регіональним рівнями, а саме: 1) система державних витрат на освіту; 2) створення відкритого, єдиного та конкурентоспроможного європейського ринку праці для дослідників; 3) система обміну знаннями між ЗВО та іншими дослідницькими організаціями, а також промисловістю; 4) система прав інтелектуальної власності; 5) законодавча база для розвитку нових цифрових продуктів, послуг і моделей бізнесу.

Тому нині програми та стратегії ЄС у сфері впровадження інновацій у вищу освіту зосереджені на вдосконаленні трансферу знань між інститутами науково-дослідної діяльності в галузі вищої освіти; формуванні стратегії з узгодження прав промислової власності; фінансуванні наукових досліджень у межах підтримки співпраці між університетами, дослідними інститутами й промисловістю (рис. 2.5).

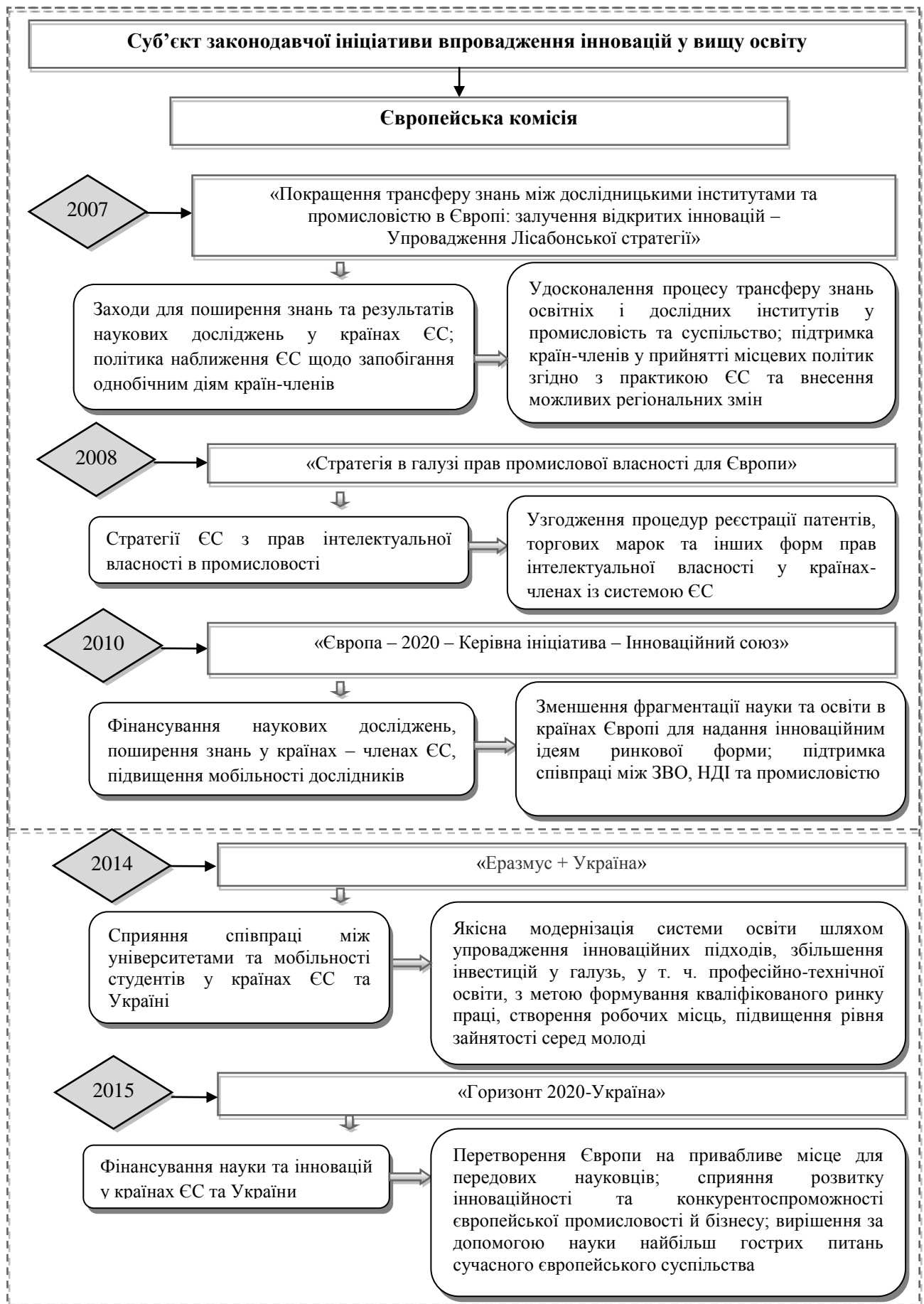

Рис. 2.5. Хронологія впровадження документів Європейської комісії у сферах науки, освіти та інновацій (доповнено авторами на основі [7])

Що стосується вищої медичної освіти, то в ЄС вона проходить четвертий етап свого розвитку – «Впровадження ідей неперервної медичної освіти» (2004–2014 рр.). Відповідно до нього в розвитку медичної освіти виокремлюють такі пріоритетні напрями вдосконалення медичної галузі: створення єдиного простору медичної освіти як складової європейського простору вищої освіти, неперервність медичної освіти, спрямованість медичної освіти на покращення рівня здоров'я населення.

За результатами досліджень Я. Цехмістера і Л. Логуш [32], у країнах Європи реформування національних систем медичної освіти відбувається під прямим впливом світових тенденцій розвитку освіти, для створення загальної законодавчої бази вони використовують міжнародні стандарти та декларації. Визначено, що основними завданнями й напрямками розвитку медичної освіти в країнах Європейського Союзу є:

- аналіз та адаптація стандартів Всесвітньої федерації медичної освіти в європейському контексті медичної освіти та Болонського процесу для встановлення вимог до акредитації медичних навчальних закладів у Європі;
- отримання набору стандартів якості для медичної освіти в ЄС на основі розвитку й адаптації існуючих навчальних планів і програм реформування медичної освіти.

Сьогодні стратегії України відповідно до стратегії ЄС у сфері освіти, науки, інноваційного розвитку мають бути зосереджені на такому:

- вдосконаленні процесу передачі знань освітніх і дослідних інститутів промисловості та суспільству;
- підтримці держав-членів у прийнятті місцевих політик згідно з практикою ЄС та внесенні можливих регіональних коригувань;
- гармонізації процедур реєстрації патентів, торгових марок та інших форм прав інтелектуальної власності;
- зменшенні фрагментації науки та освіти в Європі для надання інноваційним ідеям ринкової форми;
- підтримка співпраці між промисловістю й дослідними інститутами [24].

Щодо узгодження функціонування ринку освітніх та системи вищої освіти в напрямі *забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал* зауважимо таке. Законодавство ЄС про державну підтримку фінансування науково-дослідної та інноваційної діяльності включає такі типи законодавчих актів: загальне рамкове законодавство; акти, створені на основі спільного плану політики; заходи, передбачені в бюджетному законодавстві. Кожна країна – член ЄС запровадила свою систему державного фінансування науково-дослідної діяльності, яке найчастіше здійснюється через національні фонди. Фінансова підтримка науково-дослідної діяльності відбувається шляхом надання певних фінансових стимулів, таких як податкові пільги, запровадження цільових програм, проектів, грантів (Додаток 3).

Пільги підприємствам на науково-дослідні розробки в державах – членах ЄС [24]:

- зниження податків на інвестиції в дослідження та розробки;
- зниження податків для витрат на наукові кадри;
- податкові пільги для університетів, які здійснюють науково-дослідну діяльність;
- податкові пільги на реінвестування прибутку в розвиток компанії;
- податкові пільги на витрати на права інтелектуальної власності;
- податкові пільги на венчурний капітал;
- зменшення податків на патентні заявки.

Поряд із державним фінансуванням науково-дослідної діяльності всі країни – члени ЄС намагаються залучати приватне фінансування на конкурентній основі, а також іноземні інвестиції в національні науково-дослідні розробки. У таких країнах, як Австрія, Бельгія, Кіпр, Данія, Естонія, Греція, Угорщина, Литва, Мальта та Великобританія, іноземне інвестування становить щонайменше 10% від загальних витрат на науково-дослідні розробки. Трохи меншим (від 5 до 10%) міжнародне фінансування є в Болгарії, Фінляндії,

Франції, Ірландії, Латвії, Польщі, Словаччині, Словенії, Іспанії, Швеції. У решті країн – членів ЄС (Чехія, Німеччина, Португалія, Румунія) частка іноземних інвесторів у загальних обсягах витрат на національні науково-дослідні розробки становить менше ніж 5% [9, с. 322].

У більшості країн – членів ЄС (Франції, Польщі, Македонії, Греції, Словенії, Ірландії, Данії, Австрії, Німеччині, Бельгії тощо) з метою надання підтримки малому й середньому бізнесу в здобутті науково-дослідних розробок, послуг з розробки нового продукту, консалтингу, навчання персоналу тощо запроваджено схему ваучерів.

У ЄС на загальносоюзному рівні та рівні окремих держав-членів розроблено інструменти підтримки інновацій і науково-дослідних розробок за рахунок залучення венчурного капіталу шляхом створення венчурних компаній і прямих інвестицій так званих «бізнес-ангелів» (заможних людей, зацікавлених у певних фірмах та бізнес-проектах). Вони включають законодавчі акти у сфері фінансування, бюджетні, податкові закони, накази міністерств тощо та спираються на державні стратегії науково-дослідної діяльності [24].

Підкреслимо, що процес гармонізації української системи вищої освіти та функціонування ринку освітніх послуг варто здійснювати на основі фінансування національних інновацій та науково-дослідних розробок через відповідні національні фонди (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

**Національні фонди з фінансування національних інновацій
та науково-дослідних розробок у країнах ЄС**

Фонд 1	Напрями діяльності 2
Інноваційний інвестиційний фонд Великобританії	<ul style="list-style-type: none"> – інвестування у високотехнологічний бізнес з великим потенціалом до зростання; – цільове інвестування малих компаній, що зростають, у сферах цифрових та біологічних наук, екологічно чистих технологій; – орієнтація діяльності за напрямками високих технологій і захисту довкілля

Продовження табл. 2.17

1	2
Фонд заохочення венчурного капіталу (Франція)	– залучення венчурного капіталу малими та середніми компаніями для проведення наукових досліджень; – фінансування впровадження інноваційних технологій
Національний датський інвестиційний фонд	– фінансування приватного венчурного капіталу; – пряме інвестування фірм, створення зобов'язань перед фондами венчурного капіталу; – керівництво схемою гарантії кредитів
Фонд «Інвестиції у Фінську промисловість»	– інвестування малих компаній у галузях перспективних промислових технологій
Фінський інноваційний фонд «Сітра»	– розвиток конкурентоспроможності й забезпечення поступального та збалансованого розвитку економіки Фінляндії; – підвищення ділової активності в країні й рівня міжнародної кооперації фінських підприємств; – стимулювання та фінансування наукових досліджень; – організація й проведення навчальних програм, підтримка інноваційних проектів; – розвиток малого та середнього підприємництва; – залучення венчурного капіталу до фінансування проектів
Шведський фонд промислового розвитку	– сприяння промислому розвитку у країні; – фінансування венчурного капіталу за державного фінансування
Національний науковий центр і Національний центр досліджень та розвитку (Польща)	– фінансування фундаментальних досліджень та розвитку дослідників; – підтримка прикладних досліджень, наукових центрів, неурядових організацій і підприємств, які розробляють нові технології

У межах узгодження функціонування ринку освітніх послуг і системи вищої освіти в напрямі *комерціалізації науково-дослідницької діяльності ЗВО* реалізується механізм співпраці університетів з підприємствами малого та середнього бізнесу за допомогою заходів, які варіюють від проведення конференцій та семінарів з метою її активізації до фінансування залучення науковців на виробництво, зокрема: проведення спільних конференцій і семінарів (Італія, Австрія, Словенія, Великобританія); фінансування співпраці та залучення дослідників у бізнес (Чехія, Великобританія, Данія, Естонія, Словенія, Іспанія); стимулювання створення та подальше фінансування фондів

для спільних досліджень (Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Данія, Іспанія, Ірландія, Угорщина); упровадження податкових пільг підприємствам, які співпрацюють з державними університетами (Словенія); упровадження схем інноваційних ваучерів для малих і середніх підприємств (Нідерланди, Естонія, Румунія, Кіпр, Чехія, Великобританія, Данія, Ірландія) [24].

Отже, реалізація основних напрямів процесу узгодження функціонування ринку освітніх послуг і системи вищої освіти України та ЄС повинен реалізовуватися, насамперед, через національний законодавчий механізм підтримки науки, техніки й освіти, що має відповідати як нормативно-правовим документам Європейської комісії, так і законодавству країн – членів ЄС. Процес узгодження та уніфікації норм має відповідати запитам, насамперед, ринку праці України. Це питання стосується національної безпеки країни й має бути закріпленим у відповідних документах.

Виявлено, що в умовах розвитку здорового та інтелектуального суспільства роль вищої освіти має стратегічне значення, а в ринкових відносинах вища освіта створює суспільно корисне благо – освітню послугу, завдяки якій формуються знання, вміння та навички, професійні компетенції, котрі мають бути затребувані на рику праці.

Встановлено, що євроінтеграційні процеси у сфері політики та економіки також торкаються системи освіти й ринку освітніх послуг. Процес залучення в освітній простір ЄС вимагає гармонізації їх ринків у галузі вищої освіти в напрямі узгодження фундаментальних принципів та ідеології системи вищої освіти.

Визначено передумови й основні напрями узгодження функціонування ринку освітніх послуг та системи вищої освіти інституціями ЄС: гармонізація законодавства; інноваційний розвиток в умовах постіндустріального суспільства; забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал; комерціалізація науково-дослідної діяльності ЗВО.

Висновки до розділу 2

1. Удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти з використанням кваліметричного підходу, де параметрами обрано навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність.

Основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, яка включає такі критерії оцінювання: кількість університетських клінік, консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року, участь у створенні клінічних протоколів, наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії, технології набуття практичних навичок. За результатами оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої освіти запропоновано визначати такі рівні: критичний (низький); достатній (середній); високий (вище від середнього); відмінний (дуже високий).

2. Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції на фахівців відповідних спеціальностей, низькому відсотку працевлаштованих випускників ЗВО, високій частці безробітних з вищою освітою, відсутності прямого зв'язку між сумою витрат на освіту та якістю освітніх послуг, недосконалою системою інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці.

3. Процес гармонізації розглянуто в контексті зближення реалізації освітніх послуг та системи вищої освіти України й країн ЄС. Основними напрямками узгодження функціонування ринку освітніх послуг та системи вищої освіти інституціями ЄС є такі:

- гармонізація законодавства;
- інноваційний розвиток в умовах суспільства знань;

- забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал;
- комерціалізація науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти.

Список використаних джерел до розділу 2

1. About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html> (date of request: 16.10.2018).
2. How U.S. News Calculated the Best Global Universities Rankings. URL: <https://www.usnews.com/education/best-global-universities/articles/methodology> (date of request: 16.10.2018).
3. Kořistka C. Der höhere polytechnische Unterricht in Deutschland, in der Schweiz, in Frankreich, Belgien und England Besser, 1863. 167 p.
4. QS Stars University Ratings. URL: [https://www.topuniversities.com/qs-stars#sorting=overall+country="+rating="+order=desc+orderby=uni+search="](https://www.topuniversities.com/qs-stars#sorting=overall+country=) (date of request: 16.10.2018).
5. Ranking Web of Universities. Methodology. URL: <http://www.-webometrics.info/en/Methodology> (date of request: 16.10.2018).
6. Ranking Web of Universities. Ukraine. URL: <http://www.-webometrics.info/en/Europe/Ukraine%20> (date of request: 16.10.2018).
7. Research and innovation / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation_en (date of request: 16.10.2018).
8. UEMS. The Accreditation of Live Educational Events by the EACCME. UEMS 2011/30. URL: http://www.uems.net/fileadmin/user_upload/uems_documents/-Official_documents/Document_adopted_in_2011/UEMS (date of request: 16.10.2018).
9. Авігдор Г. Законодавство держав-членів ЄС у сфері інноваційної діяльності. *Інноваційна політика та законодавство в Європейському Союзі та*

Україні: формування, досвід, напрямки наближення: матеріали Міжнар. симпозиуму (Київ, 2–3 червня 2011 р.). Київ, 2011. С. 298–349.

10. Антохов А. А. Ринок освітніх послуг у світлі класичного та новітніх підходів до дослідження. *Регіональна економіка*. 2009. № 1. С. 251–259.

11. Артюхов И. П., Шульмин А. В., Аверченко И. В., Козлов Е. В. Системный подход к оценке конкурентоспособности медицинских вузов в современных условиях. *Сибирское медицинское обозрение*. 2011. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistemnyu-podhod-k-otsenke-konkurentosposobnosti-meditsinskih-vuzov-v-sovremennyh-usloviyah> (дата обращения: 16.10.2018).

12. Бойчук Т. М., Геруш І. В., Ходорковський В. М., Ткач Є. П. Досвід впровадження системи рейтингового оцінювання діяльності викладачів та кафедр у вищому державному навчальному закладі України «Буковинський державний медичний університет». *Медична освіта*. 2016. № 2. С. 77–81.

13. Бойчук Т. М., Геруш І. В., Ходорковський В. М., Ткач Є. П. Рейтингування діяльності науково-педагогічних працівників та кафедр – вагова складова системи внутрішнього забезпечення якості освіти у вищому державному навчальному закладі України «Буковинський державний медичний університет». *Медична освіта*. 2017. № 3. С. 48–57.

14. Валовий внутрішній продукт. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.10.2018).

15. Взаємодія. Українська Радянська Енциклопедія (верф-виг). URL: <http://leksika.com.ua/17021021/ure/vzayemodiya> (дата звернення: 16.10.2018).

16. Вища освіта в Україні у 2017 році: статистичний зб. / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 298 с.

17. Вступ. ОСВІТА.UA: Найбільший бал ЗНО на контракт. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/vstup-osvita/59045/> (дата звернення: 16.10.2018).

18. Галузевий моніторинг діяльності вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти МОЗ України за основними показниками діяльності у 2014 календарному році / укл.: О. Павленко, Т. Старча,

О. Волосовець, Ю. П'ятницький, І. Булах, А. Горбань, Л. Соколова, Ю. Фисун. Київ: Міністерство охорони здоров'я України, 2015. 28 с.

19. Горинь Я. Поняття конкурентоспроможності та її специфіка в освітніх послугах. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2016. Svazek 2. 5. Vydání. S. 83–88.

20. Горинь Я. О., Горинь М. О., Сенишин О. С. Фактори конкурентоспроможності ВНЗ у сфері вищої освіти України. *Молодіжний економічний дайджест*. 2014. № 1 (1). С. 123–126.

21. Декларація 5-ї Всесвітньої конференції ВМА щодо медичної освіти. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_53/pg_ifcvof.htm (дата звернення: 16.10.2018).

22. Демографічна та соціальна статистика. *Освіта*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.10.2018).

23. Демографічна та соціальна статистика. *Освіта*. Вищі навчальні заклади (1990–2017). URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/osv_rik/-osv_u/vuz_u.html (дата звернення: 16.10.2018).

24. Досвід розвитку європейських ринків освітніх послуг. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 1 (39). С. 88–97. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/87543> (дата звернення: 16.10.2018).

25. Жарська І. О., Ниткова В. М. Сучасний стан і тенденції розвитку освітніх послуг в Україні: статистичні оцінки. *Статистика України*. 2014. № 2. С. 45–51.

26. Измерение рейтингов университетов: международный и российский опыт / под ред. Г. В. Осипова и А. Л. Арефьева. Москва: Центр социологических исследований, 2014. Вып. 2. 588 с.

27. Інтернет-сервер компанії «Erawatch». URL: <http://www.erawatch-network.com> (дата звернення: 16.10.2018).

28. Кількість вакансій за видами економічної діяльності. Архів. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/rp/sz_br/sz_br_u/arh_pp_g_u.htm (дата звернення: 16.10.2018).

29. Константюк Н. І. Основні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах формування глобальної економіки. *Сталий розвиток економіки. Економіка та управління національним господарством*. 2013. № 3. С. 26–28.

30. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: схвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 26.01.2018 протокол № 1/3-4. URL: <https://mon.gov.ua/storage/.../kontseptsii-dualnoi-osviti.doc> (дата звернення: 16.10.2018).

31. Лавриненко Л. М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 592–596.

32. Логуш Л. Г. Тенденції розвитку медичної освіти в освітній політиці Європейського Союзу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.14 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2016. 239 с.

33. Лучшие медицинские вузы Украины. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/42226/> (дата обращения: 16.10.2018).

34. Малюкіна А. О. Аналіз ринку освітніх послуг в Україні. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 617–620.

35. Медичні кадри та мережа закладів охорони здоров'я системи МОЗ України за 2017–2018 роки. Київ: Державний заклад «Центр медичної статистики МОЗ України», 2019. 66 с. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> (дата звернення: 16.10.2018).

36. Медичні кадри та мережа закладів охорони здоров'я системи МОЗ України за 2016–2017 роки. Київ: Державний заклад «Центр медичної статистики МОЗ України», 2018. 67 с. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> (дата звернення: 16.10.2018).

37. Медичні кадри та мережа закладів охорони здоров'я системи МОЗ України за 2015–2016 роки. Київ: Державний заклад «Центр медичної

статистики МОЗ України», 2018. 67 с. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> (дата звернення: 16.10.2018).

38. Медичні кадри та мережа закладів охорони здоров'я системи МОЗ України за 2014–2015 роки. Київ: Державний заклад «Центр медичної статистики МОЗ України», 2016. 65 с. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> (дата звернення: 16.10.2018).

39. Методика визначення рейтингів університетів України «Топ-200 Україна». URL: <http://www.osvita.org.ua/abitur/entrance/ratings/1.html> (дата звернення: 16.10.2018).

40. Наволокіна А. С., Гуцалюк О. М. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів в контексті економічної взаємодії. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7085> (дата звернення: 16.10.2018).

41. Наволокіна А. С. Аналіз економічної взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 1 (66). С. 166–173.

42. Наволокіна А. С. Основні підходи до формування конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. *Перспективи і проблеми забезпечення розвитку відкритих конкурентоспроможних економічних систем в умовах глобалізації*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (8–9 грудня 2011 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2011. С. 291–293.

43. Наволокіна А. С. Формування конкурентоспроможності вищих медичних навчальних закладів. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (24 листопада 2017 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2017. С. 908–911.

44. Напрями гармонічних систем вищої освіти країн Європи. URL: <http://referat-ok.com.ua/pedagogika/napryami-garmonichnih-sistem-vishchoji-osviti-krajin-jevropi> (дата звернення: 16.10.2018).

45. НМУ імені О. О. Богомольця – перший медичний ВНЗ в Україні, який успішно пройшов престижний міжнародний аудит QS STARS. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4974> (дата звернення: 16.10.2018).

46. Перспективна потреба в кадрах – 2018. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> (дата звернення: 16.10.2018).

47. Положення про Державну службу статистики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2014 № 481. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-п> (дата звернення: 16.10.2018).

48. Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п> (дата звернення: 16.10.2018).

49. Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п> (дата звернення: 16.10.2018).

50. Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п> (дата звернення: 16.10.2018).

51. Положення про рейтингову систему оцінки діяльності кафедр, структурних підрозділів і викладачів Запорізького державного медичного університету. Запоріжжя, 2018. URL: http://zsmu.edu.ua/p_685.html (дата звернення: 16.10.2018).

52. Попит та пропозиція на ринку праці у розрізі професій та видів діяльності. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення: 16.10.2018).

53. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII (редакція від 25.07.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 16.10.2018).

54. Про затвердження Методики щодо забезпечення стаціонарними лікарняними ліжками у розрахунку на 10 тис. населення: Наказ МОЗ України

від 01.02.2016 № 51. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0269-16> (дата звернення: 16.10.2018).

55. Про затвердження плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1077-р від 14.12.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2016-p> (дата звернення: 16.10.2018).

56. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 275-р від 03.04.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p> (дата звернення: 16.10.2018).

57. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2016 № 1099-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1099-19> (дата звернення: 16.10.2018).

58. Про рейтингове оцінювання діяльності вищих навчальних закладів IV рівня акредитації та закладів післядипломної освіти МОЗ України: наказ МОЗ України від 22.11.2013 № 1000. URL: http://search.ligazakon.ua/_1_doc2.nsf/link1/MOZ21421.html (дата звернення: 16.10.2018).

59. Про схвалення Стратегії розвитку медичної освіти в Україні: розпорядження КМУ від 27.02.2019 № 95-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-p> (дата звернення: 16.10.2018).

60. Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я: Наказ МОЗ України від 23.02.2000 № 33 (зі змінами). URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20000223_33n.html (дата звернення: 16.10.2018).

61. Прядко О. М., Тарасов І. Ю., Шуригін О. В. Рейтингова оцінка ВНЗ регіону як інструмент маркетингового менеджменту. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/854/1/sec4-e-2016-1-6.pdf> (дата звернення: 16.10.2018).

62. Рейтинг університетів мира 2019: методологія. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/methodology-world-university-rankings-2019#survey-answer> (дата звернення: 16.10.2018).

63. Рейтинг университетов по показателям Scopus 2018 года. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/60539/> (дата звернення: 16.10.2018).
64. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.10.2018).
65. Ситуація на ринку праці. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> (дата звернення: 16.10.2018).
66. Стадник В. К., Зволінський О. В., Любаренко Г. С. Прогнозування ринку праці в контексті проблем молодіжного безробіття. Київ: Фонд суспільної безпеки, Міжнародний фонд «Відродження», 2013. 111 с.
67. Україна: перспективи розвитку. Консенсус-прогноз. Київ: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування, 2018. 36 с. URL: file:///C:/Users/maus/Desktop/Consensus_2018_April_Ukr.pdf (дата звернення: 16.10.2018).
68. Україна: перспективи розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019–2021 роки. Київ: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування, 2018. 148 с.
69. Хандій О. О. Дослідження особливостей ринку освітніх послуг вищих навчальних закладів. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 44–47.
70. Ханнес Лео. Європейська політика у сфері інновацій: законодавство та документи. *Матеріали міжнародного симпозіуму* (м. Київ, 2–3 червня 2011 р.). Київ, 2011. С. 273–298.
71. Хижняк О. В. Рейтинги як репрезентація якості індивідуального і колективного в освітніх практиках. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. Вип. 38. С. 132–139.
72. Хорощак К. Про що мовчать рейтинги українських університетів. URL: <https://studway.com.ua/movchat-reytingi/> (дата звернення: 16.10.2018).

73. Чернобай К. Ю. Рейтинги вищих навчальних закладів як складова моніторингу якості професійної освіти. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=680 (дата звернення: 16.10.2018).

74. Чижова Л. Механизм взаимодействия рынков труда и образовательных услуг. *Методологические подходы. Человек и труд*. 2004. № 8. С. 37–40.

75. Ящук Т. А. Особливості функціонування ринку освітніх послуг в Україні. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2080/1/Rynok_ -osvitnih_posluh_v_Ukraini.pdf (дата звернення: 16.10.2018).

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

3.1. Концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства

Реформування з метою надання автономії закладам вищої освіти для підготовки сучасних і затребуваних кваліфікованих фахівців, які надаватимуть якісні медичні послуги, посилює конкуренцію, інтеграцію цих закладів та партнерські відносини з бізнесом і державою.

Конкурентоспроможність сучасних університетів значною мірою залежить від рівня їх ринкової орієнтації, визначеної на основі результатів усебічних маркетингових досліджень, розробки ефективної маркетингової стратегії й докладання зусиль для постійного вдосконалення своєї щоденної діяльності з метою максимального задоволення потреб цільових груп споживачів. При цьому важливим є розуміння сучасного конкурентного середовища та тенденцій розвитку сфери вищої освіти [12]. За таких умов виникає необхідність формулювання концептуальних засад розвитку конкурентоспроможності закладів, яку розглядають як здатність задовольнити потреби споживачів, забезпечуючи суспільну користь, створюючи довгостроковий нематеріальний продукт (послугу) і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг та праці.

Сучасний напрям трансформації медичної освіти та охорони здоров'я й формування середовища медичної спільноти ґрунтується на принципах селекції та підтримки носіїв нової академічної культури, інтернаціоналізації освіти й

науки, комунікації. У цьому контексті кінцевим показником вдалої реформи є якість підготовки медичного фахівця та його здатність надавати сучасні якісні послуги, що відповідатимуть головним цінностям країни: охорона, безпека та збереження життя людини. Вирішення питання якості перебуває в площині вдосконалення знань та навичок випускника, що сьогодні можливо шляхом поєднання відносин навчальних закладів як самостійних гравців на ринку освітніх послуг і головних наукових дослідників, підприємницьких структур – замовників послуг, майбутніх роботодавців, держави як контролера послуг та гаранта безпеки життя. Саме такий формат партнерських відносин може стати стимулом для здорової конкурентної боротьби за «якісного» медичного фахівця й науковця.

Проблеми реформування вищої освіти, посилення конкурентних переваг, якості медичної освіти на засадах партнерських відносин в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг і ринку праці досліджували такі провідні вчені, як: В. Андрущенко, Н. Бутенко, В. Геєць, О. Гребешкова, В. Заруба, В. Казаков, О. Каніщенко, К. Корсак, Є. Крикавський, К. Левківський, В. Луговий, Л. Мороз, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, М. Портер, Д. Райко, Т. Решетілова, І. Решетнікова, А. Старостіна, М. Степко, О. Телетов, А. Федорченко, Т. Фініков, Н. Чухрай, Л. Шинкарук та ін.

У сучасних умовах глобалізаційного розвитку конкурентоспроможність економіки країни залежить від її здатності вчасно та адекватно реагувати на потреби суспільства й продукувати інновації, що можливо лише за умови якісної системи освіти, високої якості людського капіталу та якості життя й охорони здоров'я. Незважаючи на високий ступінь охоплення населення освітою, зокрема вищою, її якість, рівень упровадження науково-дослідних розробок в українську економіку та рівень підготовки персоналу перебувають у незадовільному стані [50]. Так, за дослідженнями ПРООН щодо рівня людського розвитку, Україна у 2017 р. посідала 88-ме місце в рейтингу з 189 країн, для яких розраховують Індекс людського розвитку (ІЛР).

Упродовж 1990–2017 рр. спостерігалось збільшення значення ІЛР України на 6,5% (з 0,705 до 0,751), зокрема за показниками індексу. За 1990–2017 рр. очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на 2,3 року. Середня кількість років навчання збільшилася на 2,2 року, а очікувана кількість років навчання зросла на 2,6 роки (рис. 3.1). ВНД на душу населення України скоротився приблизно на 24,4% у період між 1990 та 2017 рр.

Рис. 3.1. Динаміка складових Індексу людського розвитку за період з 1990 до 2017 рр. (побудовано за даними [18])

За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, за період 2016–2017 рр. Україна за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК) посіла 85-те місце серед 138 країн світу, покращивши свої позиції на п'ять пунктів, а за період 2017–2018 рр. Україна – 81-ше місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції на чотири пункти. Підкреслимо, що за показниками «вища освіта і професійна підготовка» й «охорона здоров'я та початкова освіта» Україна посідає високі місця серед 137 країн – 35 і 53-тє відповідно, що дає підстави говорити про непоганий потенціал підвищення конкурентоспроможності. Однак, вертикальний аналіз за субіндексами свідчить про невисокі позиції країни за «рівнем співробітництва ЗВО та бізнесу у

НДДКР» – 118-те місце, «рівнем підготовки кадрів» – 88-ме місце, «якістю освітньої системи» – 56-те місце в загальному рейтингу конкурентоспроможності, попри 16-те місце за «рівнем охоплення вищою освітою».

Однак, незважаючи на високі показники стану вищої освіти та охорони здоров'я в рейтингу конкурентоспроможності країни, залишається питання якісної освіти, що дасть можливість створювати нові знання, комерціалізувати їх, винаходити нові технології та застосовувати інновації. Завдяки такому підходу розвинені країни розвивають інноваційний потенціал та досягають високого рівня якості життя населення.

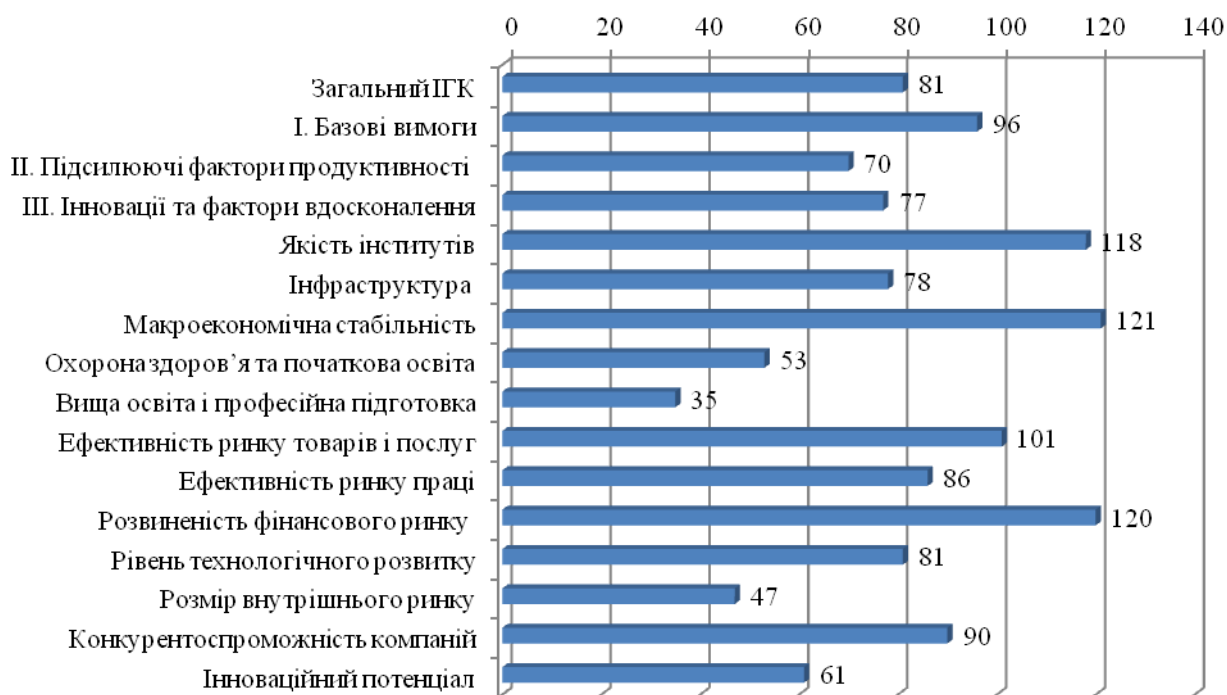

Рис. 3.2. Динаміка складових Індексу людського розвитку впродовж 1990–2017 рр. (побудовано за даними [3])

Інноваційний розвиток країни базується на створенні та впровадженні нових технологій у всіх сферах економіки та суспільного життя. При цьому максимального ефекту досягають тоді, коли такі технології продукують усередині країни як результат ефективної роботи високоосвічених і

кваліфікованих кадрів. Українська освітня система потребує вирішення низки проблем, серед яких варто виокремити такі [50]:

- неготовність закладів вищої освіти до функціонування в умовах ринкової економіки;
- зниження якості освіти й конкурентоспроможності освітніх закладів на глобальному ринку;
- відсутність ефективного партнерства між державою, закладами вищої освіти та бізнесом;
- невідповідність між пропозицією освітніх послуг і попитом на них з боку ринку праці;
- дефіцит висококваліфікованих кадрів;
- застаріла матеріально-технічна база.

На рівні вищої медичної освіти, а також сфери охорони здоров'я доцільно говорити про те, що партнерство спроможне дати нову якість наданих освітніх та інших супутніх послуг, які є галузевими компонентами інших сфер економіки України й науково-технологічного прогресу, інтенсифікацію інноваційних процесів, інтернаціоналізації капіталу в галузі освіти, формування зовнішніх ринків освітніх послуг тощо. Водночас розвиток партнерських відносин на основі конкурентних переваг у системі партнерства матиме якісний результат – кумулятивний ефект якісної вищої медичної освіти, а отже, конкурентоспроможного закладу освіти, який має стати учасником інноваційного розвитку економіки та людського розвитку країни.

Досягнення такого ефекту можливе завдяки впровадженню Концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства між трьома сторонами (суб'єктами) національної економіки: університетами, державою й бізнесом (приватним сектором) [28].

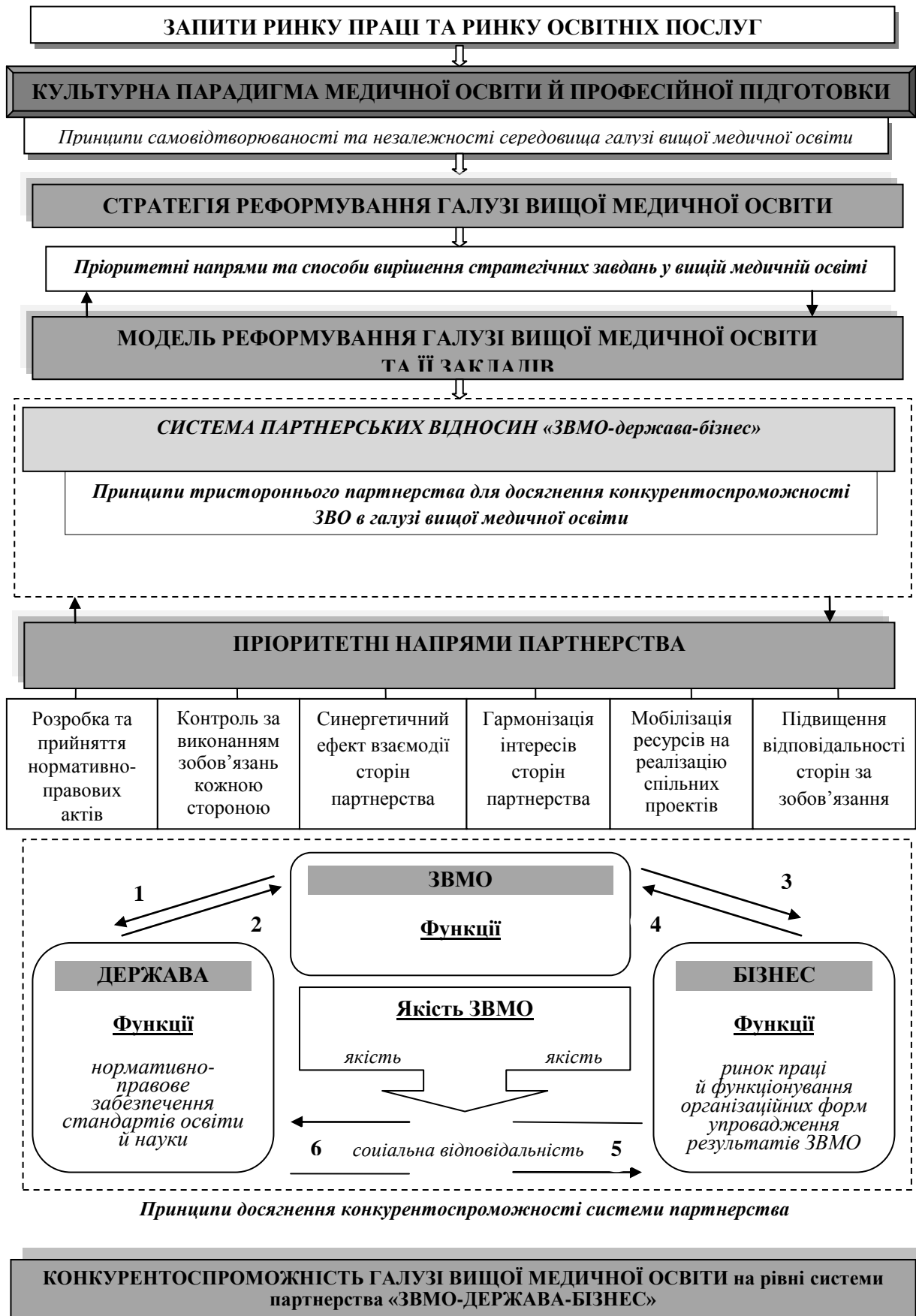

Рис. 3.3. Концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства (1 – форми взаємодії; 2 – продукт діяльності; 3 – ресурси; 4 – продукт діяльності; 5 – ресурси; 6 – форми взаємодії)

Реалізація Концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах партнерства (далі – Концепція), насамперед, має ґрунтуватися на державній стратегії розвитку вищої освіти та медичної освіти зокрема. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію розвитку медичної освіти в Україні від 27.02.2019 № 95-р (далі – Стратегія), реалізація якої передбачена упродовж 10 років. Стратегією проголошено, що сьогодні завданням медичної освіти є забезпечення надання громадянам якісної медичної допомоги завдяки високому рівню підготовки медичних працівників, цінностями котрих мають бути життя та здоров'я пацієнта. А якісної медичної допомоги можна домогтися шляхом зміни культурної парадигми та створення нового професійного середовища на *принципах самовідтворюваності та незалежності*.

Принцип самовідтворюваності передбачає впровадження системи диференційованого фінансування та самоуправління на рівні закладів вищої медичної освіти при наданні освітніх послуг. Принцип незалежності передбачає розвиток власних науково-дослідницьких та виробничих платформ при підготовці медичних фахівців та академічної, фінансової й організаційної автономії закладів [28].

На підставі цього метою Стратегії визначено побудову якісної системи медичної освіти в Україні для забезпечення сфери охорони здоров'я медичними працівниками з високим рівнем підготовки [52].

Для досягнення мети передбачено пріоритетні напрями: якість наукових досліджень; розвиток академічної культури в медичній освіті; фінансування й управління; якість післядипломної освіти; якість вищої медичної освіти, – та способи вирішення стратегічних завдань і проблем у сфері вищої медичної освіти (рис. 3.4).

Реалізація заходів за цими напрямками має відповідати принципам самовідтворюваності й незалежності.

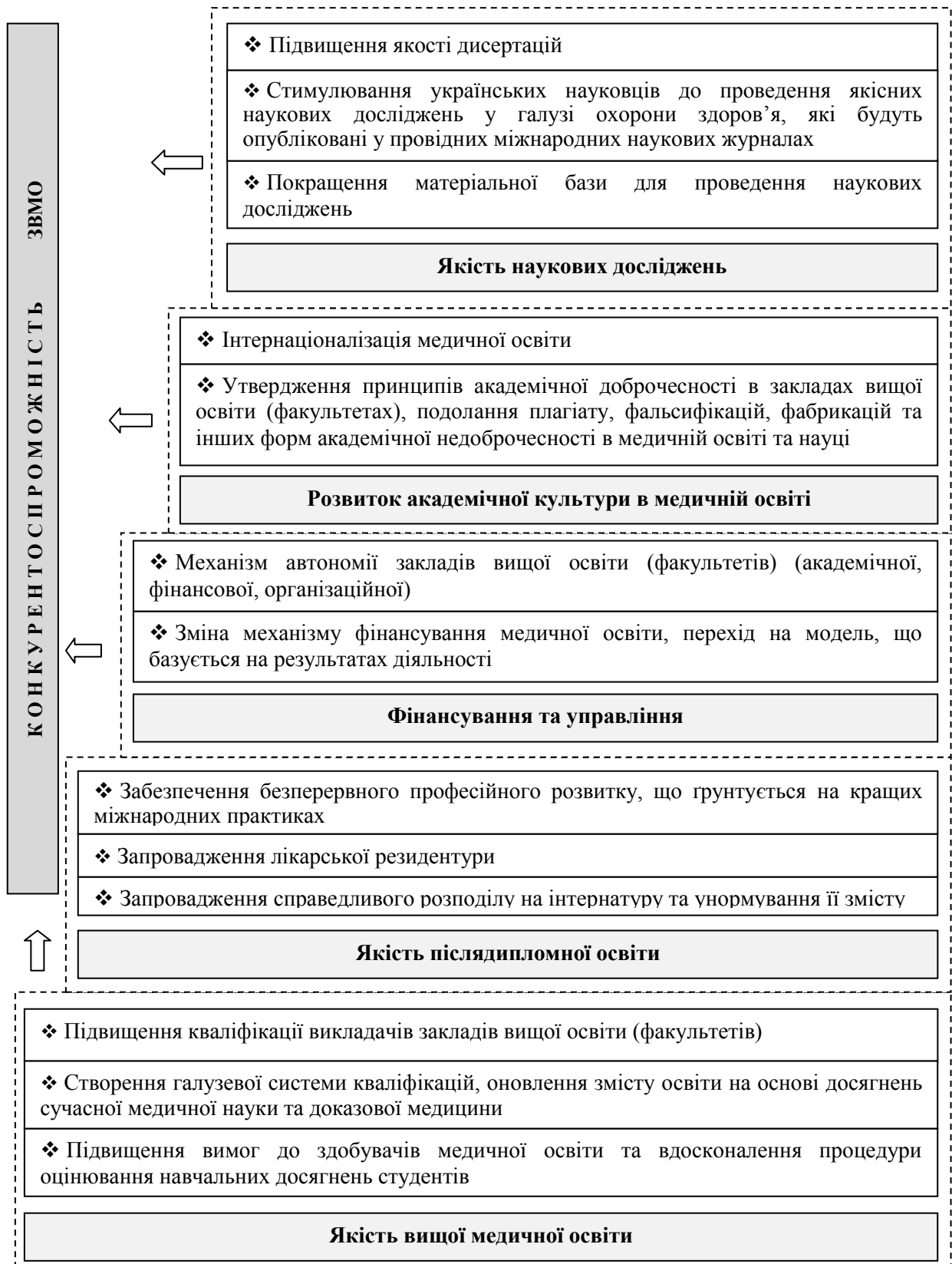

Рис. 3.4. Пріоритетні напрями та способи вирішення стратегічних завдань у медичній освіті для підвищення конкурентоспроможності ЗВМО (побудовано й доповнено автором)

Сучасний рівень конкуренції серед медичних університетів та розвиток технологій у медичній сфері, що вимагає висококваліфікованого фахівця на ринку медичних послуг, зумовлює реформування вищої медичної освіти в напрямі вибору оптимальної моделі функціонування ЗВМО як суб'єкта господарювання в конкурентному середовищі. Такою може стати модель партнерських відносин у системі «ЗВМО-держава-бізнес».

Модель такої взаємодії запропоновано Г. Іцковіцем у формі «потрійної спіралі» як синтезу елементів. Вона передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Потрійна спіраль зазвичай починається зі встановлення між університетом, бізнесом та державою взаємних відносин, у яких кожен намагається підвищити ефективність інших [2, с. 8]. Таким чином, досягають кумулятивного ефекту якості продукту діяльності суб'єктів відносин.

Основа моделі «потрійної спіралі» передбачає, що в сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності є університет, який співпрацює з виробництвом, виконуючи деякі функції його відділів із досліджень і розвитку, та концентрує державні зусилля, пов'язані з розвитком інновацій. У системі тристоронньої співпраці заклади вищої освіти отримують можливість, використовуючи власну матеріальну й фінансову базу, розвивати бізнес-інкубатори, навчальні підприємства з венчурним капіталом, наукові парки, консультаційні компанії тощо. Це забезпечує виконання ними реальних державних чи приватних проектів, участь студентів і викладачів у наукових дослідженнях, фінансованих як бізнесом, так і державою. Можливість досягнення такого ефекту стимулює університет налагоджувати зв'язки та розвивати співробітництво [50]. Завдяки такому співробітництву й отриманим результатам заклад вищої освіти підвищує конкурентоспроможність на ринку надання освітніх послуг.

Система партнерських відносин «ЗВМО-держава-бізнес» функціонує в конкурентних умовах за ознаками конкурентоспроможності соціально-економічної системи: боротьба й суперництво, відмінність/схожість,

обмеженість, суб'єктність, – під впливом чинників внутрішнього (наприклад, вартість навчання, інноваційна діяльність, інформаційно-комунікаційне забезпечення навчального процесу, фінансове забезпечення, працевлаштування тощо) і зовнішнього (наприклад, рівень доходів населення, кон'юнктура ринку праці, податкова політика держави, конкуренція з боку іноземних ЗВМО, нормативно-правова база тощо) середовища. Зауважимо, що, відповідно до Концепції реформування вищої медичної освіти, в системі партнерства передбачено впровадження заходів за пріоритетними напрямками та способами вирішення стратегічних завдань у медичній освіті для підвищення конкурентоспроможності ЗВМО, що також має відповідати принципам тристороннього партнерства (табл. 3.1). Кожний з принципів має реалізовуватися на кожному з напрямків відповідно до стратегічної мети.

Таблиця 3.1

**Принципи тристороннього партнерства для досягнення
конкурентоспроможності ЗВМО**

Принципи	Зміст
Конструктивність	Формування системи конструктивного діалогу між сторонами (ЗВМО, державою та приватним сектором) щодо нормативно-правового забезпечення функціонування ЗВМО в межах медичної реформи й реформи вищої освіти та реалізації проектів, пов'язаних з упровадженням наукових досліджень
Субсидіарність	Організаційний і правовий принцип, згідно з яким механізм управління ЗВМО та системою надання освітніх послуг має будуватися «знизу вгору»
Взаємна довіра	Забезпечення прозорих відносин щодо фінансування й управління
Мобілізація ресурсів	Використання ресурсів медичними закладами вищої освіти самостійно й відповідно до якісного результату підготовки медичних фахівців та результатів наукових досліджень за інвестиційними проектами
Селекція	Формування зацікавлених і вмотивованих сторін у реформуванні медичної освіти й випускників
Інтернаціоналізація	Взаємодія на міжнародному та європейському рівні відповідно до стандартів підготовки медичних фахівців та якості освіти
Комунікація	Відкритість між сторонами партнерських відносин та постійний діалог щодо змін попиту й пропозиції на ринку праці та медичної науки
Автономність	Здатність ЗВМО самостійно приймати рішення щодо основної діяльності з надання освітніх послуг і виконання інвестиційних проектів

Примітка: сформульовано автором.

Реалізація моделі реформування вищої медичної освіти на засадах тристороннього партнерства здійснюється з пріоритетними напрямками партнерства: 1) розробка й прийняття нормативно-правових актів; 2) контроль за виконанням зобов'язань кожною стороною; 3) синергетичний ефект взаємодії сторін партнерства; 4) гармонізація інтересів сторін партнерства; 5) мобілізація ресурсів на реалізацію спільних проектів; 6) підвищення відповідальності сторін за зобов'язання.

Відповідно до визначених пріоритетних напрямів суб'єкти партнерських відносин (університети, держава й бізнес) реалізують функції щодо якості наданих освітніх послуг ЗВМО та якості кваліфікації медичних фахівців відповідно до принципів досягнення конкурентоспроможності системи партнерства «ЗВМО-держава-бізнес»: готовності до змін, створення вартості, безперервного оновлення й тривалості [30].

Процес усередині платформи елементів (сторін партнерства) «потрійної спіралі» функціонує на основі вирішення двох завдань у вищій медичній освіті.

По-перше, декларація обов'язків сторін партнерських відносин, спрямованих на досягнення якості ЗВМО на засадах відповідальності, оскільки вплив держави на процеси регулювання науково-освітньої має зменшуватись.

По-друге, відносини трипартизму повинні переходити в площину ефективної співпраці (від результату), оскільки на цій основі виникає синергетичний ефект їх взаємодії.

Ефективне функціонування ЗВМО у моделі партнерських відносин реалізується через стратегічне управління науково-освітнім процесом усередині елементу платформи та через інструменти взаємодії з державою й бізнесом. Завданням стратегічного управління у ЗВМО є оцінювання довготривалої перспективи та створення можливості своєчасної реакції закладу на зміни в зовнішньому й внутрішньому середовищі. В умовах конкуренції закладами вищої медичної освіти доцільно застосовувати методи стратегічного управління для ухвалення стратегічних рішень, зокрема:

- методи стратегічного планування;

- метод вибору конкурентних стратегічних позицій;
- управління методом ранжування стратегічних завдань;
- управління за слабкими сигналами.

Стратегічне планування щодо підвищення конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти має забезпечуватися *політикою* на рівні держави та закладу в галузі підвищення *якості* закладів вищої медичної освіти. Основою такої політики має бути постійне поліпшення якості освітнього та наукового процесів з урахуванням світових тенденцій на основі ефективного зворотного зв'язку зі споживачами, постачальниками, іншими зацікавленими сторонами [24]. Як основні принципи політики можна визначити такі:

1) підготовка конкурентоспроможних фахівців на основі компетентнісного підходу;

2) забезпечення формування системи менеджменту якості ЗВМО з надання освітніх послуг та підтримка високої якості освітніх, наукових, виробничих і технологічних процесів університету та якості підготовки фахівців;

3) інтеграція в міжнародний освітній простір, здійснення спільних освітніх, наукових, лікувальних та інноваційних проектів і програм;

4) інтернаціоналізація університетів із підприємницькими структурами й державою щодо результатів науково-дослідної та освітньої діяльності;

5) упровадження освітніх програм європейського та міжнародного рівня шляхом удосконалення наявних технологій навчання й реалізації додаткових освітніх програм;

6) безперервне вдосконалення кваліфікації та практичної підготовки професорсько-викладацького складу, що випереджає впровадження передових освітніх та інформаційних технологій, розширення мережі клінічних і освітніх баз та технологічне вдосконалення наявних лікувально-педагогічних комплексів;

7) запровадження інноваційно орієнтованого навчального та практичного процесів підготовки медичних фахівців, створення виробничої бази для реалізації інноваційних проектів;

8) посилення провідної ролі самоуправління університету та регламентація відповідальності всіх співробітників у забезпеченні якості навчання й освіти.

Політика щодо якості в закладах вищої медичної освіти має реалізовуватись на основі ефективного функціонування системи управління якістю. Система управління якістю є невід'ємною частиною загальної культури й системи управління ЗВМО, має поширюватись на всі рівні та процеси. Висока конкурентоспроможність випускників у галузі медицини й наукових розробок є головним критерієм ефективності політики в напрямі підвищення якості практичної підготовки медичних кадрів. Безперечним є той факт, що цілі в напрямі забезпечення якості практичної підготовки медичних кадрів закладів вищої освіти потрібно розробляти з подальшим запровадженням сучасної системи менеджменту якості і як засіб досягнення стратегічних цілей закладу (рис. 3.5) [7].

Серед інструментів взаємодії в системі партнерства між сторонами – інвестиційні проекти, стратегії економічного розвитку, технопарки, технополіси, інкубатори та інші форми науково-дослідної й виробничої діяльності, інтегровані системи оцінювання якості освіти та результатів досліджень відповідно до вимог бізнесу, національні й регіональні інтегровані до міжнародної системи гранти «освіта – наука – бізнес – держава» тощо. Головними продуктами взаємодії є освітня послуга, кваліфікація випускника, наукові розробки, інформація й знання. До ресурсів взаємодії належать фінансові, організаційні й академічні. Зауважимо, що взаємодія на рівні держави й бізнесу має ґрунтуватися на принципі соціальної відповідальності, тобто на основі виховання гуманного медичного фахівця, чия діяльність спрямована на збереження людського здоров'я й життя.

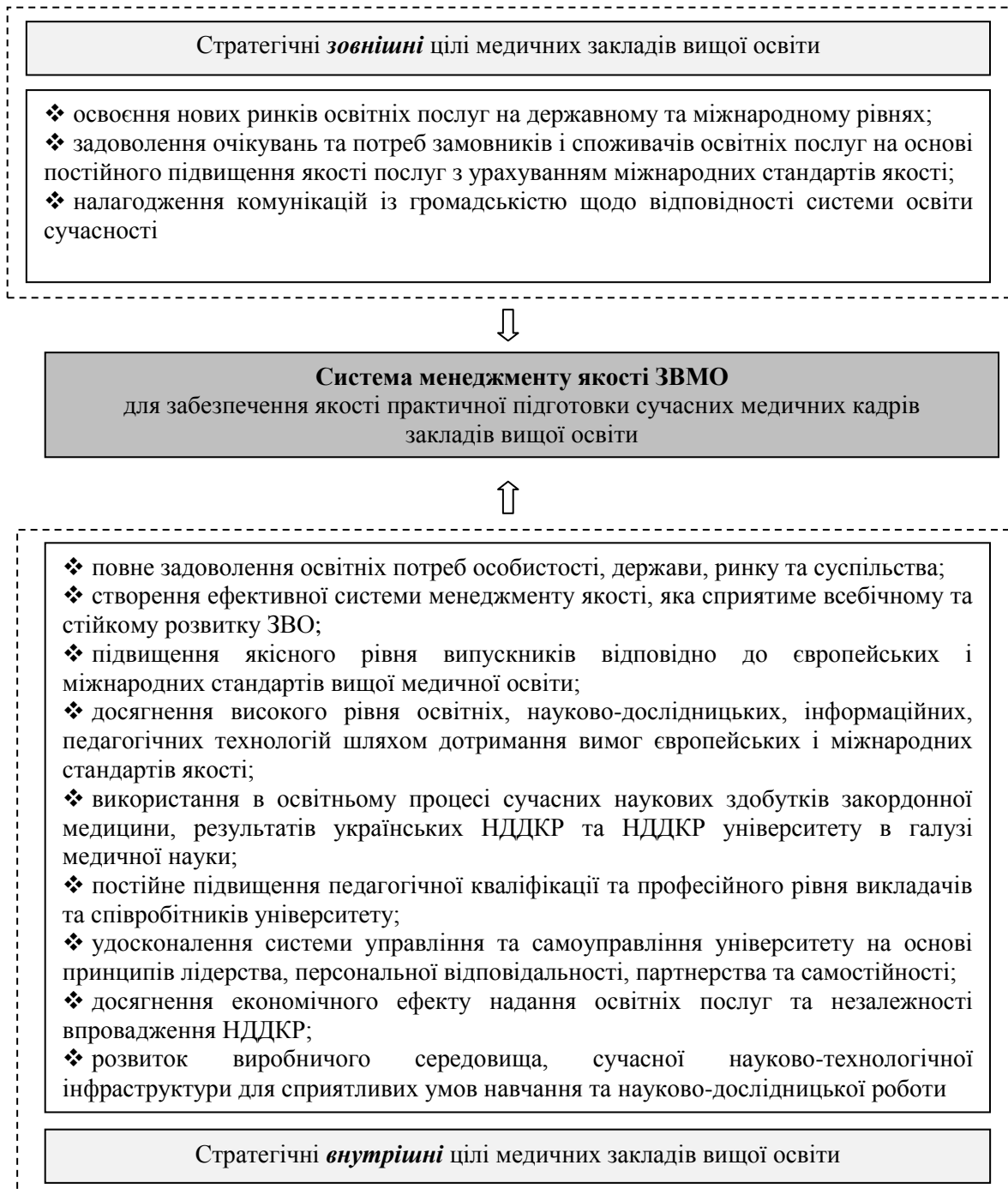

Рис. 3.5. Стратегічні цілі для забезпечення якісної підготовки фахівців у ЗВМО в умовах конкуренції *(побудовано і доповнено автором)*

Партнерські відносини у формі взаємодії навчальних закладів на ринку освітніх послуг та наукових досліджень, підприємницьких структур як замовників послуг, майбутніх роботодавців і держави як гаранта безпеки життя та здоров'я населення стимулюють конкурентну боротьбу за «якісного» медичного фахівця й науковця та допомагають досягти й підтримати

високу конкурентоспроможність ЗВМО. Розвиток партнерських відносин у системі вищої медичної освіти зумовлює досягнення кумулятивного ефекту здобуття якісної освіти та професійної підготовки в закладі, а також на ринку надання медичних послуг. Це дає можливість якісно надавати освітні та супутні послуги, які є галузевими компонентами інших сфер економіки України та науково-технологічного прогресу, інтенсифікації інноваційних процесів, інтернаціоналізації капіталу в галузі освіти, формування зовнішніх ринків освітніх послуг тощо.

В основу запропонованої концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах партнерства покладено реалізацію стратегії сучасної вищої медичної освіти на принципах самовідтворюваності та незалежності. Стратегія базується на парадигмі надання якісних медичних послуг. В основу реалізації концепції покладено реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес». Модель передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Відносини між сторонами партнерства мають будуватися на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямі підвищення стандартів якості медичної освіти, рівня та якості життя людей через ефективну систему надання якісних медичних послуг. Основними принципами тристороннього партнерства для формування конкурентоспроможності ЗВМО визначено конструктивність, субсидіарність, взаємну довіру, мобілізацію ресурсів, селекцію, інтернаціоналізацію, комунікацію й автономність. З метою досягнення конкурентоспроможності закладам вищої медичної освіти потрібно застосовувати методи стратегічного управління для ухвалення стратегічних рішень, а саме: стратегічного планування; вибору конкурентних стратегічних позицій; ранжування стратегічних завдань; управління за слабкими сигналами.

3.2. Науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг в Україні

Реформування системи медичної освіти є одним із завдань медичної реформи. Основними проблемами галузі, що визначені в Стратегії розвитку медичної освіти в Україні [51], є неконтрольований набір студентів-контрактників без урахування потреб галузі, неефективний розподіл фінансування, незадовільна матеріально-технічна база підготовки майбутніх лікарів, брак коштів на підготовку студентів, відсутність балансу між теоретичною та практичною підготовкою. Врегулювання більшості із зазначених проблем належить до завдань регуляторної діяльності органів державної влади.

Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні є предметом наукових пошуків таких авторів, як О. Юлдашев [57], А. Кудінова, С. Кочук [20] та ін. Визначенню шляхів реформування системи вищої медичної освіти в Україні в наукових публікаціях приділяють увагу О. Лінчевський, В. Черненко, Ю. П'ятницький, І. Булах [24], Г. Барміна [8], Н. Белей [10], І. Беззуб [9]. Однак, з огляду на провідну роль держави в регулюванні розвитку галузі охорони здоров'я, підвищеної уваги потребують пошуки напрямів удосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг.

Державна регуляторна політика є важливою складовою державної політики. Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», це «напрямок державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських та адміністративних відносин між регуляторними або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для

розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, встановлені Конституцією та законами України» [42].

Мета правового забезпечення державної регуляторної політики полягає в створенні правопорядку у сфері господарювання, який передбачає оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів [57]. Засобами здійснення регуляторної політики є державне замовлення, державне завдання; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів і лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [14, ст. 12].

Державна регуляторна політика спрямована на:

- забезпечення дотримання органами виконавчої влади вимог законодавства про державну регуляторну політику на етапах підготовки та прийняття регуляторних актів;
- усунення виявлених порушень;
- відстеження результативності дії прийнятих регуляторних актів;
- усунення неефективного регулювання господарської діяльності через експертизу спірних регуляторних актів на відповідність принципам регуляторної політики та перегляд регуляторних актів, за результатами якого приймають рішення про необхідність скасування або внесення змін до відповідних регуляторних актів [20].

Державна регуляторна політика в галузі охорони здоров'я здійснюється Міністерством охорони здоров'я України (МОЗ). Відповідно до покладених на нього завдань у сфері охорони здоров'я МОЗ «здійснює розподіл та працевлаштування випускників закладів вищої освіти в межах державного замовлення та аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти» [38, п. 5]. Структура вищої медичної освіти в Україні створена відповідно до рекомендацій міжнародних організацій (ЄС, ЮНЕСКО, ООН) та регулюється

Законом «Про вищу освіту» [40], Положенням «Про спеціалізацію (інтернатуру)» [46] і Положенням «Про клінічну ординатуру» [45].

У підпорядкуванні МОЗ України як головного державного замовника на підготовку медичних і фармацевтичних кадрів перебувають 17 державних закладів вищої освіти IV рівня акредитації, а саме: 12 медичних університетів та академій; фармацевтичний університет; стоматологічна академія; 3 академії післядипломної освіти. Також підготовку медичних кадрів здійснюють 4 заклади вищої освіти недержавної форми власності.

Структурним підрозділом МОЗ, який реалізує державну політику щодо професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників закладів охорони здоров'я, педагогічних та науково-педагогічних кадрів закладів вищої медичної освіти й закладів післядипломної освіти, є Директорат науки, інновацій, освіти та кадрів, основними завданнями якого є:

- розроблення та опрацювання проектів нормативно-правових актів;
- здійснення контролю за діяльністю у сфері медичної освіти і науки;
- здійснення аналітичної й організаційної роботи з питань медичної освіти, наукової та інноваційної діяльності;
- формування й розміщення обсягів державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів.

Завдання та функції Директорату науки, інновацій, освіти та кадрів МОЗ наведено в табл. 3.2.

Отже, регуляторна діяльність Директорату науки, інновацій, освіти та кадрів МОЗ полягає в розробленні нормативно-правових актів з питань вищої медичної та фармацевтичної освіти. Погодження, експертиза проектів регуляторних актів та аналіз звітів про відстеження їхньої результативності здійснює Державна регуляторна служба (ДРС) України.

Таблиця 3.2

**Завдання та функції Директорату науки, інновацій, освіти та кадрів
МОЗ України**

Завдання	Функції
Організація, координація, контроль, методичне керівництво	Формування державної політики в галузі вищої медичної й фармацевтичної освіти та напрямів її розвитку
	Дотримання законодавства та виконання положень нормативно-правових актів у закладах вищої освіти
	Планування та розміщення обсягів державного замовлення на підготовку й підвищення кваліфікації фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів
	Формування вимог до професійної підготовки
	Удосконалення законодавства з питань, що належать до компетенції відділу
	Розроблення нормативно-правових актів з питань вищої медичної та фармацевтичної освіти
	Упровадження нових технологій організації навчального процесу
Прогнозування та планування розвитку вищої медичної й фармацевтичної освіти	Аналіз і моніторинг стану вищої медичної й фармацевтичної освіти
	Розроблення пропозицій щодо оптимізації мережі закладів вищої освіти, науково-дослідних установ, підпорядкованих МОЗ України
	Погодження обсягів підготовки (підвищення кваліфікації) фахівців у медичних та фармацевтичних закладах вищої освіти комунальної форми власності в розрізі спеціальностей та напрямів з урахуванням потреби кадрового забезпечення областей
	Розміщення державного замовлення на підготовку фахівців
	Формування планів наукових досліджень у закладах вищої освіти
	Проведення атестації закладів вищої освіти
	Проведення аналізу кадрового забезпечення закладів вищої освіти
	Організація комплексних перевірок освітньої та науково-організаційної роботи закладів вищої освіти
	Планування й організація прийому та підготовки кваліфікованих медичних, науково-педагогічних і наукових кадрів через інternатуру, клінічну ординатуру, резидентуру, аспірантуру, докторантуру
	Планування та проведення з'їздів, конгресів, симпозіумів, науково-практичних конференцій і семінарів
Підготовка та реалізація пропозицій з питань міжнародного наукового співробітництва	
Організація та контроль за навчально-методичним і виховним процесами	Розроблення вимог до змісту, рівня й обсягу стандартів освітньої діяльності, вимог до контролю рівня підготовки фахівців
	Подання пропозицій до МОН України щодо умов прийому до підпорядкованих закладів вищої освіти
	Контроль за діяльністю Центральних методичних кабінетів з вищої медичної освіти та підготовки молодших спеціалістів МОЗ України з навчально-методичного забезпечення навчального процесу
	Здійснення моніторингу результатів ліцензійних інтегрованих іспитів у закладах вищої освіти
	Контроль за організацією прийому іноземних громадян до закладів вищої освіти
	Контроль за підготовкою фахівців на додипломному й післядипломному етапах

Примітка: складено автором з використанням [37].

Результати моніторингу ДРС виконання центральними органами виконавчої влади вимог законодавства України про регуляторну політику в частині здійснення заходів з відстеження результативності регуляторних актів свідчать про безсистемність і непослідовність діяльності регуляторних органів. Так, за підсумками 2017 р. на рівні центральних органів виконавчої влади:

- загальні обсяги проведення заходів з відстеження результативності регуляторних актів скоротились на 30% порівняно з 2016 р.;
- питома вага регуляторних актів, які залишились поза межами базового відстеження, зросла на 17%;
- за результатами проведених відстежень лише 13 регуляторних актів за висновком розробників потребували скасування або внесення змін.

Проведений ДРС моніторинг офіційних веб-сайтів регуляторних органів центрального рівня показав, що:

- лише третиною (14 з 44) регуляторних органів центрального рівня визначено структурні підрозділи, на які покладено повноваження щодо реалізації державної регуляторної політики і МОЗ входить до їх числа;
- план-графіки з відстеження результативності дії регуляторних актів на 2018 р. затверджено 18 регуляторними органами центрального рівня, серед яких названо МОЗ України;
- роботу щодо систематизації власних регуляторних актів провадять лише 8 регуляторних органів центрального рівня, серед яких МОЗ не зазначено [48].

Починаючи з січня 2014 р., Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України проводить моніторинг законодавчих та нормативно-правових актів у сфері регуляторної політики із щомісячним оприлюдненням результатів. Оцінювання якості роботи регуляторних органів у сфері проведення аналізу регуляторного впливу (АРВ) проектів нормативно-правових актів здійснюється відповідно до затвердженої методики [43] за критерієм наявності якісної та кількісної складової в аналізі регуляторного впливу проектів.

Для оцінювання кількісної складової визначають: усі прийнятні альтернативні способи досягнення зазначених цілей; очікувані результати прийняття регуляторного акту з розрахунком витрат на його виконання для органів виконавчої влади; показники результативності акту. Для оцінювання якісної складової визначають: проблему, яку передбачено розв'язати шляхом державного регулювання; цілі державного регулювання; механізм, запропонований застосувати для розв'язання проблеми; можливості досягнення визначених цілей у разі прийняття регуляторного акту; обґрунтованість запропонованого строку дії акту; заходи, за допомогою яких буде здійснюватися відстеження результативності акту. Для ранжування державних органів за повнотою розробки АРВ проектів нормативно-правових актів використовують інтегральний показник, який враховує кількісні та якісні коефіцієнти [25].

Результати проведення оцінювання АРВ проектів нормативно-правових актів за грудень 2017 р. показали, що МОЗ посідає в рейтингу 17-те місце з 20. При цьому із 6 підготовлених актів для 3 аналіз регуляторного впливу не було здійснено. У матриці розподілу державних органів за коефіцієнтами повноти кількісної та якісної оцінок і кількості розроблених проектів регуляторних актів результати регуляторної діяльності МОЗ оцінено незадовільно – четвертий квадрат матриці, в якому коефіцієнти повноти якісної та кількісної оцінки є найнижчими (рис. 3.6).

Найкращі показники коефіцієнта повноти кількісної оцінки отримали Міністерство освіти і науки України, Міністерство економічного розвитку та торгівлі, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна аудиторська служба, Державна служба України з питань праці. Винятками стали Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство культури України, Міністерство екології та природних ресурсів, Міністерство оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державне космічне агентство, в яких значення коефіцієнта повноти кількісної оцінки (K_k) нижчі за 0,5 та досягають мінімального значення.

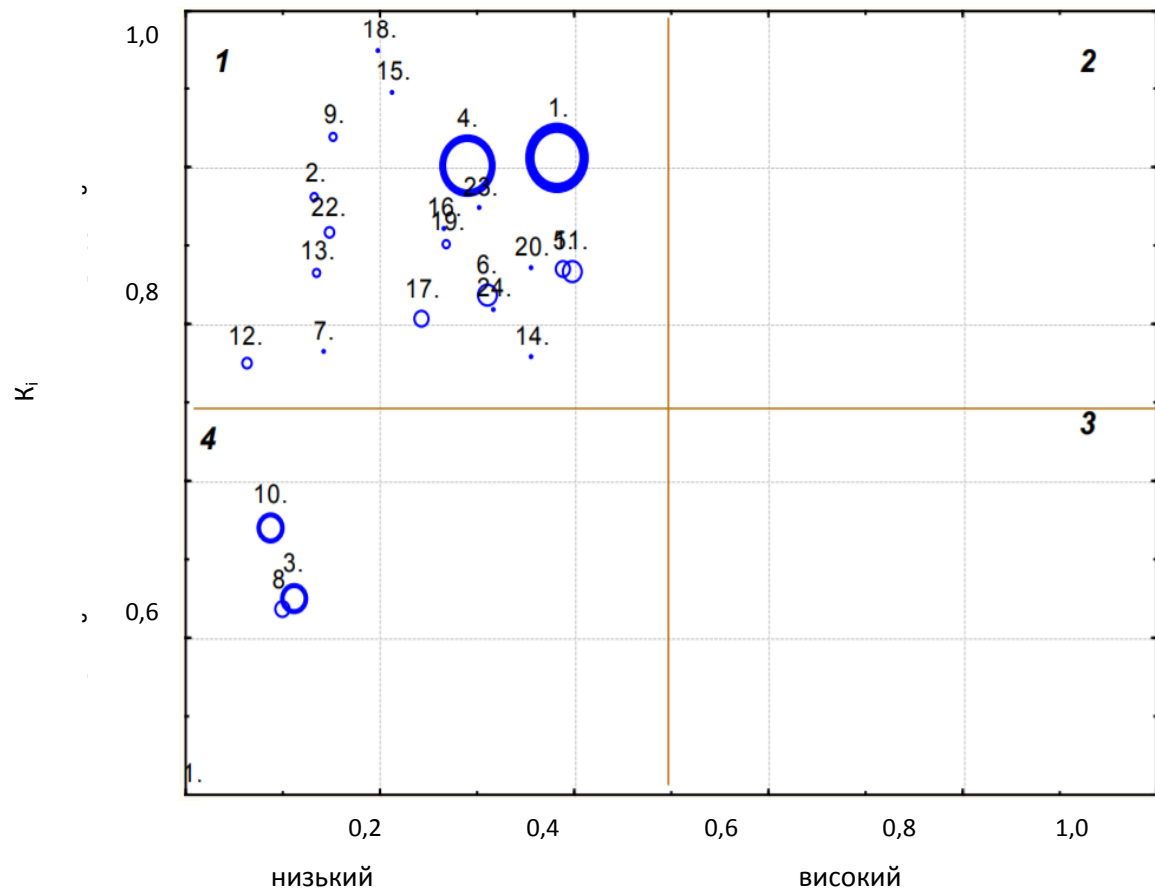

Рис. 3.7. Розподіл державних органів за значеннями інтегрального показника та коефіцієнта описового заміщення кількісних показників розроблених проектів регуляторних актів [25]

Примітка:

K_i – інтегральний показник; K_o – коефіцієнт описового заміщення кількісних показників;
10 – Міністерство охорони здоров'я України.

У затверджених планах регуляторної діяльності Міністерства охорони здоров'я на 2018 і 2019 рр. підготовка проектів регуляторних актів у галузі надання освітніх послуг не значиться [35; 44], а на офіційному сайті в розділі «Регуляторна політика. Документи за категоріями» сфера надання освітніх послуг як об'єкт регулювання взагалі відсутня [15].

Однак 28.03.2018 на засіданні Уряду було прийнято три документи, що ініціювали процес реформування медичної освіти, а саме: Постанову «Про затвердження Порядку здійснення єдиного державного кваліфікаційного іспиту

для здобувачів освітнього ступеня магістра за спеціальностями галузі знань “Охорона здоров’я”), Постанову «Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров’я» та Постанову «Деякі питання проведення міжнародного моніторингового дослідження якості вищої медичної освіти у 2018 році», перший з яких є регуляторним актом.

В аналізі регуляторного впливу зазначеного нормативно-правового акту як цілі державного регулювання визначено: «запровадження єдиного механізму формування вартості єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) на одного студента окремо для кожної спеціальності, етапу ЄДКІ, форми та мови навчання, основного і повторного складання, а також залежно від тривалості, умов проведення та реєстрації, кількості осіб певної категорії, які одночасно складають іспит» [4]. Отже, регуляторна діяльність у галузі медичної освіти Міністерством охорони здоров’я України здійснюється, але при цьому її напрями та результати недостатньо висвітлено на офіційному сайті та в планових документах.

Вищезазначене підтверджує обґрунтованість рекомендації ДРС України, розроблених на основі проведеного моніторингу щодо необхідності реалізації регуляторними органами таких заходів:

- визначення структурного підрозділу або окремих посадових осіб, відповідальних за реалізацію державної регуляторної політики;
- оприлюднення на офіційному веб-сайті органу інформації про структурні підрозділи або посадових осіб, відповідальних за реалізацію державної регуляторної політики, та їх контактних даних;
- формування щорічних план-графіків з відстеження результативності дії регуляторних актів з подальшою їх поквартальною актуалізацією;
- проведення систематизації регуляторних актів, розроблених та/або прийнятих відповідним регуляторним органом шляхом створення Переліку (бази даних) регуляторних актів із розміщенням його на офіційному веб-сайті в

спеціалізованому розділі щодо здійснення органом заходів з відстеження результативності регуляторних актів;

– дотримання вимог законодавства про державну регуляторну політику щодо обов’язкового та своєчасного оприлюднення звітів про відстеження [48].

На думку вітчизняних науковців [8; 9; 10; 21], регуляторного впливу потребують такі проблеми медичної освіти:

– надмірний обсяг підготовки медичних фахівців, спеціалізація яких не відповідає потребам ринку праці;

– відсутність прозорої системи розподілу здобувачів вищої освіти за медичними спеціальностями та працевлаштування після закінчення навчання;

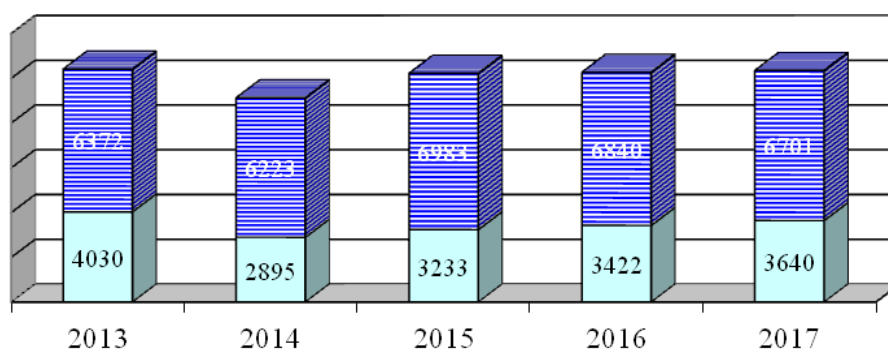
– недостатні обсяги витрат на підготовку одного фахівця;

– невідповідність матеріального оснащення лікувальних закладів, на базі яких розташовано університетські кафедри, сучасним вимогам;

– погіршення якості освітніх послуг та конкурентоспроможності української системи вищої медичної освіти;

– невпорядкованість процесу підготовки вищих керівних кадрів у системі охорони здоров’я.

Чисельність випускників медичних ЗВО Україні протягом 2013–2017 рр. становила понад 10 тисяч осіб щорічно (рис. 3.8).

□ Випуск за держзамовленням   ■ Випуск за рахунок фізичних та юридичних осіб

Рис. 3.8. Обсяги випуску спеціалістів закладами вищої медичної (фармацевтичної) освіти III–IV рівнів акредитації [54]

При цьому випускники рідко працюють за фахом з огляду на те, що професія лікаря є відносно низькооплачуваною. Однак кількість практикуючих лікарів визначається місткістю ринку (наявними робочими місцями), а не кількістю випускників. І, незважаючи на значні обсяги підготовки фахівців, на ринку праці наразі не вистачає 10–12 тисяч сімейних лікарів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Мережа й кадри закладів охорони здоров'я в Україні

Показники	За роками				
	2013	2014	2015	2016	2017
Всього лікарняних закладів, од.	2156	1793	1775	1743	1714
зокрема:					
система МОЗ	1819	1504	1539	1506	1475
інші міністерства та відомства	240	208	152	147	135
приватної власності	97	81	84	90	104
Всього лікарів, осіб	217287	185945	186234	186776	186178
забезпеченість на 10 тис. населення	48,0	43,5	43,7	44,0	44,1
зокрема:					
система МОЗ	187737	159969	161621	160912	159600
забезпеченість на 10 тис. населення	41,5	37,4	38,0	37,9	37,8
Укомплектованість штатних лікарських посад фізичними особами – всього, %	81,8	82,1	82,1	82,2	81,7
Укомплектованість лікарських посад у поліклініках (система МОЗ України), %, з них:	...	...	74,2	73,7	73,1
терапевти	...	...	74,3	74,0	74,2
педіатри	...	...	75,4	74,8	74,8
сімейні лікарі	...	...	73,8	73,2	72,1

Примітка: складено автором з використанням [54].

Отже, існує певний дисбаланс в обсягах підготовки фахівців та потреб ринку праці у фахівцях певної спеціалізації.

Прогнозування потреб у медичних працівниках на ринку праці здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі, при цьому прогнози базуються на аналізі поточних потреб, статистичну інформацію про які надає Мінсоцполітики (Державна служба зайнятості). Визначення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців та обсягів ліцензування окремих спеціальностей належить до повноважень Міністерства охорони здоров'я й Міністерства освіти і науки. Низька якість прогнозів та незбалансованість

ринку освітніх послуг і ринку праці, на наш погляд, здебільшого зумовлені саме розподілом між різними виконавцями певних робіт, що становлять єдиний процес прогнозування розвитку ринку праці. Ще однією проблемою, що знижує якість прогнозів, є неспроможність медичних закладів оцінювати свій стан та перспективи розвитку на 5–10 років, що спричиняє низьку якість статистичних даних про потенційну потребу в певних фахівцях.

Вирішення вищезазначеної проблеми можливо шляхом реалізації таких заходів:

- додати до повноважень МОЗ України (Директорату науки, інновацій, освіти та кадрів) завдання щодо прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках у професійному та кваліфікаційному розрізі;
- розробити й затвердити в установленому порядку методичку прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках;
- розробити методичку та відповідні звітні форми статистичної звітності медичних закладів щодо довгострокового розвитку та потреб у кадровому забезпеченні;
- розробити й упровадити механізм приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти до прогнозованих потреб ринку праці.

Розподіл випускників ЗВО за медичними спеціальностями також повинен здійснюватися відповідно до потреб ринку праці. Одним з напрямів Стратегії розвитку медичної освіти в Україні [51] є запровадження справедливого розподілу на інтернатуру й унормування її змісту, що передбачає дослідження та вибір моделі проходження інтернатури, зменшення кількості лікарських спеціальностей в інтернатурі, визначення вимог до баз проходження інтернатури, створення національного рейтингу студентів за об'єктивними незалежними критеріями оцінювання тощо. Отже, передбачається, що пріоритет у виборі місця матимуть студенти, які найкраще складуть іспити на шостому курсі. Однак якість екзаменаційних завдань кваліфікаційного іспиту «Крок» отримала чимало нарікань.

Як було зазначено вище, наприкінці березня Кабінет Міністрів України затвердив як нову систему атестації знань майбутніх лікарів проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ), який включає український кваліфікаційний іспит «Крок», перевірку знань професійної англійської мови, міжнародний іспит з основ медицини IFOM, а також ОСКІ – практичний екзамен з клінічних навичок. При цьому регуляторного регулювання потребує діяльність з розробки стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевірятися.

Регуляторного впливу також потребує діяльність щодо визначення оптимального обсягу витрат на підготовку одного студента. На думку фахівців, надмірний обсяг підготовки навчальними закладами медичних працівників зумовлює низький рівень витрат на підготовку одного студента. Одним з напрямів підвищення загальної суми витрат на навчання є обґрунтоване потребами ринку праці скорочення обсягів випуску фахівців, іншим – скорочення витрат бюджетних коштів. Значний обсяг державного фінансування втрачається щорічно через порушення випускниками угоди про працевлаштування, а також при відрахуванні та переведенні студентів з бюджетної форми навчання на контрактну. Отже, потрібно розробити та затвердити Порядок визначення й відшкодування вартості навчання в кожному окремому випадку.

Незадовільне матеріальне оснащення лікувальних закладів, на базі яких розташовано університетські кафедри, впливає на погіршення якості освітніх послуг та конкурентоспроможності української системи вищої медичної освіти. У 2015 р. МОЗ затверджено Типове положення про університетську клініку [47]. Сьогодні в Україні вже функціонує 10 університетських клінік (на 1645 ліжок-місць); 2 університетські лікарні (на 1145 ліжок-місць); 11 медичних центрів [19]. Однак, цей процес відбувається надто повільно та стикається з багатьма організаційними, майновими й фінансовими проблемами. Регуляторний вплив держави в цьому разі повинен передбачати створення оптимального механізму забезпечення співпраці медичних ЗВО і комунальних медичних закладів.

Ще однією причиною погіршення якості освітніх послуг, на наш погляд, є низька вмотивованість викладачів ЗВО до продуктивної праці, що зумовлено незадовільним рівнем заробітної плати, який не в змозі забезпечити навіть достатнього рівня задоволення побутових потреб, не кажучи про потреби вдосконалення педагогічної майстерності та професійних навичок. З огляду на те, що Стратегія розвитку медичної освіти в Україні [51] передбачає підвищення вимог щодо знання англійської мови та обов'язкову наявність публікацій у журналах, що входять до Scopus та/або Web of Science, проблеми фінансування цих заходів потребують державного регулювання, яке повинно чітко визначити джерела фінансування кожного виду підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу медичних ЗВО.

З 01.01.2019, відповідно до змін у «Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 “Охорона здоров'я”», функції управління закладами охорони здоров'я поділено на суто адміністративні та технологічні між генеральним і медичним директором відповідно. Серед кваліфікаційних вимог, що висуваються до кандидатів на заміщення керівних посад генерального директора та заступника генерального директора зазначено наявність вищої освіти «за ступенем магістра спеціальності галузі знань “Управління та адміністрування” або “Публічне управління та адміністрування” або “Право” або за спеціальністю “Економіка” галузі знань “Соціальні та поведінкові науки”» [17].

Вважаємо таке нововведення доцільним і своєчасним. Однак, крім генерального директора та його заступника, виконання управлінських функцій належить до завдань і обов'язків завідувача структурним підрозділом закладу охорони здоров'я та головної медичної сестри. Серед кваліфікаційних вимог до кандидатів на заміщення цих посад у Довіднику не зазначено наявність управлінської освіти, що є, на наш погляд, суттєвою прогалиною в системі підготовки професійних управлінців галузі. Усунення цього недоліку потребує запровадження ступеневої управлінської освіти для медичних працівників. Оптимальною формою здобуття управлінської спеціальності для зазначених

категорій медичних працівників може бути дистанційне навчання за освітнім рівнем «бакалавр» спеціальностей галузі знань «Управління та адміністрування». Для цього потрібно розробити й прийняти спільний наказ із МОН щодо запровадження спеціалізацій із зазначених спеціальностей.

Отже, напрямками вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі охорони здоров'я повинні бути:

- введення до повноважень МОЗ України завдань щодо прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках у професійному та кваліфікаційному розрізі;
- розроблення й затвердження в установленому порядку методики прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках;
- розроблення методики та відповідних звітних форм статистичної звітності медичних закладів щодо довгострокового розвитку й потреб у кадровому забезпеченні;
- розроблення й запровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти до прогнозованих потреб ринку праці;
- розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту;
- розроблення та затвердження Порядку визначення й відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також при відрахуванні та переведенні студентів з бюджетної форми навчання на контрактну;
- розроблення оптимального механізму вирішення організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні співпраці медичних ЗВО і комунальних медичних закладів при створенні університетських клінік;
- чітке визначення джерел фінансування кожного виду підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу медичних ЗВО;

– запровадження ступеневої управлінської освіти для медичних працівників (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Цілі та напрями вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у медичній галузі (складено автором)

Реалізація зазначених напрямів удосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі охорони здоров'я надасть змогу: забезпечити збалансування обсягів підготовки медичних фахівців з потребами ринку праці, прозорість системи розподілу здобувачів вищої освіти за

медичними спеціальностями шляхом створення рейтингу успішності студентів за результатами ЄДКІ, підвищити обсяг витрат на підготовку одного фахівця, прискорити процес створення сучасних університетських клінік, підвищити якість освітніх послуг та впорядкувати систему підготовки управлінських кадрів.

У результаті проведеного дослідження визначено, що:

1. Державна регуляторна політика спрямована на вдосконалення правового регулювання господарських і адміністративних відносин між регуляторними органами державної влади й суб'єктами господарювання та передбачає дотримання органами виконавчої влади вимог законодавства на етапах підготовки й прийняття регуляторних актів, а також усунення неефективного регулювання господарської діяльності.

2. Структурним підрозділом МОЗ, який реалізує державну політику щодо професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників, є Директорат науки, інновацій, освіти та кадрів, регуляторна діяльність якого полягає в розробленні нормативно-правових актів з питань вищої медичної й фармацевтичної освіти.

3. Напрями та результати регуляторної діяльності в галузі медичної освіти недостатньо висвітлено на офіційному сайті та в планових документах Міністерства охорони здоров'я України.

4. Регуляторного впливу потребують такі проблеми медичної освіти: надмірний обсяг підготовки медичних фахівців, спеціалізація яких не відповідає потребам ринку праці; відсутність прозорої системи розподілу здобувачів вищої освіти за медичними спеціальностями та працевлаштування після закінчення навчання; недостатні обсяги витрат на підготовку одного фахівця; невідповідність матеріального оснащення лікувальних закладів, на базі яких розташовано університетські кафедри, сучасним вимогам; погіршення якості освітніх послуг та конкурентоспроможності української системи вищої медичної освіти; невпорядкованість процесу підготовки вищих керівних кадрів у системі охорони здоров'я.

5. Напрямами вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі охорони здоров'я повинні бути введення до повноважень МОЗ України завдань щодо прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках у професійному та кваліфікаційному розрізі; розроблення й упровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти у відповідність до прогнозованих потреб ринку праці; розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; розроблення та затвердження Порядку визначення й відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також при відрахуванні та переведенні студентів з бюджетної форми навчання на контрактну; розроблення оптимального механізму вирішення організаційних, майнових та фінансових питань при забезпеченні співпраці медичних ЗВО і комунальних медичних закладів при створенні університетських клінік; чітке визначення джерел фінансування кожного виду підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу медичних ЗВО; запровадження ступеневої управлінської освіти для медичних працівників.

3.3. Державна політика підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг у контексті економічної взаємодії

У 2018 р. Україна посіла 43-тє місце за рівнем інноваційного розвитку серед 126 досліджуваних країн. При цьому найнижчий рейтинг має інституціональне середовище (107-ме місце), а найвищий – знання й технології (27-ме місце) [1]. Отже, наявний потенціал розвитку потребує перегляду та вдосконалення державної політики регулювання інноваційної діяльності

вітчизняних підприємств (установ, організацій). Позитивний вплив вибіркової допомоги в розвитку окремих галузей, підгалузей і проектів як провідний принцип державної політики підтримки інновацій в Україні є обмеженим. Недостатня фінансова та інституційна спроможність держави зумовлює необхідність зосередження наявних ресурсів на підтримці наукових досліджень, зокрема підвищенні їхньої пріоритетності в діяльності закладів вищої освіти.

Проблемам та перспективам інноваційного розвитку вищої медичної освіти, упровадженню інноваційних освітніх технологій у навчальний процес присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, таких як: С. Натрошвілі, Н. Онул, Х. Подковко, В. Шухтін, І. Шухтіна, Т. Яровенко та ін. Однак чинні умови реформування й розвитку вищої медичної освіти потребують розгляду напрямів державної підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг та визначення першочергових завдань такої підтримки.

Заклади вищої освіти, як елемент інфраструктури національної інноваційної системи, пов'язують науку, освіту й бізнес та справляють вагомий вплив на стан конкурентоспроможності країни на світовому ринку завдяки формуванню кадрового потенціалу вітчизняних підприємств та безпосередньому продукуванню інноваційних розробок.

Освітні інновації – це новостворені або застосовані в нових умовах, а також удосконалені технології, продукція, послуги, організаційно-технічні рішення різного характеру, що є конкурентоспроможними та суттєво підвищують якість і результативність навчально-виховного процесу [58].

Інновація створюється в результаті реалізації інноваційного процесу, який включає етапи її розробки, виготовлення та використання (запровадження). Отже, інноваційні процеси у сфері освіти передбачають пошук інноваційних ідей, розробку інноваційних педагогічних продуктів, їх сприйняття системою освіти, упровадження інновацій у практику, поточне використання, оцінювання ефективності їх використання та подальше розповсюдження.

Найбільш актуальними інноваційними педагогічними технологіями, що можуть бути використані в системі вищої медичної освіти, є: особистісно

орієнтоване, проблемне, диференційоване, розвивальне, дистанційне, гуманістичне навчання, навчання як елемент дослідження, метод case-study, інтерактивні, комп'ютерні, тренінгові та інтегральні педагогічні технології [32]. Використання зазначених технологій надає можливість студенту виявляти самостійність мислення, незалежність, здатність до власного вибору, формувати навички дослідної роботи, генерування ідей, уміння вчитися, потреби в самоосвіті, а також забезпечує гуманізацію та демократизацію освітніх процесів.

Провідну роль у стимулюванні та підтримці інноваційної активності закладів вищої освіти відіграє держава. Вона здійснює економічне, організаційне та нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Види та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності в галузі освіти (складено автором)

Серед економічних чинників державного регулювання, що сприяють створенню й поширенню інновацій у сфері освіти, потрібно зазначити такі: спрямування прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних освітніх програм і проектів; фінансову підтримку переоснащення освітніх установ; стимулювання попиту на освітні інновації; активізацію малого підприємництва в галузі науки й освіти; забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері освітньої галузі; пільгове оподаткування результатів інноваційної діяльності; пільгове кредитування.

Організаційними чинниками державного регулювання інноваційної освітньої діяльності є: сприяння розвитку освітньої інноваційної інфраструктури; сприяння підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації кадрів; інформаційна підтримка інноваційної діяльності в галузі освіти; сприяння інтеграційним процесам, розширенню взаємодії суб'єктів в інноваційній сфері в галузі освіти, розвитку міжнародного співробітництва; формування та реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; сертифікація й стандартизація;

Нормативно-правовими чинниками державного регулювання інноваційної діяльності у сфері освіти виступають: встановлення правових основ відносин суб'єктів інноваційної освітньої діяльності й гарантування охорони прав та інтересів суб'єктів інноваційної освітньої діяльності; правова охорона результатів, отриманих у ході інноваційної освітньої діяльності.

Найбільш дієвим інструментом економічної підтримки інноваційних процесів у галузі освіти є державні інвестиції. Серед напрямів, що потребують інвестування, можна зазначити такі: розвиток інформаційно-комунікаційних технологій навчання, зміцнення навчально-матеріальної бази закладів вищої освіти, активізацію малого підприємництва щодо участі в інвестиційних проектах у галузі науки й освіти; забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері освітньої галузі.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій навчання передбачає забезпечення інформатизації системи вищої освіти з метою задоволення

освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу; запровадження дистанційного навчання; розроблення навчальних програм різних рівнів складності та випуск електронних підручників; створення індустрії сучасних засобів навчання.

Запровадження та розвиток технологій дистанційного навчання створюють оптимальні умови для постійного й безперервного збагачення теоретичного та практичного потенціалу практикуючого лікаря. Традиційна післядипломна медична освіта наразі не спроможна забезпечити ефективного, своєчасного й повного задоволення потреби в актуальній інформації щодо розробки нових діагностичних і лікувальних методик, медичних препаратів, а також є більш витратною з огляду на необхідність проходження навчання з відривом від робочого місця. Під час дистанційного навчання використовують спеціальні телекомунікації та мережеві системи, що створює умови для постійного поповнення знань без зайвих матеріальних витрат безпосередньо на робочому місці.

Зміцнення навчально-матеріальної бази повинно передбачати забезпечення повної комп'ютеризації закладів вищої освіти, запровадження сучасних інформаційних технологій, закупівлю наукового та навчального обладнання; будівництво нових або переобладнання наявних клінік, що використовують як бази практичної підготовки студентів медичних ЗВО.

Основним джерелом видатків на освіту є державні й місцеві бюджети. У зв'язку із соціально-економічною кризою в Україні частка обсягів державного фінансування освіти в структурі зведеного бюджету у 2017 р. порівняно з 2013 р. скоротилися на 4,1 в. п. (табл. 3.4).

Збільшення державних видатків на освіту в абсолютних значеннях пов'язано зі зростанням витрат на оплату праці найманих працівників та збільшенням вартості комунальних послуг. Фінансування наукових досліджень та впровадження інновацій у сфері освіти здійснюється при цьому за залишковим принципом. Недостатнє інвестування державних коштів в основний капітал освітньої галузі також пов'язане з валютно-фінансовою нестабільністю, нестійким характером власності, корупцією та бюрократією [33].

Таблиця 3.4

**Обсяги державного фінансування освіти в структурі зведеного бюджету
України за 2013–2017 рр., млн грн**

Показники	За роками				
	2013	2014	2015	2016	2017
Видатки зведеного бюджету на освіту	105 538,702	100 109,534	114 193,492	129 437,706	177 915,763
у % до загальної суми видатків	20,9	19,1	16,8	15,5	16,8
у % до ВВП	7,2	6,3	5,7	5,4	6,0
Оплата праці найманих працівників	73 939	69 059	74 753	78 640	120 015

Примітка: складено автором з використанням даних [11; 13; 53].

Вирішити проблему недостатнього державного фінансування матеріального переоснащення освітніх установ можна, підвищивши інвестиційну активність вітчизняних підприємств шляхом їх залучення до державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, яке задеклароване в Законі України «Про вищу освіту» [41] як один з нових принципів державної освітньої політики.

Державно-приватне партнерство – це економічний інститут, який на макрорівні є збалансованою системою формалізації й узгодження різних інтересів суб'єктів господарювання в особі держави та бізнесу, а на мікрорівні надає змогу об'єднати ресурси й мінімізувати ризики при реалізації різноманітних проектів, у тому числі в освітній галузі, забезпечуючи при цьому максимально можливий соціально-економічний ефект [26, с. 51].

Серед найбільш поширених механізмів взаємодії держави й бізнесу у сфері освіти слід зазначити:

- звільнення від податкових виплат або їх скорочення за рахунок включення до витрат інвестицій у навчання потенційних працівників;
- розподіл акумульованих податкових платежів серед організацій, які реалізують програми навчання;
- запровадження нових технологій у навчанні, комунікаційні сфері;
- залучення бізнесу до розроблення навчальних програм підготовки фахівців;

- забезпечення доступу до освіти всіх верств населення;
- грантове фінансування освітньо-наукових і соціально-культурних проектів (навчання студентів, дослідження викладачів, розвиток соціальної інфраструктури закладів вищої освіти тощо) [27];
- упровадження сучасного медичного обладнання, препаратів, будівництво нових клінік;
- надання допоміжних послуг – удосконалення електронних систем обліку в медичних установах, обслуговування обладнання тощо.

Успішними прикладами проектів державно-приватного партнерства в галузі освіти та підготовки медичних кадрів можна вважати: співпрацю окремих медичних установ з Національним медичним університетом ім. О. О. Богомольця та НМАПО ім. П. Л. Шупика, між якими укладено угоди щодо проведення на базі клініки навчання керівників лікувальних закладів та їх співробітників з метою поліпшення якості медичних послуг та впровадження принципів сучасного менеджменту й маркетингу в галузі охорони здоров'я [55]; створення клінікою «Оберіг», НМАПО ім. П. Л. Шупика та фірмою «Карл Шторц» міжнародного тренінгового центру «Ендофорс» для фахівців хірургічного профілю; створення в Запоріжжі в межах Програми розвитку державно-приватного партнерства Агентства США з міжнародного розвитку робочої групи для впровадження принципів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я міста на базі старої Міської лікарні № 3; функціонування Медичного центру NOVO у Львові на базі благодійних внесків [34].

Попри існування вдалих проектів державно-приватного партнерства в галузі медичної освіти та надання медичних послуг, їх упровадження пов'язано з певними проблемами, які зумовлені відсутністю або браком інституційних та організаційних передумов. Так, у сфері охорони здоров'я немає законодавчих актів, що чітко регламентували б порядок розробки та реалізації проектів державно-приватного партнерства; річні бюджетні цикли планування державних інвестицій та необхідність їх щорічного затвердження створюють

високі фінансові ризики, що не сприяє підвищенню зацікавленості вітчизняних та іноземних інвесторів до участі в таких проектах; керівники медичних закладів і потенційні партнери недостатньо поінформовані про можливості й умови участі в спільних проектах; нестабільні політичні умови демотивують зовнішніх інвесторів щодо участі в проектах будівництва медичних установ на умовах їх спільного використання; недосконале стимулювання державно-приватного партнерства в Податковому кодексі України не сприяє підвищенню інвестиційної привабливості галузі охорони здоров'я [22].

Вирішення проблеми низької інвестиційної привабливості галузі охорони здоров'я та вищої медичної освіти можливе за умов надання державою пільг і преференцій для суб'єктів економічних відносин, які надають інвестиційні ресурси на реалізацію освітніх проектів.

Однією з ключових проблем сфери науки України є слабка мотивація молоді щодо реалізації свого потенціалу в галузі наукових досліджень. Низька привабливість наукової кар'єри в Україні призводить до масового відтоку кадрів в інші галузі економіки та за кордон. З огляду на таку ситуацію державна політика підтримки інноваційних процесів повинна передбачати реалізацію низки заходів із забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері освітньої галузі. Серед таких заходів повинні бути:

- створення й застосування інструментів розвитку дослідницької кар'єри для наукових та науково-педагогічних працівників;
- розробка й реалізація державної програми щодо забезпечення молодих науковців житлом;
- сприяння розвитку відкритого й сталого ринку праці та найму, що базується на здобутках, кваліфікації та професійних якостях дослідників;
- створення системи оцінювання кар'єрного зростання наукових та науково-педагогічних кадрів з урахуванням цінності всіх форм мобільності;
- розробка й упровадження нових принципів обліку робочого часу науково-педагогічного персоналу ЗВО з урахуванням часу, що витрачають на наукові дослідження [16].

Отже, державна політика економічної підтримки інноваційних процесів у сфері вищої освіти має передбачати:

- збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти;
- стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів;
- підтримку реалізації прогресивних управлінських технологій, зокрема механізмів державно-приватного партнерства;
- реалізацію заходів із забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері освітньої галузі.

Суттєвими перешкодами в створенні й реалізації освітніх інновацій є: недосконала система мотивації інноваційної діяльності викладача, відсутність чіткої інноваційної структури й механізмів оцінювання інноваційної діяльності викладачів та недоліки систем управління інноваційною діяльністю, слабка інтеграція в НДР потенційних партнерів, нецілеспрямованість роботи із залучення грантів, проведення спільних досліджень, відсутність єдиних підходів до розробки й аналізу методичних програм, недосконала система науково-медичної інформації.

Серед найбільш дієвих інструментів організаційного регулювання інноваційної діяльності в галузі освіти потрібно зазначити сприяння підвищенню кваліфікації кадрів; інформаційну підтримку інноваційної діяльності; розвиток освітньої інноваційної інфраструктури; сприяння інтеграційним процесам.

Здатність до продукування педагогічних інновацій, упровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів, зокрема так званих методів «активного навчання», зумовлена високим професіоналізмом професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, їх умінням і бажанням постійно самовдосконалюватися та вчитися протягом

усього життя. Наразі якісного поліпшення потребує діяльність установ післядипломної освіти викладачів закладів вищої освіти та їх структурних підрозділів, що забезпечують перепідготовку й підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. У цьому напрямі держава, як власник навчального закладу, повинна забезпечити створення відповідної матеріальної та науково-методичної бази для ефективної підготовки й підвищення кваліфікації викладачів.

Продукування інноваційних освітніх технологій, як і розробка новітніх технологій діагностики й лікування хвороб, потребує якісного науково-інформаційного забезпечення. Науково-інформаційна діяльність передбачає пошук, систематизацію, збереження, аналітичне опрацювання та розповсюдження наукової медичної інформації (НМІ). Сучасна структура галузевої системи НМІ в Україні має три рівні:

I рівень:

– Український центр наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи (Укрмедпатентінформ) МОЗ України, що здійснює концентрацію фондів науково-методичної документації: методичних рекомендацій, інформаційних листів, матеріалів щорічних досягнень за різними напрямками медицини, бази даних нововведень; видає «Український реферативний журнал» та Інформаційний реєстр нововведень;

– відділ докторантури й аспірантури, наукової інформації та інтелектуальної власності Академії медичних наук (АМН) України, що здійснює формування фондів звітів про наукові дослідження установ, звітів про їх діяльність тощо;

– Національна наукова медична бібліотека МОЗ України, що накопичує фонди науково-технічної, медичної літератури та літератури з інших питань охорони здоров'я;

II рівень: органи наукової медичної інформації науково-дослідних інститутів (НДІ) та закладів вищої медичної освіти (ЗВМО);

III рівень: обласні наукові медичні бібліотеки (ОНМБ), обласні структури медико-статистичної та науково-інформаційної роботи, штатні органи

(відділення, сектори) науково інформаційної роботи практичних медичних закладів (у структурі організаційно-методичних відділів тощо).

Попри це, інформаційне обслуговування наукових установ здійснюють тільки Національна наукова медична бібліотека МОЗ України, наукові бібліотеки НДІ та ЗВМО й деякі обласні наукові медичні бібліотеки. На державному рівні відсутнє типове положення про діяльність служб НМІ, не створено єдиної системи НМІ, відсутня обґрунтована концепція розвитку системи НМІ з визначенням головного координатора та його функцій, інтереси наукових медичних бібліотек та інформаційних служб мають різну спрямованість, підпорядкування установ між МОЗ й АМН не врегульовано, чинне положення про служби НМІ не відповідає сучасним вимогам інформаційного суспільства. У більшості закладів вищої медичної освіти служби НМІ відсутні, у деяких закладах вони представлені одним-двома фахівцями, до посадових обов'язків яких належать й інші функції [6].

Заходами з підвищення ефективності функціонування служб НМІ повинні бути:

- створення ефективної організаційної структури вітчизняної системи НМІ;
- технічне й нормативно-правове забезпечення функціонування ринку медичної інформації;
- розроблення методичного забезпечення аналітичного опрацювання наукової інформації;
- створення й розвиток єдиного національного інформаційно-комунікаційного простору медичної інформації та забезпечення його зв'язку зі світовим інформаційним науковим простором.

Організаційне регулювання інноваційної діяльності в кожній окремій галузі належить до компетенції відповідного міністерства та його галузевих стратегічних документів. У 2016 р. Уряд розробив та затвердив Стратегію реформування державного управління до 2020 р., одним з ключових завдань якого є формування спроможних міністерств. Відповідно до завдань реформи, у 2017 р. було створено 50 нових директоратів у 10 пілотних міністерствах,

Секретаріаті Уряду та двох агентствах. Так, місією новоствореного Директорату науки, інновацій, освіти та кадрів МОЗ визначено «розвиток наукового та людського потенціалу в системі охорони здоров'я, що здатен забезпечувати високу якість медичної допомоги та запроваджувати інновації» [49]. Серед цілей Департаменту зазначено впровадження інноваційних освітніх програм і методів оцінювання рівня компетентності, створення системи безперервного професійного розвитку, запровадження сучасних медичних технологій, створення умов для наукових досліджень, спрямованих на покращення якості медичної допомоги та здоров'я населення [49].

Однак, крім системи державних органів управління медичною освітою, певної уваги з боку держави потребує створення й розвиток освітньої інноваційної інфраструктури, що може бути представлена мережею сучасних університетських клінік, фондами спільного інвестування, центрами трансферу інновацій, центрами досліджень та міжнародної наукової інтеграції.

Державна політика сприяння інтеграційним процесам у галузі вищої освіти передбачає участь у процесах стандартизації навчальних програм на наднаціональному рівні; відкриття доступу до інтернаціональних форм фінансування діяльності закладів вищої освіти; підтримку високої якості освіти; поєднання навчальної та наукової діяльності.

Входження України до Болонського процесу та Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти створило можливість для здійснення суттєвих структурних перетворень у сфері вищої освіти з урахуванням міжнародної системи критеріїв та стандартів. Процес входження України до європейського освітньо-наукового простору в рамках Болонського процесу мав певні недоліки, які виявилися у формальному перенесенні зарубіжних принципів організації освітньої діяльності у вітчизняну практику, недосконалості нормативно-правової бази для здійснення інтеграційних процесів, відсутності обґрунтованої стратегії розвитку освіти, недостатніх зусиллях щодо модернізації освітньої системи.

Одним з найбільш суттєвих проявів міжнародної освітньої інтеграції є так звана «академічна мобільність». Однак академічна мобільність українських

студентів та викладачів є доволі обмеженою, що пов'язано з браком фінансових коштів, недосконалим володінням іноземними мовами, незадовільною організацією академічних обмінів, вадами нормативно-правового забезпечення різних форм академічної мобільності. Із цих причин професорсько-викладацький склад українських ЗВО недостатньо представлений у світовому освітньому просторі, а заклади вищої освіти відсутні або посідають низькі позиції в міжнародних освітніх рейтингах. Залучення вітчизняних викладачів і науковців до міжнародного наукового співробітництва є недостатнім, при цьому Україна й досі продовжує експортування працівників вищої наукової кваліфікації.

Вважаємо, що державна підтримка інтеграційних процесів у галузі освіти повинна мати спрямування на усунення обмежень доступу до інтернаціональної освіти студентів із недостатніми фінансовими можливостями, підтримку конкурентоспроможності вітчизняних ЗВО з метою залучення студентів і дослідників з інших регіонів світу для подолання дефіциту науковців та уникнення проблеми старіння професорсько-викладацького складу освітніх закладів, збереження національної ідентичності української освіти при здійсненні інтеграційних та інтернаціоналізаційних процесів, посилення загальної привабливості країни для стимулювання мобільності студентів і викладачів з інших країн світу.

Таким чином, у напрямі організаційного державного регулювання інноваційної діяльності в освітній галузі стратегічними пріоритетами повинні бути:

- створення відповідної матеріальної та науково-методичної бази для ефективної підготовки й підвищення кваліфікації викладачів;
- забезпечення щорічного зростання показників якості підготовки фахівців, підтвердженої незалежною оцінкою;
- підвищення ефективності функціонування служб наукової медичної інформації;

- створення й розвиток освітньої інноваційної інфраструктури: мережі сучасних університетських клінік, фондів спільного інвестування, центрів трансферу інновацій, центрів досліджень та міжнародної наукової інтеграції;
- усунення обмежень доступу до інтернаціональної освіти студентів із недостатніми фінансовими можливостями;
- підтримка конкурентоспроможності вітчизняних ЗВО з метою залучення студентів і дослідників з інших регіонів світу;
- збереження національної ідентичності української освіти при здійсненні інтеграційних та інтернаціоналізаційних процесів;
- посилення загальної привабливості країни для стимулювання мобільності студентів і викладачів з інших країн світу.

Однією із суттєвих проблем реалізації інноваційних освітніх процесів є захист прав на результати інтелектуальної діяльності. Зважаючи на посилення академічної мобільності, запровадження перевірки наукових робіт на плагіат, опублікування результатів наукових досліджень в електронних виданнях, питання захисту прав інтелектуальної власності потребують певного нормативно-правового забезпечення, що належить до завдань державного регулювання інноваційної діяльності.

Наразі монографії, навчальні посібники, методичні матеріали та інші об'єкти інтелектуальної власності, створені учасниками освітнього процесу, можуть бути визнаними службовими творами (створеними автором у порядку виконання службових обов'язків) [39, ст. 1]. При цьому особисті немайнові права на службовий твір належать безпосередньо викладачу, а майнові авторські права – роботодавцю або спільно викладачу й роботодавцю, залежно від розподілу прав у трудовому договорі. Неврегульованість розподілу майнових прав призводить до виникнення спорів стосовно правомірності опублікування твору, позначення закладом освіти на примірниках знаку охорони авторського права, виплати компенсації за використання твору тощо.

Ще більш суперечливою є ситуація, коли наукові роботи виконують викладачі в співавторстві зі студентами. Оскільки між студентом і закладом

освіти відсутні трудові відносини, то особисті немайнові і майнові права на результати інтелектуальної діяльності належать студенту в повному обсязі. Однак спільний твір студента й викладача може бути визнаним службовим твором викладача, що впливатиме на умови реалізації спільних майнових авторських прав. Законом «Про вищу освіту» визначено сутність «академічного плагіату» в дисертаціях [41, ч. 6, ст. 6] та визначено наслідки його виявлення, при цьому наслідки виявлення плагіату в наукових роботах студентів законом не встановлено. Також немає нормативного врегулювання питань розмежування фактів цитування і плагіату в науковому творі.

Відсутність належного захисту інтелектуальної власності демотивує учасників інноваційного науково-освітнього процесу. Невизначеність багатьох аспектів законодавчого регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної діяльності науково-педагогічних працівників призводить до піратства та підробок, що обтяжується низьким рівнем правової культури та недооцінкою економічного значення охорони інтелектуальної власності.

Отже, заходами вдосконалення державного регулювання процесів захисту інтелектуальної власності на освітні інновації можуть бути:

- заборона несанкціонованого використання інноваційних розробок;
- законодавче закріплення можливості використання інноваційних розробок лише за погодженням та оплатою винагороди автору;
- забезпечення всебічного регулювання розподілу прав на результати творчої діяльності;
- чітке розмежування понять «цитування» та «плагіат», встановлення допустимих обсягів цитування наукових творів.

Реалізація цих заходів надасть змогу забезпечити підвищення мотивації учасників інноваційного освітнього процесу до нових досліджень, зростання вартості навчального процесу й мотивацію до розробок, що мають практичне застосування, усвідомлення суспільством цінності науково-педагогічних працівників та вартості їх роботи, зростання прикладного характеру освітнього процесу, залучення до інноваційної освітньої діяльності обдарованої молоді [5].

Основні напрями, заходи та результати реалізації зазначених заходів державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти узагальнено на рис. 3.11.

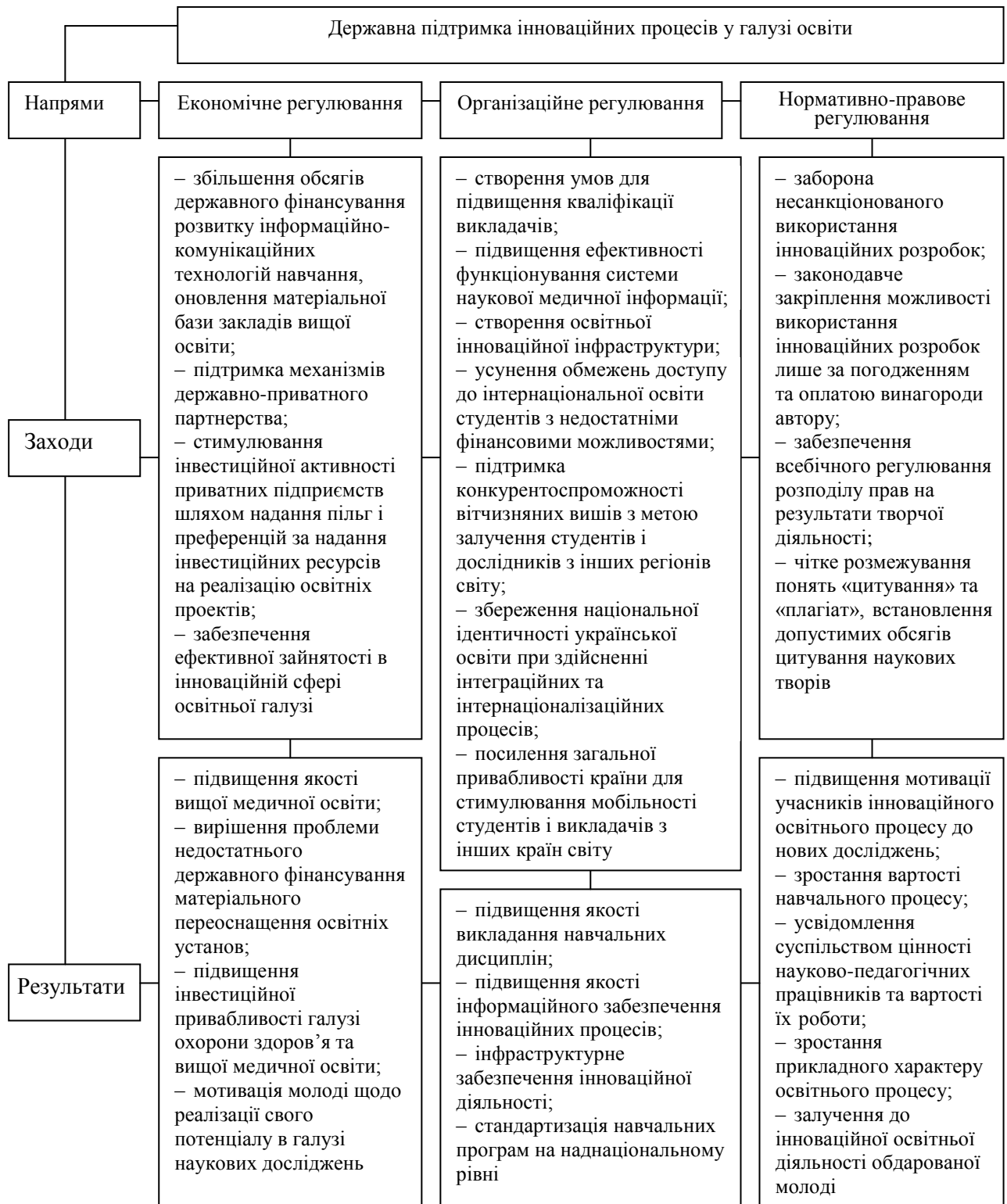

Рис. 3.11. Напрями, заходи та результати реалізації державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти (складено автором)

Збільшення державних видатків на освіту в абсолютних значеннях пов'язано зі зростанням витрат на оплату праці найманих працівників та підвищенням вартості комунальних послуг. Фінансування наукових досліджень та впровадження інновацій у сфері освіти здійснюється при цьому за залишковим принципом. Недостатнє інвестування державних коштів в основний капітал освітньої галузі також пов'язане з валютно-фінансовою нестабільністю, нестійким характером власності, корупцією та бюрократією [33].

Серед завдань нормативно-правового регулювання особливої уваги потребує діяльність держави щодо захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності шляхом заборони несанкціонованого використання інноваційних розробок, законодавчого закріплення можливості використання інноваційних розробок лише за погодженням та оплатою винагороди автору, регулювання розподілу прав на результати творчої діяльності, чіткого розмежування понять «цитування» й «плагіат», встановлення допустимих обсягів цитування наукових творів.

Серед найбільш вагомих результатів реалізації зазначених заходів потрібно зазначити такі: підвищення якості вищої медичної освіти; вирішення проблеми недостатнього державного фінансування матеріального переоснащення освітніх установ; підвищення якості інформаційного забезпечення інноваційних процесів; інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності; стандартизацію навчальних програм на наднаціональному рівні; зростання мотивації учасників інноваційного освітнього процесу; залучення до інноваційної освітньої діяльності обдарованої молоді.

Перспективами подальших досліджень можуть бути визначення відповідальних державних інституцій за реалізацію перелічених заходів підтримки інноваційних процесів у галузі освіти, розподіл між ними повноважень і завдань, а також визначення джерел фінансування реалізації кожного окремого заходу.

Висновки до розділу 3

1. Удосконалено концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка ґрунтується на реформуванні вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій. Модель передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Відносини між сторонами партнерства мають формуватися на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямі підвищення стандартів якості медичної освіти.

2. Надано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення й упровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти у відповідність до прогнозованих потреб ринку праці; розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; розроблення та затвердження Порядку визначення й відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також розроблення оптимального механізму економічної взаємодії (організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства).

3. Удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який включає пріоритетні напрями регулювання: економічне (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і

преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проєктів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства, збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти), організаційне (створення освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі, створення умов для підвищення кваліфікації викладачів; підвищення ефективності функціонування системи наукової медичної інформації) та нормативно-правове (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності).

Список використаних джерел до розділу 3

1. Dutta S., Lanvin B., Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (date of request: 16.10.2018).
2. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge, 2010, 176 p.
3. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (date of request: 16.10.2018).
4. Аналіз регуляторного впливу проєкту наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Методики розрахунку вартості розробки та проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту». URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/8711-pro_20181123_1_argv.pdf (дата звернення: 16.10.2018).
5. Андрієць В. С. Захист інтелектуальної власності як фактор розвитку освіти, науки та інноваційної діяльності в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні*: матеріали XI Міжнар.

бізнесфоруму (Київ, 22 березня 2018 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 17.

6. Артамонова Н. Роль підрозділів з наукової медичної інформації в інформаційному забезпеченні інновацій. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 4. С. 29–34.

7. Балусєва О. В. Формування стратегічних напрямів діяльності закладів вищої медичної освіти, спрямованих на удосконалення підготовки медичних кадрів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=670> (дата звернення: 16.10.2018).

8. Барміна Г. Стан та перспективи медичної освіти в Україні. URL: <https://www.apteka.ua/article/401518> (дата звернення: 16.10.2018).

9. Беззуб І. Сучасний стан та перспективи розвитку медичної освіти в Україні. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2855:suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku-medichnoji-osviti-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 16.10.2018).

10. Белей Н. Проблеми медичної освіти в Україні. URL: https://petrimazepa.com/problemi_medichnoi_osviti_v_ukraini (дата звернення: 16.10.2018).

11. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.10.2018)..

12. Василькова Н. В. Ключові фактори успіху університетів на глобальному ринку освітніх послуг. URL: ev.fmm.kpi.ua/article/download/80564/76148 (дата звернення: 16.10.2018).

13. Видаткова політика. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/vidatkova-politika> (дата звернення: 16.10.2018).

14. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2013 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15> (дата звернення: 16.10.2018).

15. Документи за категоріями. Регуляторна політика. Міністерство охорони здоров'я України (офіційний сайт). URL: http://old.moz.gov.ua/ua/portal/mtrp_docsbycaterories/ (дата звернення: 16.10.2018).

16. Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf> (дата звернення: 16.10.2018).

17. Зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»: затверджено Наказом МОЗ України від 31.10.2018 № 1977. URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/8293-dn_20181031_1977_dod.pdf (дата звернення: 16.10.2018).

18. Індекси та показники людського розвитку: Оновлена статистика за 2018 рік. Аналітична записка за країнами з оновленої статистики за 2018 рік. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/hdr-2018-statistical-update.html> (дата звернення: 16.10.2018).

19. Інформація щодо стану з вищою медичною освітою в Україні. URL: <http://zet.in.ua/statistika-2/zdravooxranenie/informaciya-shhodo-stanu-z-vishhoju-medichnoyu-osvitoyu-v-ukra%D1%97ni/> (дата звернення: 16.10.2018).

20. Кудінова А. В., Кочук С. І. Альтернативні сценарії реалізації регуляторної політики держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 5–9.

21. Лінчевський О. В., Черненко В. М., П'ятницький Ю. С., Булах І. Є. Шляхи реформування системи вищої медичної освіти в Україні в сучасних умовах. *Медична освіта*. 2017. № 3. С. 6–9.

22. Ляховець О. О. Державно-приватне партнерство у вищій освіті як інституційна складова модернізації економіки. *Інноваційна економіка. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства*. 2014. № 4 [53]. С. 71–78.

23. Мартякова О. В., Трикоз І. В. Державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 1 (13). С. 37–43.

24. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / за ред. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський та ін.; відп.ред. М. Ф. Степко. Київ: Вид. центр МОН України, 2004. 24 с.

25. Моніторинг і коментарі до нормативно-правових актів у сфері регуляторної політики. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/12_17%D0%B4.pdf (дата звернення: 16.10.2018).

26. Москвічова О. С. Державно-приватне партнерство в Україні: проблеми розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 13. Ч. 3. С. 50–52.

27. Москвічова О. С. Державно-приватне партнерство у сфері професійно-технічної та вищої освіти. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 291–299.

28. Наволокіна А. С. Концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 3 (08). URL: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-8> (дата звернення: 16.10.2018).

29. Наволокіна А. С. The developing partnership of the state and research and educational institutions at the level of state innovation support policy (by israel experience). *Розвиток інноваційно-інтегрованих структур у вимірі формування інноваційно-орієнтованої моделі економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 березня 2018 р., м. Кропивницький). Кропивницький, 2018. С. 292–293.

30. Наволокіна А. С., Гуцалюк О. М. Взаємозв'язок та формат взаємодії освіти, бізнесу та держави в умовах конкуренції. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 квітня 2018 р., м. Маріуполь). Маріуполь, 2018. С. 40–42.

31. Натрошвілі С. Г. Впровадження інноваційних освітніх технологій в умовах адаптації навчального закладу до змін зовнішнього середовища. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/218/1/стаття.pdf> (дата звернення: 16.10.2018).

32. Онул Н. М. Інноваційні підходи розвитку вищої медичної освіти в Україні. URL: <http://repo.dma.dp.ua/3382/1/2-converted.pdf> (дата звернення: 16.10.2018).
33. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Долиняк Ю. О. Особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 540–544.
34. Переосмислення системи охорони здоров'я: роль державно-приватного партнерства в Україні. URL: <http://www.likarnya.org.ua/news/11606.html> (дата звернення: 16.10.2018).
35. План діяльності Міністерства охорони здоров'я України з підготовки проектів регуляторних актів на 2018 рік: наказ МОЗ України від 12.01.2018 № 62. URL: http://moz.gov.ua/uploads/0/3653-dn_20180112_62_dod.pdf (дата звернення: 16.10.2018).
36. Подковко Х. В. Інноваційні освітні технології у вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах: перешкоди та перспективи впровадження. *Вісник. Серія: педагогічні науки. Розділ І. Актуальні проблеми вищої освіти України*. 2016. № 140. С. 61–64.
37. Положення про Відділ освіти та науки Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id242964> (дата звернення: 16.10.2018).
38. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: Постанова КМУ України від 25.03.2015 № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-п> (дата звернення: 16.10.2018).
39. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 16.10.2018).
40. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 16.10.2018).
41. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 16.10.2018).

42. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 16.10.2018).

43. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2004 № 308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-п> (дата звернення: 16.10.2018).

44. Про затвердження Плану діяльності Міністерства охорони здоров'я України з підготовки проектів регуляторних актів на 2019 рік: наказ МОЗ України від 18.12.2018 № 2365. URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/9662-dn_20181218_2365.pdf (дата звернення: 16.10.2018).

45. Про затвердження Положення про клінічну ординатуру: наказ МОЗ України від 29.01.98 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-98> (дата звернення: 16.10.2018).

46. Про затвердження Положення про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III–IV рівня акредитації медичних факультетів університетів: наказ МОЗ України від 03.12.1996 № 696/1721. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-96> (дата звернення: 16.10.2018).

47. Про затвердження Типового положення про університетську клініку закладу вищої освіти (закладу післядипломної освіти): Наказ МОН України від 06.07.2015 № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-15> (дата звернення: 16.10.2018).

48. Результати моніторингу виконання центральними органами виконавчої влади вимог законодавства України про регуляторну політику в частині здійснення заходів з відстеження результативності регуляторних актів. URL: http://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/rezultaty-monitoryngu-vykonannya-tsentralnyumu-organamy-vykonavchoyi-vlady-vymog-zakonodavstva-ukrayiny-pro-regulyatornu-polityku-v-chastyni-zdijsnennya-zahodiv-z-vidstezhennya-rezultatyvnosti-regulyat/ (дата звернення: 16.10.2018).

49. Реформа державного управління – одна з пріоритетних реформ для України, основа успіху всіх інших реформ. URL: <https://career.gov.ua/site/view-article?id=1> (дата звернення: 16.10.2018).

50. Семенець Ю. О. Партнерство бізнесу, держави та університетів як стратегічний ресурс інноваційного розвитку України. URL: www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4798 (дата звернення: 16.10.2018).

51. Стратегія розвитку медичної освіти в Україні. URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/8475-medical_education_analytics.pdf (дата звернення: 16.10.2018).

52. Стратегія розвитку медичної освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.02.2019 № 95-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-medichnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 16.10.2018).

53. Таблиця «витрати-випуск» (в цінах споживачів). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.10.2018).

54. Центр медичної статистики МОЗ України. Довідники. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> (дата звернення: 16.10.2018).

55. Шевчук Ю. В. Розвиток державно-приватного партнерства у контексті вдосконалення фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33/1. С. 417–428. URL: <http://oaji.net/articles/2017/1900-1525464582.pdf> (дата звернення: 16.10.2018).

56. Шухтін В., Шухтіна І. Інноваційні методи викладання студентам медичних факультетів. *Новий колегіум. Методологія освіти*. 2015. № 2. С. 51–54.

57. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні: монографія. Київ: МАУП, 2005. 336 с.

58. Яровенко Т. С. Види інновацій в освіті та їх класифікація. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. URL: <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264/yarovenko.html> (дата звернення: 16.10.2018).

ВИСНОВКИ

У ході дослідження розроблено теоретичні положення й надано практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства, а саме:

1. Розвинуто трактування сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти. Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти розглянуто на рівні освітньої послуги (продукту ЗВМО), закладу вищої медичної освіти.

2. Удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх та зовнішніх чинників, визначених за допомогою методу парних порівнянь). На основі встановленого рівня привабливості обирають конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО.

3. Удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» за рахунок функціонування національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти,

бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що дає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти. Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій. Реалізація моделі партнерства дає можливість розглядати заклад вищої освіти як елемент інституту підприємництва.

4. Удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти з використанням кваліметричного підходу, де як параметри обрано навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність. Основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, яка включає такі критерії оцінювання: кількість університетських клінік, консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року, участь у створенні клінічних протоколів, наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії, технології набуття практичних навичок. За результатами оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої освіти запропоновано визначати такі рівні: критичний (низький); достатній (середній); високий (вищий від середнього); відмінний (дуже високий).

5. Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції на фахівців відповідних спеціальностей, низькому відсотку працевлаштованих випускників ЗВО, недосконалості системи інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці. Процес гармонізації розглянуто в контексті зближення реалізації освітніх послуг і зближення системи вищої освіти України та країн ЄС. Основними напрямками процесу узгодження функціонування ринку освітніх послуг та системи вищої освіти інституціями ЄС є гармонізація законодавства; інноваційний розвиток в умовах суспільства знань; забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал; комерціалізація науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти.

6. Удосконалено концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка передбачає реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій. Модель передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Відносини між сторонами партнерства потрібно формувати на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямі підвищення стандартів якості медичної освіти, рівня.

7. Надано науково-практичні рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення й упровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти до прогнозованих потреб ринку праці; розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; розроблення й затвердження Порядку визначення та відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також розроблення оптимального механізму економічної взаємодії (організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства).

8. Удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який включає пріоритетні напрями: економічне (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства, збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти), організаційне (створення

освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі; створення умов для підвищення кваліфікації викладачів; підвищення ефективності функціонування системи наукової медичної інформації) та нормативно-правове регулювання (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Професії, за якими кількість вакансій була найбільшою у 2017 р.

Назва професії	Кількість вакансій, одиниць	Чисельність безробітних, осіб	Дефіцит вакансій (-), дефіцит кадрів (+)
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери			
Менеджер із збуту	8 236	7644	592
Головний бухгалтер	3 650	6 109	-2 459
Менеджер	3 534	4 752	-1 218
Директор (начальник, інший керівник) підприємства	2 610	11 398	-8 788
Начальник відділу	2 561	4 654	-2 093
Заступник директора	2 253	4 179	-1 926
Завідувач складу	1 930	3 626	-1 696
Менеджер з постачання	1 290	1724	-434
Головний інженер	1 055	1 520	-465
Менеджер з персоналу	728	1 265	-537
Менеджер у роздрібній торгівлі непродовольчими товарами	673	1 114	-441
Менеджер з логістики	671	1 073	-402
Професіонали			
Спеціаліст державної служби	11 551	11 117	434
Вчитель загальноосвітнього навчального закладу	10 770	6 683	4 087
Економіст	5 407	7 803	-2 396
Інженер	3 956	3 509	447
Вихователь дошкільного навчального закладу	2 346	2 322	24
Викладач вищого навчального закладу	1 986	1 617	369
Інженер з охорони праці	1 799	1 438	361
Юрист	1 665	3 511	-1 846
Агроном	1 244	1 761	-517
Інженер-технолог	1 239	1 154	85
Інженер-конструктор	1 173	737	436
Інженер-програміст	1 114	896	218

Додаток Б

Рис. Б.1. Професії, за якими передбачається найбільша кількість вакансій у 2018 р., тис. од.

Додаток В

Таблиця В.1

**Прийом студентів до ЗВО на початковий цикл
за джерелами фінансування їх навчання**

Показники	Навчальний рік				
	2010/11	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Кількість прийнятих на навчання – усього, осіб	506486	361110	323064	313856	323577
зокрема для навчання за рахунок коштів					
державного бюджету	212894	171882	156872	149710	142434
місцевих бюджетів	26855	21857	20532	19753	20074
юридичних осіб	1021	779	782	712	504
фізичних осіб	264716	166592	144878	143681	160565
Питома вага прийнятих на навчання (%) за рахунок коштів					
державного бюджету	42,0	47,6	48,6	47,7	44,0
місцевих бюджетів	5,3	6,1	6,4	6,3	6,2
юридичних осіб	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
фізичних осіб	52,5	45,1	44,8	45,8	49,6

Додаток Г

Таблиця Г.1

Забезпеченість медичними кадрами в Україні за 2000–2017 рр.

Роки	Кількість лікарів усіх спеціальностей		Кількість середнього медичного персоналу	
	усього, тис.	на 10 тис. населення	усього, тис.	на 10 тис. населення
2000	226	46,2	541	110,3
2001	226	46,8	530	110,1
2002	224	46,9	526	110,0
2003	223	47,1	523	110,3
2004	223	47,4	522	110,9
2005	224	47,9	496	106,2
2006 ²	225	48,4	493	106,1
2007	223	48,3	488	105,5
2008	222 ⁴	48,3	465	101,1
2009	225 ⁴	49,1	467	102,0
2010	225 ⁴	49,3	467	102,4
2011	224 ⁴	49,3	459	101,0
2012	217 ⁴	47,9	441	97,2
2013	217 ⁴	48,0	441	97,4
2014 ³	186 ⁴	43,5	379	88,6
2015 ³	186 ⁴	43,7	372	87,3
2016 ³	187 ⁴	44,0	367	86,5
2017 ³	186 ⁴	44,1	360	85,4

Примітка. ¹ На кінець 1990, 1991, ..., 2017 рр.

² Дані розрахункові.

³ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

⁴ Без зубних лікарів.

Джерело: за даними Державної служби статистики України Медичні кадри / Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Розподіл компетенцій у заходах, запропонованих у Повідомленні Європейської комісії
«Реалізація знань на практиці: широкоформатна інноваційна стратегія для ЄС»**

Тема заходу	Компетенція	Відповідальність		Вид робіт	
		співтовариство	країни-члени	співтовариство	країни-члени
Збільшити частку державних витрат на освіту. Імплементувати повідомлення «Проведення модернізації програм для університетів»	Країни-члени	x	x	Закликати держави-члени до дій шляхом пропонування рекомендацій	Імплементувати рекомендації
Створити відкритий, єдиний та конкурентоспроможний європейський ринок праці для дослідників	Співтовариство	x	x	Висунути пропозицію	Прийняти рішення щодо пропозиції
Сприяти обміну знаннями між університетами та іншими дослідницькими організаціями, а також промисловістю	Співтовариство	x	-	Повідомлення, включаючи факультативні настанови щодо заходів держав-членів та зацікавлених сторін (необов'язкові рекомендації)	-
Стратегія щодо прав інтелектуальної власності	Співтовариство	x	-	Запропонувати нову патентну стратегію та підготувати стратегію у сфері прав інтелектуальної власності	-
Удосконалити законодавчу базу для розвитку нових цифрових продуктів, послуг та моделей бізнесу	Співтовариство	x	-	Запропонувати ініціативи щодо «авторської винагороди»	-

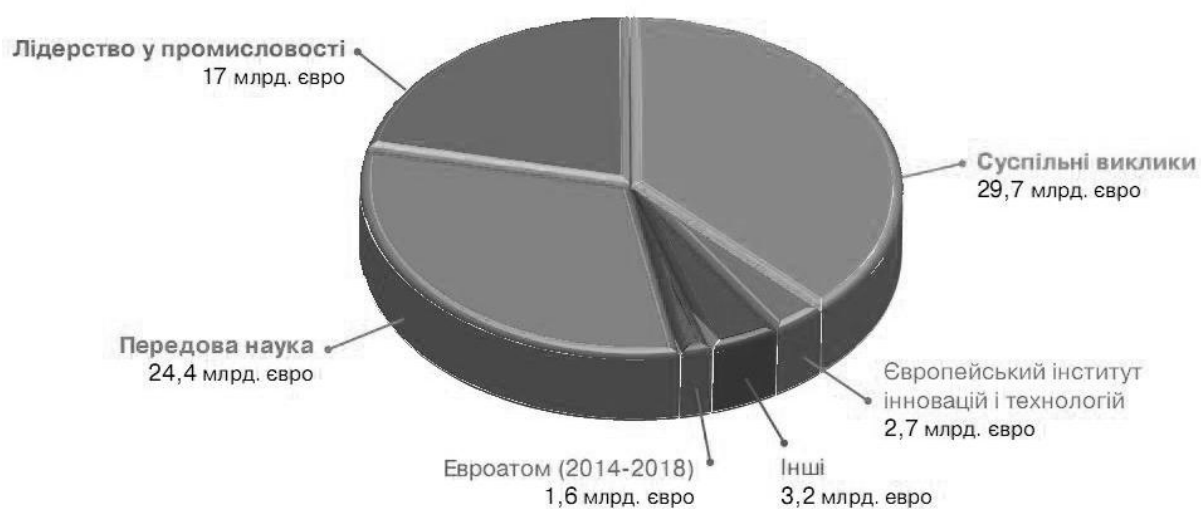

Рис. Ж.1. Бюджет програми Горизонт-2020 на 2014–2020

**Пільги підприємствам на науково-дослідні розробки
в державах – членах ЄС**

Види пільг	Країни, в яких застосовуються пільги
Зниження податків на інвестиції в дослідження та розробки	Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Франція, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія, Великобританія
Зниження податків для витрат на наукові кадри	Італія, Бельгія, Данія, Мальта, Нідерланди
Податкові пільги для університетів, які здійснюють науково-дослідну діяльність	Кіпр
Податкові пільги на реінвестування прибутку в розвиток компанії	Естонія
Податкові пільги на витрати на права інтелектуальної власності	Люксембург
Податкові пільги на венчурний капітал	Франція, Великобританія
Зменшення податків на патентні заявки	Бельгія

УКРАЇНА

**ЗАПОРІЗЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

пр. Соборний, 206, м. Запоріжжя, 69105, тел: (061) 224-69-03, факс: (061) 224-19-78
e-mail: der_zp@ukr.net Ковч СДРПОУ 37573157

№ _____

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
Наволокіної Алли Сергіївни «Формування конкурентоспроможності
галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії», поданої
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 - економіка та управління національним
господарством**

Наукові результати дослідження «Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії», отримані Наволокіною А.С., набувають науково-методичного та практичного значення у вирішенні питань підвищення конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти.

Науково-практичний інтерес викликає концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка базується на парадигмі надання якісних медичних послуг і передбачає реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-державо-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій.

Особливе практичне значення має систему заходів щодо вдосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення оптимального механізму економічної взаємодії, а саме: організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства, – що надає змогу підвищити результативність стратегії реформування галузі вищої медичної освіти.

Пропозиції та висновки дисертаційної роботи впроваджені Департаментом економічного розвитку Запорізької міської ради.

Директор департаменту

Н.В. Новак

**ЗАПОРІЗЬКА
ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА**
ZAPORIZHZHYA CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

6-р Центральний, 4 м. Запоріжжя, Україна, 69005
Тел.: (061) 213-50-24 Тел./факс: (061) 233-11-72

E-mail: cci@cci.zp.ua
http://www.cci.zp.ua

4 bd. Tsentralnyi, Zaporizhzhia, Ukraine, 69005
Tel.: +38 (061) 213-50-24 Tel./fax: +38 (061) 233-11-72

№ 1487 від 20.06.2018 р.

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів дисертаційної роботи
Наволокіної Алли Сергіївни «Формування конкурентоспроможності галузі
вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії», поданої на
здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Пропозиції автора щодо функціонування моделі економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держави» завдяки функціонуванню національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держави», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти, бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), використані в практичній діяльності Запорізької торгово-промислової палати.

Практичне застосування системи заходів щодо розвитку ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення оптимального механізму економічної взаємодії, а саме: організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні трестороннього партнерства, – що надає змогу підвищити результативність стратегії реформування галузі вищої медичної освіти.

Віце-президент ЗТПП
д.е.н.

Antonuk Д.А. Антонюк

ЗАПОРІЗЬКА МІСЬКА РАДА,Депутат Запорізької міської ради сьомого скликанняГординський Віктор Григорович

**Довідка про впровадження
окремих положень і розробок дисертаційної роботи
Наволокіної Алли Сергіївни «Формування конкурентоспроможності
галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії», яку
подано на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук**

Видана Наволокіній Аллі Сергіївни й засвідчує, що її дослідження на тему «Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії» містить нові науково-обґрунтовані результати щодо формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії, що є надзвичайно актуальним зокрема для м. Запоріжжя.

Пропозиції щодо посилення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, яка включає пріоритетні напрями: економічне (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства), організаційне (створення освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі) та нормативно-правове регулювання (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності), враховані при розробленні цільових програм розвитку м. Запоріжжя.

Депутат міської ради

В.Г. Гординський

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«АКАДЕМІЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ»

03057, Київ, вул. Желябова, 2
тел.: 067-620-43-99; 050-476-55-63;
050-368-13-45

Розрахунковий рахунок 26004000111367

ПАТ «Укрсоцбанк», м. Київ
МФО 300023, ЄДРПОУ 20350535

PUBLIC ORGANIZATION
"ACADEMY OF ECONOMIC SCIENCES
OF UKRAINE"

Zhelyabova Str, 2, 03057, Kiev
tel.: 067-43-99; 050-476-55-63;
050-368-13-45

Settlement account 26004000111367

UniCreditBank

MFO 300023, EDRPOU 20350535

31.10.2018 № 018

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Цією довідкою засвідчується, що деякі результати та окремі пропозиції дисертаційного дослідження Наволокіної Алли Сергіївни на тему: «Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством використовуються в діяльності Академії економічних наук України, а саме:

отримані результати від використання конкурентних переваг партнерства моделі «Університет-бізнес-державна» (від довгострокових партнерських відносин) можуть бути реінвестованими у поліпшення і вдосконалення всіх напрямів роботи закладів вищої освіти;

сформовані автором підходи та механізми щодо використання державно-приватного та публічно-приватного партнерства, а також розроблена модель партнерства суб'єктів ринку освітніх послуг на основі спіралі взаємодії, що дасть можливість підвищити рівень вищих медичних навчальних закладів на засадах економічної взаємодії.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором.

Президент академії,
академік НАН України

О. І. Амоша